

Van de Zuiderzee tot verre kusten

Hindeloopen, Workum, Stavoren, Makkum en de slavernij, 1602-1795

Inhoud

Inleiding.....	4
1. Grietman Tjaard van Aylva en zijn VOC-aandelen	7
2. VOC en WIC opvarenden	8
2.1 VOC- en WIC opvarenden uit Stavoren	8
Mouris Michielsz, bosschieter bij de WIC.....	8
Steven en Age Melisz Smit, scheepsjongens bij de VOC	8
Jan Hendrik Hutting, matroos bij de VOC.....	12
Jan Jurriens, matroos bij de VOC.....	15
2.2 VOC- en WIC opvarenden uit Hindeloopen.....	17
Volkert Eelkes, matroos bij de VOC	17
Coenraadt Breuning, matroos bij de VOC.....	18
Pieter Geerts, ingenieur bij de WIC.....	20
2.3 VOC- en WIC opvarenden uit Makkum.....	22
Jan Philip Tak, huistimmerman bij de VOC	22
Reijn Barentse de Vries, onderstuurman bij de VOC	22
Willem Beernts, matroos bij de VOC.....	23
Leiuwe Leiuwes Posthuma, scheepsjongen bij de VOC	24
Asurus Bakker, korporaal bij de WIC.....	25
Mewes Jans Bakker, opperstuurman bij de VOC	26
2.4 VOC- en WIC opvarenden uit Workum	27
Sipke Pytters, matroos bij de VOC	27
Feye de Haan, sloopstimmerman bij de WIC	27
3. Ondernemers in Hindeloopen, Workum, Stavoren en Makkum en de slavernij.....	29
3.1 De Hindelooper klederdracht	29
3.2 Casper Wax, koekenbakker te Hindeloopen	30
3.3 Ettien Cornelis, kruidenierster te Workum	33
3.4 Lieuwe Beerns, ververijwinkel te Workum	34

3.5 Fongerus Sipkes Domna, zilversmid te Stavoren	35
3.6 Aardewerkfabriek Tichelaar in Makkum	36
4. De slaven van Workum	38
4.1 Douwe Oenes, tot slaaf gemaakt in Tunis	38
4.2 Sipcke Foppes en Foecke Wyttses, ontvoerd naar Engeland	39
4.3 Pieter Jansen, tot slaaf gemaakt in Algiers.....	40
5. De Jacob Binckesstraat in Koudum.....	43
Conclusie	44
Bijlage 1 – Overzicht VOC- en WIC opvarenden.....	45
VOC opvarenden 1699-1794 Stavoren	45
VOC opvarenden 1699-1794 Hindeloopen	52
VOC opvarenden 1699-1794 Makkum	53
Noten	65

Afbeelding voorpagina:

Willem van de Velde, *Een jacht van de West-Indische Compagnie voor anker op kalm water*, ca. 1660, schilderij, Rijksmuseum, Amsterdam.

Inleiding

'Een schip van boven komende ankert ter deser rheedde, zijnde het compagnie's stuurschip *De Vriendschap*, gevoert bij capitein Albert Stokman. Hij salueert het hoofdcasteel met negen schooten, waarna de capitein per chaloup (sloep) aan de wal en in 't casteel komt. [...]'¹

Deze passage is afkomstig uit een dagregister van gebeurtenissen in Elmina uit 1773. Elmina lag aan de toenmalige Goudkust, ofwel het huidige Ghana. Elke maand kwamen hier vanuit Nederland tientallen schepen van de West-Indische Compagnie (WIC) aan, om Afrikaanse slaafgemaakten op te halen. Zo ook het WIC-schip *De Vriendschap*. Met de slaafgemaakten onderhield de WIC echter alles behalve vriendschappelijke banden. Ze werden met geweld gescheiden van hun familieleden, tot slaaf gemaakt, gevangen gezet in het kasteel van Elmina en vervolgens onder gruwelijke omstandigheden vervoerd naar Zuid-Amerika en het Caribisch gebied. Daar werden ze voor hoge prijzen aan plantagehouders 'verkocht', om vervolgens te worden gedwongen om producten zoals tabak, suiker en koffie te verbouwen voor de Nederlandse markt.

Wie aan de WIC denkt, noemt vaak in één adem de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC). De VOC staat voornamelijk bekend om de handel in specerijen uit Azië. Maar hoewel de VOC niet actief in slaafgemaakten handelde, faciliteerde het de slavernij wel. De VOC maakte gebruik van 'slaven' in hun havens en factorijen, transporteerde ze voor dit doeleinde regelmatig door heel Azië en handelde op grote schaal in plantageproducten. Producten die door slaafgemaakten waren verbouwd en niet alleen in het machtige Holland terechtkwamen, maar óók in Friesland. Waaronder in de Zuiderzeeplaatsen Hindeloopen, Workum, Stavoren en Makkum, die de toegangspoorten vormden tot het binnenland van de provincie.

Deze plaatsen hadden met elkaar gemeen dat ze een sterke maritieme cultuur kenden. Ze floreerden door de scheepvaart. Inwoners waren actief in de handel met het Oostzeegebied en Engeland, of voeren op visserij-, koopvaardij- en beurtschepen. Het contact met het Holland nam vanaf de zestiende eeuw alleen maar toe. Dit had onder meer te maken met de toenemende invloed van Hollandse havens, waardoor de route Holland-Oostzee in de loop van de zestiende- en zeventiende eeuw belangrijker werd dan de Friese vaart op dit gebied.² Een groot aantal Friese schippers ging daarom in opdracht van Amsterdamse kooplieden varen. In Hindeloopen werd dit al langere tijd gedaan, omdat deze stad zelf geen haven had.³ Andere Hollandse steden werden ook veelvuldig bezocht door koopvaardij- en beurtschippers uit de eerdergenoemde Zuiderzee-plaatsen. Bijvoorbeeld Hoorn en Enkhuizen. In Makkum en Workum waren succesvolle klei- en kalk-industrieën die voornamelijk leverden aan dit soort Hollandse steden, waar huizen in die tijd in rap tempo versteenden. Terwijl de contacten tussen Holland en de Zuiderzee-plaatsen Hindeloopen, Workum, Stavoren en Makkum zich verstevigden, werd Holland een cruciaal knooppunt in het WIC- en VOC imperium. Hier werden in grote aantallen plantagegoederen aangeleverd, bestemd voor de VOC-kamers van Amsterdam, Hoorn en Enkhuizen. Ze werden vervolgens op plaatselijke markten en in winkels aan de man gebracht.⁴

Dit alles doet de volgende vraag rijzen: *Welke verbanden zijn er te leggen tussen de Zuiderzee-plaatsen Hindeloopen, Workum, Stavoren en Makkum en het Nederlandse slavernijverleden in de periode 1602-1795?* De hoofdvraag zal worden beantwoord door middel van vier hoofdstukken.

Voor het eerste hoofdstuk is geanalyseerd of er bestuurders waren in Hindeloopen, Workum, Stavoren of Makkum die in de periode 1602-1795 een rol speelden bij de slavernij. Denk bijvoorbeeld aan het hebben van aandelen in de WIC of VOC, of in plantages. Er konden geen aanwijzingen worden gevonden dat dit het geval was voor leden van de stadsbesturen van Hindeloopen, Workum en Stavoren. Tussen Tjaard van Aylva – grietman van Wonseradeel van 1747 tot 1758 – en de slavernij kon echter wel een link worden gelegd. In dit hoofdstuk wordt dit toegelicht.

Voor het tweede hoofdstuk is onderzocht welke inwoners uit Hindeloopen, Workum, Stavoren en Makkum in de periode 1602-1795 werkzaam waren voor de WIC- en VOC. Degenen die voor deze compagnieën werkten kwamen zowel direct als indirect in aanraking met slaafgemaakten. Diverse verhalen worden in dit hoofdstuk verteld. Vanwege de lengte van het onderzoek konden niet alle verhalen aan bod komen. In bijlage 1 is een vollediger overzicht van VOC opvarenden te vinden. Er is naar gestreefd om zoveel mogelijk varengasten te traceren. Voor Workum bleek dit een zeer lastige klus te zijn. Een plaats in Noord-Brabant, genaamd Woudrichem, werd in de zeventiende- en achttiende eeuw óók vaak aangeduid als Workum. Daardoor bleek het in veel gevallen niet te verifiëren of een of VOC opvarende uit Workum in Friesland kwam, óf uit Workum in Noord-Brabant. Workum is dan ook niet in het overzicht opgenomen. Tevens bevatten de overzichten in bijlage 1 geen WIC opvarenden, omdat daaromtrent te weinig bronnen bewaard zijn gebleven.

In het derde hoofdstuk is gekeken naar de ondernemers en bedrijven in Hindeloopen, Workum, Stavoren en Makkum, die direct- of indirect te maken hadden met de slavernij. Hierbij valt bijvoorbeeld te denken aan degenen die handelden in plantageproducten. Het hoofdstuk dient om te laten zien hoe de slavernij in de zeventiende- en achttiende eeuw tot vele facetten van de samenleving was doorgedrongen. Óók in de eerdergenoemde Zuiderzee-plaatsen.

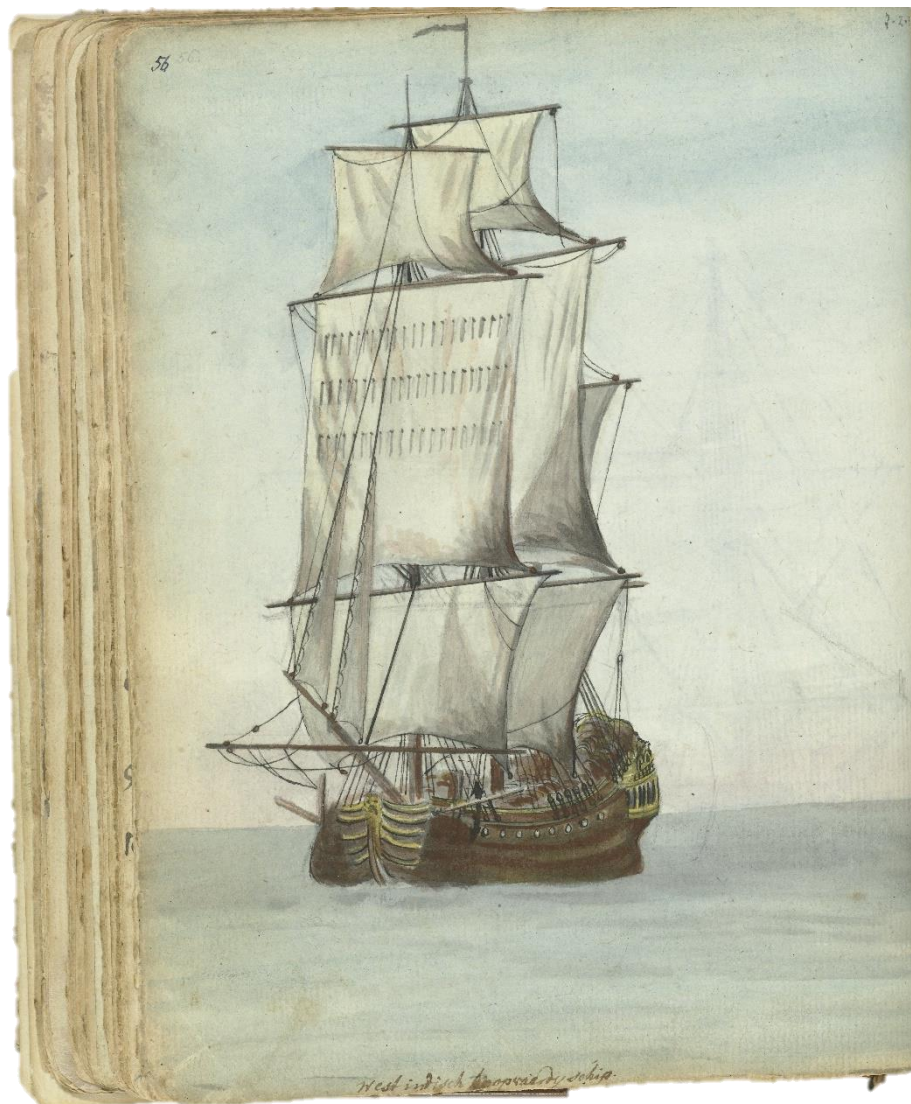
In het vierde hoofdstuk komen enkele inwoners van Workum aan de orde die zélf in de slavernij belandden. Dit was in de zeventiende- en achttiende eeuw niet ongebruikelijk, omdat er regelmatig schepen werden gekaapt door zeerovers. In het archief van de voormalige gemeente Workum, dat wordt bewaard bij het Gemeentearchief Súdwest-Fryslân in Bolsward, bevindt zich een dossier waarin het verhaal van deze personen naar voren komt.

Dit onderzoek bevat nog een extra hoofdstuk, dat niet betrekking heeft op Hindeloopen, Workum, Stavoren en Makkum, maar op het dorp Koudum. Dit dorp valt weliswaar buiten het onderzoek, maar toch is ervoor gekozen om er in dit document kort aandacht aan te besteden. Koudum kent namelijk een Jacob Binckesstraat. De straat is vernoemd naar Jacob Binckes, die lange tijd is beschouwd als een zeeheld. Maar een nadere analyse wijst uit dat, met het oog op het slavernijverleden, vraagtekens bij deze status kunnen worden gezet.

Deze analyse is niet het eerste gemeentelijke onderzoek naar het eigen aandeel in de slavernij. Onder meer Vlissingen, Groningen, Hoorn en Haarlem gingen de gemeente Súdwest-Fryslân voor. De behoefte naar dergelijke onderzoeken is in de laatste jaren toegenomen. Lange tijd lag in geschiedkundige publicaties de nadruk op de economische voordelen voor de Republiek, wanneer de slavernij en het koloniale verleden werden besproken. Veel minder aandacht ging uit naar de gruweldaden die werden begaan om het lucratieve VOC- en WIC imperium op te bouwen. Zoals de vele Afrikanen die tot slaaf werden gemaakt, onder weerzinwekkende omstandigheden naar Zuid-Amerika werden vervoerd en op plantages

te werk gesteld werden. Of bijvoorbeeld de grote groepen mensen die uit hun gebied van herkomst werden verdreven, omdat daar een Nederlandse kolonie werd gesticht. Ook deze kant van het verhaal moet worden belicht. Dit impliceert echter niet dat dit onderzoek als doel heeft om historische personen in een kwaad daglicht te zetten. De intentie is het verkrijgen van inzicht in de eigen rol, zelfreflectie en het verzamelen van kennis. De schaduwkant van dit tijdperk in de Nederlandse geschiedenis mag nooit worden vergeten.⁵

Bolsward, Gemeentearchief Súdwest-Fryslân, april 2024

Afbeelding 1

West-Indiëvaarder onder zeil, uit het tekenalbum van Jan Brandes, circa 1779-1787⁶

1. Grietman Tjaard van Aylva en zijn VOC-aandelen

Het dorp Makkum was in de tijd van de WIC en VOC onderdeel van de grietenij Wonseradeel. Een grietenij was een plattelandskwartier. Voor de invoering van de gemeentewet in 1851 was Friesland verdeeld in grietenijen. Aan het hoofd van elke grietenij stond een grietman. Hij bestuurde de grietenij, maar hield zich ook bezig met de rechtspraak.

Hoewel er geen aanwijzingen zijn gevonden dat leden van het stadsbestuur van Hindeloopen, Workum en Stavoren een directe of indirecte rol speelden bij de slavernij, kon deze link wel worden gelegd bij Tjaard van Aylva. Hij was van 1747 tot zijn overlijden in 1758 grietman van Wonseradeel. Van Aylva woonde op een buitenplaats in Hichtum, vlakbij Bolsward. In het archief van de VOC bevindt zich een resolutieboek uit 1759, waarin Van Aylva wordt genoemd. De VOC had een in aandelen verdeeld kapitaal. Een deel van deze aandelen stond op naam van grietman Van Aylva, zo blijkt uit het resolutieboek. De waarde van deze aandelen bedroeg ten tijde van zijn overlijden 12.000 gulden. Na zijn dood verzocht zijn moeder Juliana Johanna, baronesse thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg aan de bewindhebbers van de VOC-kamer Amsterdam om deze aandelen op haar naam te zetten. Dit verzoek werd goedgekeurd.⁷

Hoewel de VOC zich niet direct bezig hield met de handel in slaafgemaakten, had het diens succes wel mede te danken aan de grootschalige inzet van slaafgemaakten. Bijvoorbeeld bij de teelt van plantageproducten. Van Aylva droeg door zijn aandelen bij in de financiering van de compagnie. Na het overlijden van Juliana Johanna in 1781 gingen de aandelen over op een andere telg uit de familie Schwartzenberg thoe Hohenlansberg.⁸

Afbeelding 2

Portret van Tjaard van Aylva, vervaardigd door een anonieme schilder, voor 1758⁹

2. VOC en WIC opvarenden

In de zeventiende en achttiende eeuw voeren tientallen inwoners van Hindeloopen, Workum, Stavoren en Makkum mee op schepen van de VOC en WIC. In dit hoofdstuk worden enkele van deze verhalen verteld.

2.1 VOC- en WIC opvarenden uit Stavoren

Mouris Michielsz, bosschieter bij de WIC

Op 16 januari 1640 om 15:00 's middags verscheen de uit Stavoren afkomstige Mouris Michielsz voor de Amsterdamse notaris Hendrik Schaeff. Hij stond op het punt aan te monstere op het WIC-schip *Tijger*. Hij was op dat moment 70 Carolus guldens schuldig aan een zekere Jan Matthys. Een 'gastery houder' die de scheepsuitrusting van Michielsz had betaald. In de notariële akte werd vastgelegd dat Michielsz dit bij zijn eerstvolgende 'gagie maent ende buytgelden' terug moest betalen.¹⁰

Michielsz was op deze tocht bosschieter. Een bosschieter was een ervaren matroos die belast was met het afvuren van kanonnen.¹¹ Bosschietters zoals Michielsz waren hard nodig op de schepen van de WIC. Vooral bij de eerste WIC, die heeft bestaan van 1621 tot 1675. In de tijd dat Michielsz voor de WIC voer, kaapte en verwoestte de WIC voortdurend Spaanse schepen.¹² In de periode 1621-1635 werden door de WIC in totaal 403 vijandige schepen afgenomen of vernield. Bosschietters zoals Michielsz vuurden de kogels af die de Spaanse schepen tot zinken brachten. Zij waren dus erg belangrijk voor het opbouwen van het WIC-imperium.¹³

Op het moment dat Michielsz aanmonsterde op de *Tijger*, had de WIC enkele tientallen schepen en enkele duizenden werknemers in dienst.¹⁴ Over het WIC-schip *Tijger* is weinig bekend, behalve dat het in 1640 in dienst was van de kamer Amsterdam van de WIC. Dit blijkt uit de eerder genoemde notariële akte. De VOC had op dat moment een in 1640 gebouwd spiegelretourschip in dienst, dat eveneens de naam *Tijger* droeg. Het is echter niet duidelijk of het hier om hetzelfde schip gaat.¹⁵

Steven en Age Melisz Smit, scheepsjongens bij de VOC

In december 1773 vertrokken twee minderjarige broers uit Stavoren naar Texel. Daar lag het VOC schip *Bredenhof* op hen te wachten voor een reis naar Batavia. Op het moment van vertrek waren Steven en Age respectievelijk veertien en tien jaar oud. Aangezien ze minderjarig waren, kregen ze de functie van 'jongen'. Zij waren de hulpjes aan boord. Ze moesten allerlei karweitjes verrichten. De *Bredenhof* was een zogeheten spiegelretourschip. Dit was het belangrijkste en grootste scheepstype in de VOC vloot. Het schip was in 1771 gebouwd voor de VOC-kamer van Hoorn, op de VOC-werf aldaar. De kapitein op de reis was Maarten Pietersz Mooy uit Hoorn. Hij was een ervaren schipper, want hij wordt al in 1758 genoemd als opperstuurman van het schip *Gerechtigheid*.¹⁶

Afbeelding 3

Bovenstaande afbeelding is een prent van een onbekend spiegelretourschip, getekend door Gerrit Groenewegen in 1786. De tekening wordt bewaard bij het Rijksmuseum in Amsterdam. Een spiegelretourschip was gemiddeld 40 meter lang, had een laadvermogen van om en nabij 800 ton en ging circa 15 jaar mee.¹⁷

Steven en Age kwamen uit een gezin met vier kinderen. Steven (geb. 1759) was de oudste. Daarna kwamen nog Geert (geb. 1760), Age en zijn tweelingbroer Cornelis (geb. 1763), Doutien (geb. 1766) en Rein (geb. 1768). Zij waren kinderen van Melis Steevens Smit en Emke (of Imke) Geerts.¹⁸

Op 7 december 1773 vertrok de *Bredenhof* met de jonge broers uit Stavoren richting Kaap de Goede Hoop. Aan boord waren meer dan tweehonderd zeevaarders, enkele tientallen soldaten en een handjevol ambachtslieden.¹⁹ Vóór de reis hadden Steven en Age elk al een voorschot van 10 gulden ontvangen. Eenmaal aan boord bleek snel dat het leven op een VOC schip verre van comfortabel was. De scheepsjongens verbleven samen met de andere zeelieden en de soldaten in het voorste gedeelte van het schip, ofwel 'voor de mast.' Dit waren kleine ruimtes met lage plafonds, waar vrijwel geen frisse lucht naar binnen kwam. Hangmatten en zakken met stro dienden er als bed. In dit gedeelte van het schip was continu sprake van ongedierte en stank. Veel opvarenden werden onderweg ziek.²⁰

De *Bredenhof* kwam op 28 april 1774 aan op De Kaap. Zowel Steven en Age hadden de eerste etappe van de reis overleefd. Eenmaal aangekomen begonnen bemanningsleden en slaafgemaakten zoals gebruikelijk met het uitladen van de goederen. Producten van lokale plantages werden vervolgens weer ingeladen. Deze producten waren op hun beurt door slaafgemaakten vervaardigd.²¹ Na enige weken stil te hebben gelegen in De Kaap, vertrok de *Bredenhof* op 11 mei 1774 richting Batavia. Daar kwam het op 21 juli van dat jaar aan.²² Daar volgde hetzelfde ritueel van in- en uitladen. Ook moesten schepen hier de nodige reparaties ondergaan. Daarbij vervulden slaafgemaakten eveneens een rol. Zo moesten zij regelmatig onder toezicht van de scheepstimmerman de kieren en naden in het vaartuig dichtmaken.²³ In Batavia, een stad van zo'n 20.000 inwoners, was tenminste de helft van de bevolking 'slaaf.'²⁴

Afbeelding 4

Op deze ingekleurde ets uit 1754 is de stad Batavia in Oost-Indië te zien. Dit is de plek waar Steven en Age uit Stavoren in 1774 aankwamen.²⁵

Met ongeveer 100 zeevaarders, enkele soldaten- en ambachtslieden, alsmede twee passagiers, vertrok de *Bredenhof* op 27 oktober 1774 weer richting Kaap de Goede Hoop. Toen het daar in januari 1775 aankwam, wisten Steven en Age uit Stavoren nog niet dat hen een tragedie te wachten stond. Op de reis van Kaap de Goede Hoop naar Texel zou Steven vermist raken.

De *Bredenhof* vertrok op 24 januari 1775 uit De Kaap. Bij de telling van de bemanningsleden waren beide jongens aanwezig. Enkele weken later was Steven verdwenen. Elk VOC-schip had een zogeheten monsterrol, waarin alle bemanningsleden een eigen bladzijde hadden. Op de monsterrol van de *Bredenhof* werd de volgende notitie geplaatst bij de naam Steven Melisz Smit: 'N.B: over deze persoon geschreven en

tot antwoord bekomen, dat hij na 10 februari 1775 nergens is te vinden.' Het is onbekend wie deze notitie heeft geschreven. Aangezien de toen zestienjarige jongen niet op het schip zelf te vinden was, is het aannemelijk dat hij op enig moment overboord is geslagen. Op 24 april 1775, na een totale reisduur van 503 dagen, kwam de *Bredenhof* aan op Texel. Alleen de inmiddels twaalfjarige Age had de tocht overleefd. In de loop van 1775 werd in het grootboek van de *Bredenhof* nog enige informatie over de stand van zaken verschaft:

'1775. 5 meij. f21 aan Imke Geers de moeder.'

'1775. 28 meij. f1,11,6 aan Immetje Geerts, weduwe Melis Smit en als moeder en voogdes van Alberts Smit, enige en naaste erfgenamen van Steven Melisz Smit, hier boven, vide.'

'1775. 23 nov. f4 deselve.'

Uit deze aantekeningen blijkt, dat de vader van het gezin, Melis Steevens Smit, reeds was overleden. Van hem is geen overlijdensjaar bekend. Dit zou kunnen betekenen, dat hij ten tijde van het vertrek van zijn zoons in 1773 al niet meer in leven was. Dit kan verklaren waarom Steven en Age de oceaan op werden gestuurd. De weduwe Emke Geerts kreeg in het kader van de verdwijning van haar oudste zoon in totaal 26 gulden, 11 stuivers en 6 penningen toegekend van de VOC. Het loon dat Age Melisz Smit meenam naar huis kwam daar nog bovenop.²⁶

Age was nog geen twee maanden thuis, of hij stapte alweer aan boord van een ander VOC schip. Dit maal monsterde hij op Texel aan op het vijftien jaar oude vaartuig *Vrouwe Kornelia Hillegonda*. De reis ging opnieuw naar Batavia, met een tussenstop op De Kaap. Over deze reis is weinig bekend. In oktober 1775 kwam het schip aan op De Kaap. Pas in november kon het weer verder varen. In het grootboek van de *Vrouwe Kornelia Hillegonda* staat dat het schip zich in juni 1776 in Ambon bevond. Een eiland dat deel uitmaakt van de Molukken in Indonesië.

Op Ambon werd voornamelijk kruidnagel geproduceerd. De VOC had vanaf 1656 een kruidnagelmonopolie. Ambon was voor de VOC het belangrijkste kruidnageliland. Op Ambon werden verder nootmuskaat en foelie verbouwd. Ambon was in 1605 in handen gekomen van de VOC. De VOC had de meerderheid van de inheemse bevolking in de loop van de zeventiende eeuw bekeerd tot het protestantisme. De VOC bleef daarna verwoede pogingen ondernemen om de christelijke religie op het eiland te verstevigen. Onder meer door een systeem van christelijke dorpsscholen.²⁷ De VOC had zogeheten 'kruidnagelcontracten' gesloten met de plaatselijke bevolking. Dit hield in dat zij de kruidnagel voor een vaste prijs aan de VOC moesten verkopen. Deze contracten werden door de VOC streng gehandhaafd. Overtredingen zoals het bezitten van 'illegale' kruidnagelbomen werden op gruwelijke wijze bestraft. Eén van die represailles was het tot slaaf maken van de vrouwen en kinderen op het eiland. Het is niet duidelijk hoeveel mensen op Ambon door de VOC tot slaaf werden gemaakt. Het aantal is al eens geschat op tenminste 2.000. Alles om het monopolie op de kruidnagelhandel in stand te houden.²⁸

Op het moment dat Age voet aan wal zette in Ambon, werden grote werkzaamheden uitgevoerd aan het Fort Victoria. Dit was het fort op Ambon dat de VOC gebruikte om het eiland te verdedigen.²⁹ Slaafgemaakten werden ingezet om in het fort en in de haven het zware werk te verrichten. Ook de *Vrouwe Kornelia Hillegonda* zal in 1776 zijn opgewacht door 'slaven', die werden gedwongen om het schip in- en uit

te laden. Deze mensen leefden in de nederzetting naast het fort, waar destijds ook meer dan duizend Europeanen woonden. In de dorpen op Ambon woonden- en werkten eveneens slaafgemaakten. Het schijnt te zijn gegaan om 10 á 15% van de dorpelingen. De slaafgemaakten op Ambon waren aldaar in de slavernij gedwongen, of van elders naar het eiland gedeporteerd.³⁰

Op 25 oktober 1776 voer de *Vrouwe Kornelia Hillegonda* weer terug richting Texel, waarbij het opnieuw een tussenstop maakte op De Kaap. Age kwam in 1777 wederom heelhuids aan in Stavoren. In de zomer van 1780 vertrok Age op hetzelfde schip nogmaals naar Batavia, met meer dan 250 zeelieden aan boord. De aankomst van het schip in Batavia vond plaats op 7 mei 1781. In januari 1785 werd in het grootboek van de *Vrouwe Kornelia Hillegonda* bij zijn naam genoteerd: '26 Jan. 85. Dat zonder testament of goederen nagelaten is overleden Age Melisz Smit.' Het is onbekend of; en zo ja welke reizen Age in de periode 1781-1785 nog heeft gemaakt. Het is ook niet helder geworden waar hij is overleden. In 1788 geeft het grootboek het volgende aan: '1788. 28 mei. f29,10,9 betaald aan Immetje Geerts, weduwe Melis Smit en als moeder en voogdissen van Alberts Smit, enige en naaste erfgenamen van Age Melisz Smit hier boven.'³¹

Afbeelding 5

Prent van een straat in Ambon.³²

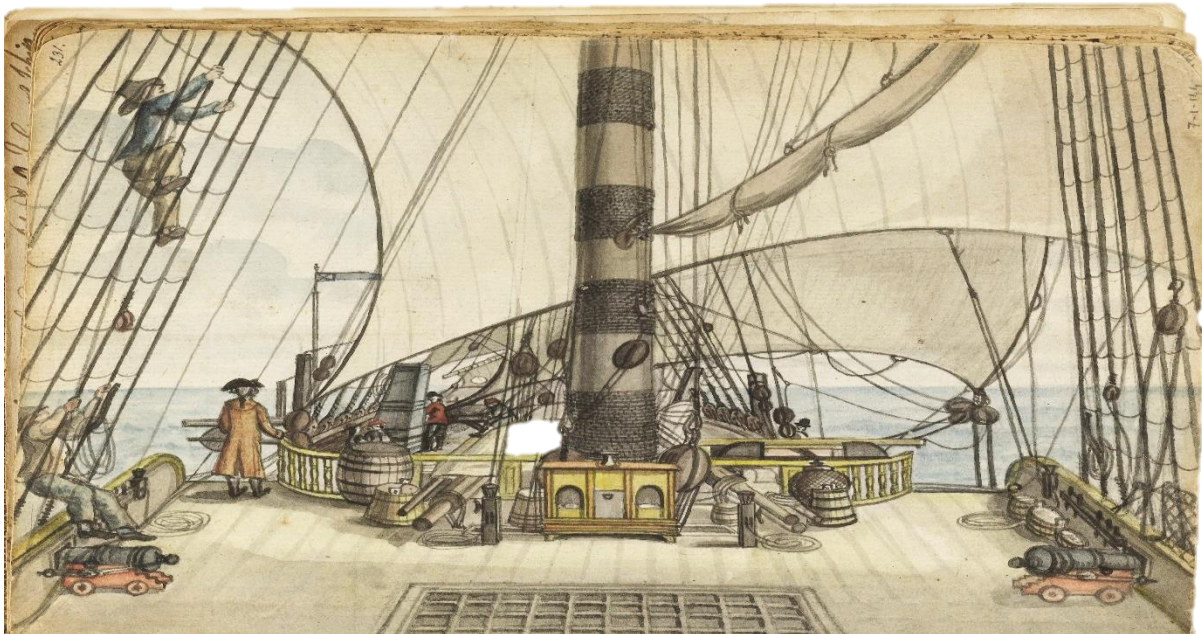
Jan Hendrik Hutting, matroos bij de VOC

Op 31 oktober 1774 stapte Jan Hendrik Hutting uit Stavoren aan boord van het gloednieuwe VOC schip *Rodenrijs*. Het vaartuig zou vertrekken vanuit het Zuid-Hollandse Goeree, in de richting van Batavia, met een tussenstop in Kaap de Goede Hoop. Hutting had op deze reis de functie van matroos en werkte in dienst van de VOC-kamer Delft.³³

Hutting was 20 jaar oud toen hij aanmonsterde op de *Rodenrijs*. Hij werd geboren in februari 1754 en was een zoon van Hendrik Willem Hutting en Anna Jans.³⁴ Op de reis was een bemanning van meer dan 180 man aanwezig, alsmede tientallen soldaten en enkele ambachtlieden. De tocht duurde relatief lang. Op

18 april 1775 was het schip nog maar in Lissabon, Portugal. Veel VOC schepen waren in dit tijdsbestek al op De Kaap gearriveerd. Het is niet bekend waarom de *Rodenrijs* in Lissabon stopte. Twee tussenstops maken was verboden, tenzij sprake was van een noodgeval, zoals een storm of een erge ziekte. Het schip vervolgde de reis op 20 mei 1775 en kwam enkele maanden later aan in De Kaap.³⁵

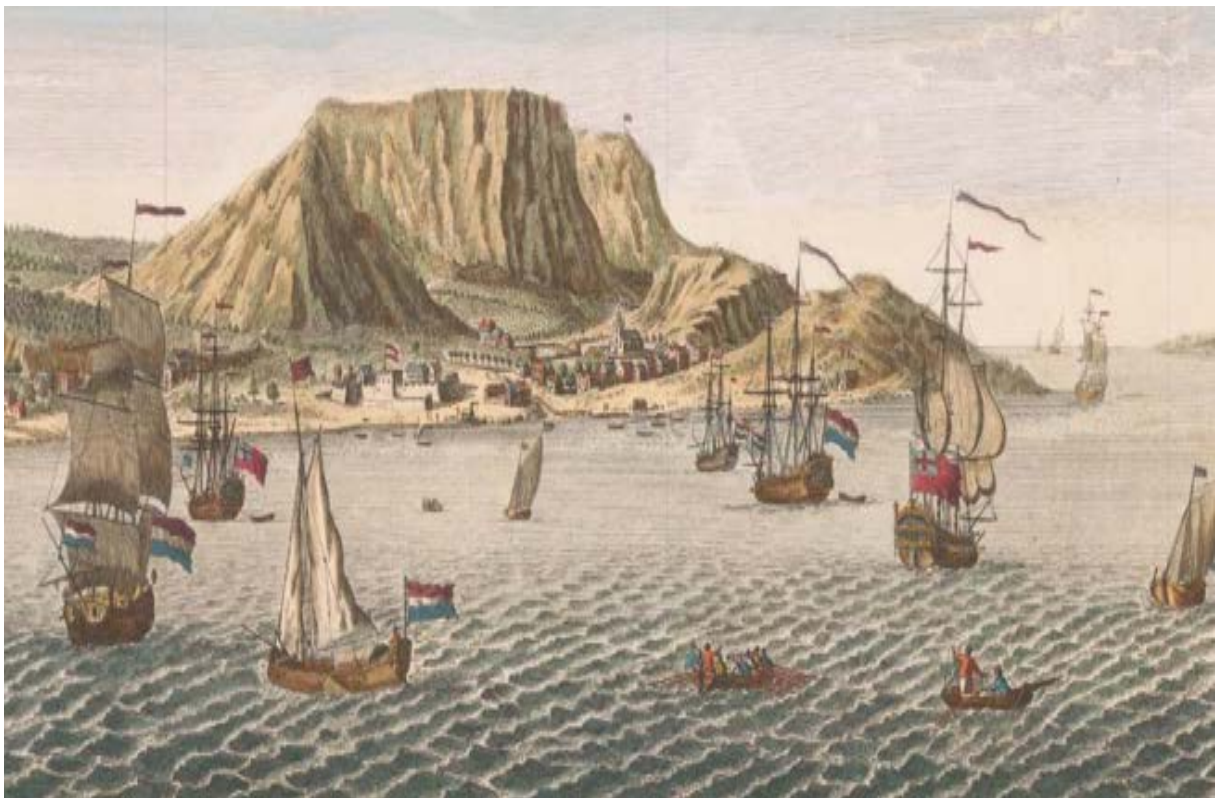
Als matroos verrichte Hutting een groot deel van het scheepswerk. Matrozen moesten onder meer schoonmaken, het ruim leegpompen, de zeilen af- en aanslaan, het schip teren, het roer bedienen en wachtlopen. Ze sliepen in het voorste gedeelte van het schip, in bedompte ruimtes met lage plafonds, die voortdurend stonken en wemelden van het ongedierte.³⁶ Aan boord van de VOC schepen hadden de matrozen een eigen cultuur. Ze kwamen vaak uit de onderste lagen van de samenleving, hadden bepaalde 'taaleigenaardigheden' (zoals voortdurend gevloek) en stonden bekend als ruw en losbandig. Ze werden met name gehekeld door de aan boord aanwezige soldaten, die hen uitscholden voor onder meer 'smeerbrokken', 'hottentot' en 'Jan aan de mast.'³⁷

Afbeelding 6

Tekening van het dek van een VOC-schip, in de richting van de grote mast. Zo zal het dek er in de tijd van Hutting ongeveer hebben uitgezien. De tekening is afkomstig uit het album van tekenaar Jan Brandes (1743-1808).³⁸

In de loop van de achttiende eeuw liep het aantal slaafgemaakten in de Nederlandse Kaapkolonie op tot 25.000. Het waren er zoveel, dat zij de rest van de koloniale bevolking in aantallen overtroffen. De VOC bezat zelf een deel van deze 'slaven', die onder meer werden ingezet om matrozen als Hutting te assisteren bij het in- en uitladen van het schip. Daarnaast werden de slaafgemaakten gedwongen om op de lokale plantages en in de factorijen te werken, waar het handelswaar van de VOC werd geproduceerd.³⁹ Vanuit de Kaapkolonie werden voornamelijk landbouwproducten geëxporteerd, waarvan de meerderheid naar Azië ging en de rest naar Nederland. Het gematigde klimaat van Kaap de Goede Hoop was ideaal voor het telen van gewassen. Het ging onder meer om tarwe, waar in Batavia grote vraag naar was. Verder werd op De Kaap ook gehandeld in onder meer wijn en boter.⁴⁰

Afbeelding 7

Op bovenstaande prent is de Kaapkolonie halverwege de achttiende eeuw te zien. Op de voorgrond varen een aantal VOC-schepen.⁴¹

In Kaap de Goede Hoop monsterde Hutting aan op het in 1767 gebouwde schip *Huis ter Meijen*. Dit betekende dat hij niet langer in dienst was van de kamer Delft; want dit schip voer voor de kamer Amsterdam. Het schip vertrok aan het einde van de zomer van 1775, met meer dan 300 bemanningsleden. De reis ging naar Ceylon, ofwel het huidige Sri Lanka.⁴² Het belangrijkste product dat hier werd verbouwd was kaneel. Andere goederen die hier vandaan kwamen waren onder meer rijst, peper, parels, olifanten en de zogeheten kauri-schelpen. Deze schelpen werden bij de slavenhandel in Afrika als betaalmiddel gebruikt. De VOC had op Ceylon meerdere forten. Voorbeelden van grote forten waren Colombo, Galle en Jaffna, waar het handelswaar werd samengebracht dat verscheept moest worden naar de Republiek.⁴³

De VOC is zeer lang betrokken geweest bij het bestuur van Ceylon, dat was gevestigd in de hoofdstad Colombo. In deze plaats woonden veel Nederlanders, die vrijburger waren geworden. Er woonden echter ook veel slaafgemaakten. Eind zeventiende eeuw ging het al om meer dan de helft van de inwoners van Colombo. Ze werkten in de huishoudens van Nederlanders, of voor de VOC op de plantages en in de havens.⁴⁴ Vanuit Colombo werden door de VOC continu pogingen ondernomen om de lokale bevolking tot het protestantisme te bekeren. Zo werd begin achttiende eeuw een plan gemaakt om in Jaffna een protestantse kerk te bouwen. Dit gebeurde uiteindelijk ook in 1706.⁴⁵

De *Huis ter Meijen*, met aan boord Jan Hendrik Hutting uit Stavoren, arriveerde in november 1775 in Ceylon. Hutting maakte in de jaren die volgden nog meerdere omzwervingen in Azië. Uit aantekeningen in het grootboek van *Huis ter Meijen* blijkt dat hij zich in de periode 1776-1778 bevond op het schip *Schoonzicht* en in 1779 op de *Oost Capelle*. In de jaren 1780 bevond Hutting zich in Semarang en Soerabaja; beiden op het Indonesische eiland Java.⁴⁶ In Semarang had de VOC het met name voorzien op indigo; een blauwe verfstof, en rijst.⁴⁷ Ook uit Soerabaja werd indigo gehaald. Tevens was de suikerproductie van belang in deze plaats.⁴⁸

Uiteindelijk is Hutting in de jaren 1790 vrijburger geworden in Azië. Waarschijnlijk op zijn laatst bekende verblijfplaats Soerabaja. Een vrijburger was iemand die uit dienst van de VOC was getreden en zich met toestemming van de compagnie vestigde op VOC-grondgebied.⁴⁹ In 1815 woonden in Soerabaja een zekere Carel Hendrik Hutting en een Pieter Hendrik Hutting, zo blijkt uit een Javaanse almanak. Vermoedelijk waren het afstammelingen van Jan Hendrik Hutting uit Stavoren.⁵⁰

Jan Jurriens, matroos bij de VOC

Op 15 november 1777 stapte Jan Jurriens uit Stavoren in het Zuid-Hollandse Goeree aan boord van de *Jonge Samuel*. Een schip dat in 1761 was gebouwd voor de kamer van Zeeland, op een VOC-werf in Middelburg. De bestemming van de reis was Batavia, met een tussenstop op De Kaap. Over Jan Jurriens is vrijwel niets bekend, behalve dat hij in 1779 betrokken raakte bij een grote scheepsramp voor de Nederlandse kust. Niet met de *Jonge Samuel*, maar met de *Woestduin*. Jan had de functie van matroos, net als zijn eerder besproken stadsgenoot Jan Hendrik Hutting, die enkele jaren eerder op het schip *Rodenrijs* naar Oost-Indië was vertrokken.⁵¹

De *Jonge Samuel* kwam op 15 maart 1778 aan in Kaap de Goede Hoop.⁵² Het vaartuig vertrok op 2 april 1778 vanuit De Kaap richting Batavia. Daar kwam het in juni van dat jaar aan. Enkele maanden later, in november 1778, monsterde Jan aan op het gedoemde schip *Woestduin*. Een enorm spiegelretourschip uit 1767 van circa 45 meter lang, dat over een laadvermogen van zo'n 1150 ton beschikte. De lading bestond onder meer uit kurkuma, witte peper, kruidnagel, foelie, koffie, thee, roodhout, zilver- en ijzerwaren.⁵³ Onderweg naar Nederland bevonden zich meer dan 120 zeevaarders en meerdere soldaten, ambachtslieden en passagiers. Eén van de passagiers was een tot slaaf gemaakte persoon.⁵⁴ Vermoedelijk was hij of zij 'eigendom' van een andere varengast aan boord van de *Woestduin*. Over deze slaafgemaakte is verder niets bekend. Slaafgemaakten werden in de tijd van Jurriens als handelswaar gezien en niet als mensen. Bovendien konden ze doorgaans niet lezen of schrijven. Als er al iets bekend is over tot slaaf gemaakte personen, dan is dit voornamelijk afkomstig uit de correspondentie van slavenhouders.⁵⁵

In de Republiek was slavernij verboden. Het was alleen toegestaan in de koloniën. Slaafgemaakten mochten wel vanuit de koloniën mee worden genomen naar de Republiek. In 1776 was door de Staten-Generaal bepaald dat 'slaven' die naar de Republiek reisden zes maanden na aankomst in de slavernij gevangen mochten blijven. Deze periode kon met zes maanden worden verlengt; maar dan moest de 'eigenaar' wel aantonen dat dit noodzakelijk was. De aanwezigheid van een slaafgemaakte op het schip *Woestduin*, met als eindbestemming de Republiek, was in die tijd dus gewoon toegestaan.⁵⁶

De *Woestduin* voer eind juli 1779 langs de Zeeuwse kust, toen het noodlot toesloeg. Op 24 juli, aan het begin van de avond, liep het schip aan de grond. De weersomstandigheden waren op dat moment zeer slecht. Door een storm was sprake van metershoge golven die het dek overspoelden. De ramp was te zien vanaf het strand, waar zich al snel honderden mensen hadden verzameld. Onder wie Frans Naerebout en zijn broer Jacob Naerebout; beide afkomstig uit Vlissingen. Zij besloten met een klein schip een reddingsactie op touw te zetten. In totaal wisten zij diezelfde nacht en de volgende dag 87 van de in totaal 129 bemanningsleden te redden.⁵⁷ Het is niet duidelijk geworden of de aan boord aanwezige 'slaaf' gered is. De uit Stavoren afkomstige Jan Jurriens werd wel door de broers uit Vlissingen van boord gehaald, zo blijkt uit het grootboek van de *Jonge Samuel*. Hierin staat: 'Van 't verongelukte schip *Woestduin* retour voor de kamer Zeeland, tusschen 24 en 25 Julij 1779, voor 't Eijland Walcheren, dat dese persoon (Jan Jurriens) bekent staat, als gesalveert te zijn.'⁵⁸

Afbeelding 8

Aquarel van tekenaar Cornelis de Jonker (1761-1830), waarop het vastlopen van het schip *Woestduin* in 1779 wordt weergegeven.⁵⁹

2.2 VOC- en WIC opvarenden uit Hindeloopen

Volkert Eelkes, matroos bij de VOC

In januari 1710 stapte Volkert Eelkes uit Hindeloopen op Texel aan boord van de *Beverwijck*. Dit schip was gebouwd in 1700 voor de kamer Amsterdam. De reis zou via Kaap de Goede Hoop naar Ceylon gaan. Zoals eerder besproken was Ceylon het huidige Sri Lanka; waar kaneel voor de VOC het belangrijkste handelswaar was. De *Beverwijck* kwam in mei 1710 aan in De Kaap en in juni 1710 in Ceylon. Eind 1710 voer het via De Kaap terug naar Texel. Het is niet geheel duidelijk geworden wanneer Eelkes is afgemonsterd van de *Beverwijck*. Wat wel vaststaat, is dat hij zich in maart 1712 weer in De Kaap bevond. Daar arriveerde op de 23^e het VOC-schip *Zuytdorp*. Eelkes zou een maand later aan boord gaan van dit schip; wat niet goed voor hem zou aflopen.⁶⁰

De *Zuytdorp* was in de zomer van 1711 vertrokken uit Vlissingen voor een reis naar Batavia, via Kaap de Goede Hoop. Het was pas de derde reis van het schip, dat in 1701 was gebouwd voor de kamer Zeeland. De reis verliep al vanaf het begin rampzalig. Op weg naar De Kaap overleed één derde van de bemanning. Eenmaal in De Kaap werd haastig naar nieuwe bemanningsleden gezocht. Volkert Eelkes uit Hindeloopen was één van de mannen die naar de *Zuytdorp* werden gestuurd. Het vaartuig lag in de haven te wachten voor vertrek naar Oost-Indië. In april 1712 was het zover. De *Zuytdorp* zette met flinke vertraging koers richting Batavia. Om de reis te bespoedigen, werd besloten om via de Australische westkust te varen. Zo kon het schip profiteren van gunstige stromingen. Na het vertrek uit De Kaap is nooit meer iets van de *Zuytdorp* vernomen.⁶¹

De VOC ondernam geen stappen om naar het schip te zoeken. In de zeventiende eeuw had de VOC meermaals naar vermiste schepen en bemanningsleden gezocht, maar dit was niet zonder gevaren. De VOC was bij dergelijke reddingsoperaties al een paar keer schepen verloren. In de achttiende eeuw werd dan ook vrijwel niet meer gezocht naar vermiste vaartuigen. Meer dan twee eeuwen later, in 1927, werden resten van het wrak gevonden voor de westkust van Australië.⁶² De *Zuytdorp* bleek te pletter te zijn geslagen op een aantal steile en ruige rotspartijen. Later is deze plek omgedoopt tot de Zuytdorp Cliffs.⁶³ Inmiddels zijn diverse objecten uit het wrak gehaald, waaronder munten die in 1711 in Middelburg werden geslagen, resten van geschut, een scheepsbel en een beeldhouwwerk dat aan de achterzijde van het schip hing. Het lot van de bemanningsleden is nooit opgehelderd, hoewel al jaren wordt gespeculeerd dat overlevenden zich destijds hebben gevestigd tussen de plaatselijke Aboriginals.⁶⁴

Over Eelkes is vrijwel niets bekend, behalve dat hij uit Hindeloopen kwam, aan boord zat van de *Zuytdorp* en getrouwd was met een zekere Ytie Sijbrans. Terwijl hij op reis was liet hij regelmatig een deel van zijn loon aan haar betalen. Zelfs na de verdwijning van Eelkes werd door de VOC nog regelmatig geld aan Sijbrans betaald. Dit ging door tot tenminste 1715. Op de monsterrol van de *Beverwijck* – het schip waar Eelkes eerder op voer – werd bij zijn naam de volgende slotopmerking geplaatst: ‘Op Zuytdorp tot in april 1712. Dat dit schip van de Caep vertrocken is, vermist is, volgens resolutie van de vergaderinge van zeventienen, van 7 maart 1715. Afgesloten.’⁶⁵

Afbeelding 9

Links een scheepsmodel van de *Zuytdorp*, vervaardigd door Cees de Heer. Rechts de Zuytdorp Cliffs aan de westkust van Australië.⁶⁶

Coenraadt Breuning, matroos bij de VOC

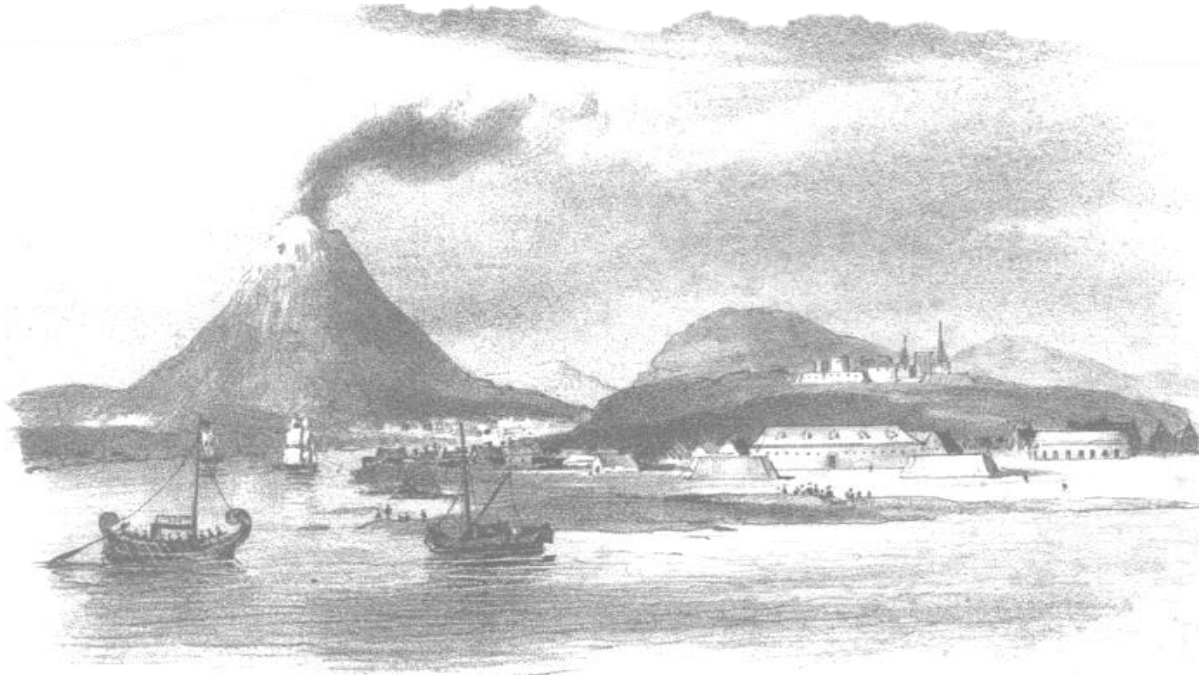
In 1766 sloot ook de uit Hindeloopen afkomstige Coenraadt Breuning zich als matroos aan bij de VOC. Hij werd in december 1739 in de grietenij Haskerland geboren; vermoedelijk in de buurt van Joure. Zijn volledige naam was Coenradus Philipp Breuning. Roepnaam: Coenraadt. Hij was een zoon van de arts Antonius Ludovicus Breuning (geb. 1709), die oorspronkelijk uit Duitsland kwam. Zijn moeder was Dorothea Helena Scholtes (geb. omstreeks 1715) uit Witmarsum. Coenraadt had een jongere broer: Antonius (geb. 1746).⁶⁷

De vader des huizes werkte vanaf de jaren 1750 in Hindeloopen als chirurgijn. Hij was toen inmiddels hertrouwd. Met zijn tweede echtgenote kreeg hij nog vier kinderen, die allen in Hindeloopen werden geboren. Het betrof de tweeling Daniel en Willem (geb. 1750), Anna Elisabeth (geb. 1753) en Wilhelmus Daniel (geb. 1755). In de achttiende-eeuwse speciën kohieren (een type belastingkohier) van Hindeloopen staat het gezin geregistreerd als wonende in de 'Ooster Espel' van de stad. Hindeloopen was in die tijd opgedeeld in vier wijken en kende dus ook een 'Noorder Espel', 'Zuider Espel' en 'Wester Espel'. Het gezin was niet erg vermogend. Destijds moest over de volwassenen (personen van twaalf jaar of ouder) het zogenaamde 'hoofdgeld' worden betaald. Wie een vermogen van minder dan 600 gulden had, betaalde in plaats daarvan het 'halve hoofdgeld'. Dat laatste was van toepassing op het gezin Breuning, zo blijkt uit het eerder genoemde kohier. Een ander interessant detail dat uit dit archiefstuk naar voren kwam, is dat de chirurgijn over een paard beschikte.⁶⁸

Op 25 juni 1766 ging Coenraadt Breuning op Texel aan boord van de *Luxemburg*, op weg naar Batavia. Voor zover bekend was dit de laatste reis van de in 1750 gebouwde *Luxemburg*. Voor Breuning was

deze tocht het begin van een dienstverband dat meer dan tien jaar zou duren. In december 1766 kwam de *Luxemburg* aan op De Kaap en in juni 1767 arriveerde het in Batavia. Vervolgens maakte Breuning diverse omzwervingen in Azië. Zo bevond hij zich in 1768 op de Banda-eilanden in de Molukken (Indonesische archipel).⁶⁹ Hier werd voornamelijk nootmuskaat en foelie verbouwd; afkomstig van de muskaatboom. Tot het midden van de achttiende eeuw kwam deze boom vrijwel nergens voor, behalve op de Banda-eilanden.⁷⁰

In 1621 had op Banda een gruwelijk tafereel plaats gevonden. Tussen de tienduizend en vijftienduizend inwoners van Banda werden door de VOC vermoord, tot slaaf gemaakt of verdreven; als wraak voor het overtreden van een handelscontract. De VOC dwong plaatselijke bewoners tot het sluiten van dergelijke contracten, zodat de compagnie zich kon verzekeren van een constante toevoer van nootmuskaat en foelie. In 1768, toen Breuning in Banda arriveerde, bevonden zich daar tientallen plantages met muskaatbomen. Op deze plantages werkten honderden slaafgemaakten. De meesten van hen waren vanuit diverse gebieden naar Banda gedeporteerd. Ze kwamen onder meer uit China, India, Sulawesi, Borneo en Java.⁷¹

Afbeelding 10

Tekening van de Banda-Eilanden, afkomstig uit een aardrijkskundig album.⁷²

Breuning overleed op 22 juli 1777 op 37-jarige leeftijd in Azië aan boord van het schip *Renswoude*, dat toen behoorde tot één van de oudere schepen in de VOC vloot (de *Renswoude* was in 1756 gebouwd in Amsterdam).⁷³ Negentiende-eeuwse bevolkingsregisters van Hindeloopen geven aan dat familieleden van Breuning toen nog altijd in deze stad woonden. Waaronder zijn zus Anna Elisabeth Breuning en zijn neef Simon Doedes Breuning, die net als zijn grootvader in Hindeloopen het beroep van dokter uitoefende.⁷⁴

Pieter Geerts, ingenieur bij de WIC

In juni 1772 trad Pieter Geerts in dienst van de WIC. Hij werd in december 1739 in Hindeloopen geboren als zoon van Sierd Geerts (geb. 1711 te Hindeloopen) en Antje Pieters. De vader van het gezin - Sierd Geerts - komt in meerdere oude belastingkohieren van Hindeloopen voor. Zo moest hij in de jaren 1740 belasting betalen over het gebruik van zijn schoorsteen, net als andere inwoners van de stad. De moeder van het gezin - Antje Pieters - overleed jong. In 1752 hertrouwde Sierd Geerts met een vrouw uit Amsterdam: Jaapje Douwes. Het gezin verhuisde naar deze stad, maar dit betekende niet dat de banden met Hindeloopen werden verbroken. Zo werd Jaapje Douwes in Hindeloopen begraven, toen zij in 1769 overleed.⁷⁵

Pieter Geerts werd 'ter kust van Guinea' aangesteld als 'ingenieur en officier van de artillerie en militie, met rang van vaandrig.' De rang van vaandrig hield in dat Geerts de vaandel - ofwel de vlag - van de legereenheid moest dragen. Als ingenieur werd hij ingezet bij het verbeteren van onder andere forten. Onder 'de kust van Guinea' vielen destijds diverse forten aan de zogeheten 'Goudkust', in het huidige Ghana.⁷⁶ Uit documenten van de WIC blijkt dat Geerts in dienst was van de kamer Amsterdam. Hij werd gestationeerd in Elmina. Deze plaats gold als het hoofdkwartier van de WIC in West-Afrika. Het was van fundamenteel belang voor het handelsnetwerk van de WIC, dat voornamelijk gericht was op de handel in slaafgemaakten. De compagnie hield in het 'kasteel' van Elmina honderden slaafgemaakten gevangen, in afwachting van transport naar Zuid-Amerika en het Caribisch gebied. Het kasteel lag aan het water en had witte muren, waardoor het van veraf te zien was. Ernaast bevond zich een fort.⁷⁷

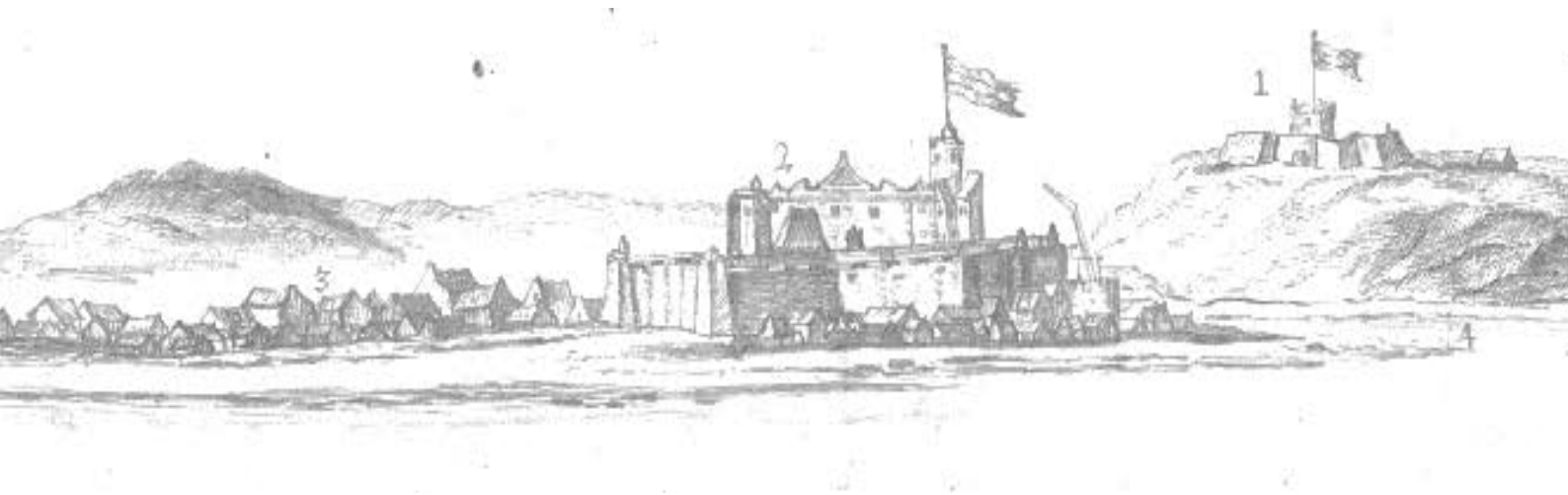
Voor zijn vertrek bracht Geerts een bezoek aan de Amsterdamse notaris Salomon Dorper, waar hij het een en ander liet vastleggen. Zo benoemde hij een zekere Jan Pluym uit Amsterdam tot waarnemer van 'sijne zaaken en affaires' in de Republiek. Hoewel Geerts in Amsterdam woonde toen hij voor de WIC ging werken, wordt in alle geraadpleegde WIC-stukken vermeld dat hij uit Hindeloopen kwam.⁷⁸

In augustus 1772 vertrok Geerts aan boord van het schip *De Vriendschap* richting Elmina. Naast militairen waren er diverse goederen aan boord, die bestemd waren voor mensen die aan de Goudkust waren gestationeerd. De vracht bestond uit eetbare producten zoals gepekeld vis en vlees, maar ook kantoorbenodigdheden zoals postpapier, boekbinders en potloden, en allerlei gereedschappen zoals hamers, spijkers, bijtels en medische instrumenten. Op de laadlijst staat 'aan Pieter Geerts, ingenieur, 290. voet scheepsruimte.' Helaas worden over deze notitie geen verdere details gegeven. Een dagregister van gebeurtenissen in Elmina uit januari 1773 geeft wel wat informatie over de aankomst van Geerts. In dit register is de volgende passage te vinden: 'Een schip van boven komende ankert ter deser rheedde, zijnde het compagnie's stuurschip *De Vriendschap*, gevoert bij capitein Albert Stokman. Hij salueert het hoofdcasteel met negen schooten, waarna de capitein per chaloup (sloep) aan de wal en in 't casteel komt. [...] Van het selve koomen per canoa aan de wal, de ingenieur Pieter Geerts, de vaandrig Loderus en de equipage meester, de welke ons hunne commissien vertonen.'⁷⁹

Geerts verbleef maar een paar maanden in Elmina. Hij overleed daar, op 26 of 27 april 1773. In het dagregister van het fort wordt hierover op 27 april het volgende geschreven: 'Gisteren is alhier koomen te overleijden den Ingenieur en officier der artillerie Pieter Geerts, zijnde in deeze jaere met 't schip *De Vriendschap* alhier aangeland. Werdende 't lijk deeze voor de middag op 't plein deses hoofdcasteel begraven. De equipage Van Bueren Burman steld ons dit rapport ter hand.'⁸⁰

In een brief aan de kamer Amsterdam reageerde een bewindhebber van Elmina nog diezelfde maand op het overlijden van Geerts. Hij schreef: 'Het tweede articul over 't welke beslooten is te schrijven, betreft 't overlijden van den Ingenieur Pieter Geerts, waardoor de hoope met de welke wij ons gevlijd hadden 't zoo zeer noodig herstel van 't fort Nassauw tot Moure gedurende dit loopende jaar geëffectueerd te zien, verdwijnt. Inmiddels zullen wij al wat van ons afhangt aanwende ten ynde het verder verval van dat fort voor te koomen.'⁸¹ Het fort Nassau, waar in de brief over wordt gesproken, lag in de plaats Moure (ook wel Mouri of Mori) aan de toenmalige Goudkust. Het fort was in handen van de WIC en was oorspronkelijk gesticht voor de goudhandel.⁸²

Dat Geerts werd beschouwd als getalenteerd, blijkt ook uit een brief van de toenmalige fiscaal (belastingambtenaar) van Elmina: Willem Sulyard van Leefdael. Deze brief schreef hij in februari 1774 aan de kamer Amsterdam. Het overlijden van Geerts was toen al bijna een jaar geleden. In de zeer uitgebreide tekst beveelt Van Leefdael een nieuwe kandidaat-ingenieur aan. In het stuk haalt hij allerlei argumenten aan, die er volgens hem op wijzen dat de kandidaat over dezelfde 'qualiteit' zou beschikken als Geerts.⁸³

Afbeelding 11

Tekening van Elmina uit 1664-1665. Nummer 1 ~ het fort, nummer 2 ~ het kasteel, nummer 3 ~ nederzetting, nummer 4 ~ monding van de rivier.⁸⁴

2.3 VOC- en WIC opvarenden uit Makkum

Jan Philip Tak, huistimmerman bij de VOC

Jan Philip Tak uit Makkum startte zijn loopbaan bij de VOC in januari 1749 als huistimmerman. Over Tak is zeer weinig bekend, behalve zijn reisbewegingen als werknemer van de compagnie. Aanvankelijk zou Tak in Rammekens (Zeeland) opstappen op de *Vrede*, maar hij werd arbeidsongeschikt bevonden. De reden daarvoor is onduidelijk. Mogelijk was Tak vlak voor de reis ziek geworden of gewond geraakt. Tak werd tijdelijk ondergebracht in een gasthuis in Vlissingen.⁸⁵ Enige tijd later kreeg hij een herkansing. In maart 1749 monsterde hij in Rammekens aan op het spiegelretourschip *Gustaaf Willem*, in dienst van de kamer Middelburg.⁸⁶

De eindbestemming van de *Gustaaf Willem* was Batavia, waar Tak aan het werk werd gezet als huistimmerman. In juni 1749 maakte de *Gustaaf Willem* een tussenstop in De Kaap, om vervolgens door te varen richting Oost-Indië. Daar kwam het in juli van dat jaar aan. Huistimmermannen werkten niet op de VOC-schepen zelf, maar in de koloniën in Azië. In de kolonie waar ze werkten verrichtten ze allerlei reparaties, bijvoorbeeld aan plaatselijke gebouwen.⁸⁷

Tak heeft zes jaar voor de VOC gewerkt. Hij stapte in oktober 1754 in Batavia aan boord van het schip *Kattendijke*, op weg naar De Republiek. Ook dit schip voer voor de kamer Middelburg. Aan boord bevonden zich – naast ruim honderd zeelieden - tien passagiers, onder wie vier slaafgemaakten. Het betrof twee mannen en twee vrouwen. Het is onbekend waar zij zijn afgemonsterd. De *Kattendijke* arriveerde in februari 1755 in De Kaap en in mei 1755 in Zeeland.⁸⁸

Reijn Barentse de Vries, onderstuurman bij de VOC

Onder de VOC opvarenden uit Makkum bevond zich ook een onderstuurman. Het betrof Reijn Barentse de Vries. Hij monsterde in juli 1751 in Rammekens aan op het schip *Hercules*, voor een reis naar Batavia. De Vries was gehuwd met Reijnouw Aries, aan wie hij tijdens de tocht zijn loon liet uitbetalen.

Als onderstuurman was De Vries de assistent van de opperstuurman, die verantwoordelijk was voor de navigatie en de koers. Tijdens de reis van de *Hercules* was Paulus van Speren uit Middelburg de opperstuurman. Van Speren en De Vries hadden een beter verblijf aan boord dan de matrozen en soldaten. Ze verbleven ‘achter de mast,’ net als de andere opvarenden met een hoge rang (zoals de schipper en opperkoopman). Ze kregen een eigen hut en beter voedsel. Ze hadden tijdens de reis dan ook meer overlevingskansen dan de opvarenden die ‘voor de mast’ verbleven (zoals de matrozen en soldaten). Laatstgenoemden mochten in principe niet in de luxere vertrekken komen.⁸⁹ De *Hercules* arriveerde in december 1751 in De Kaap en in mei 1752 in Batavia. In januari 1753 stapte De Vries aan boord van de *Langewijk*, in dienst van de kamer Enkhuizen, en werd hij gerepatriëerd naar Nederland.⁹⁰

Afbeelding 12

Dekzicht van een Oost-Indiëvaarder met stuurman aan het roer, getekend door Jan Brandes circa 1779-1787. Dit was voor onderstuurman Reijn Barentse de Vries uit Makkum bekend terrein.⁹¹

Willem Beernts, matroos bij de VOC

In een oud belastingkohier van Makkum uit 1751 staat bij de naam Willem Beernts de volgende opmerking: 'Na Oostindiën vertrokken, 't huis ledig.' Beernts was op 22 mei 1750 als matroos bij de VOC gegaan.⁹²

Beernts, wiens achternaam in archiefstukken ook wel wordt gespeld als 'Barents' of 'Barentsz', werd in januari 1699 geboren in Makkum. Hij trouwde in 1729 in Makkum met Tettie Eeuwes. Zij kwam ook uit het dorp en wordt in sommige stukken 'Trijntje' genoemd. Ze kregen tenminste vijf zonen, van wie twee vermoedelijk jong stierven. Het is onduidelijk waarom het huis van het echtpaar leegstond na het vertrek van Beernts.⁹³

In mei 1750 monsterde Beernts op Texel aan op het spiegelretourschip *Oosthuizen*, in de richting van Batavia. Het werd een desastreuze reis. Onderweg naar De Kaap brak een ziekte uit. Er waren zoveel zieken en overledenen, dat de *Oosthuizen* afdreef en acht maanden later opdook aan de Braziliaanse kust. In februari 1751 meerde het schip aan in Suriname en bleek dat 70 bemanningsleden onderweg waren gestorven. Nadat de producten aan boord waren ververst, zette de *Oosthuizen* weer koers richting Oost-Indië, via Kaap de Goede Hoop. Het schip kwam pas begin 1752 aan in Batavia, bijna twee jaar na het vertrek vanaf Texel.⁹⁴

De tocht van de *Oosthuizen* was door velen aan boord als traumatisch ervaren. Zo liet de ernstig verzwakte onderstuurman van het schip in februari 1752 - vlak voor aankomst in Batavia - een testament op stellen. Daaruit blijkt hoe weerzinwekkend de tocht was geweest. Een VOC-reis kon een ware nachtmerrie zijn, waarop mensen continu werden geconfronteerd met hun eigen sterfelijkheid. Zo schrijft de aan boord aanwezige boekhouder in het testament van de onderstuurman de volgende passage:

“Dog siek en swak te koije leggende, zoo als mij en de getuijgen duidlijk toescheen en bleek, dewelke tekennen gaf, dat bij hem was overdragt de broos en swakheijt van 's mensen leeven op dese aarde, als een schaduwe vergankelijk, en dat er niets sekerder is als de dood, dog daar en tegen niets onsekerder als de tijt en uure van dien. Dierhalven wilde hij testateur (onderstuurman) niet gaarne uijt dese werelt schijden, nog uijt dit droevig tranendal verhujsen, voor en al eer hij gemaakt heeft zijn testament of laatste en uijterste wille.’⁹⁵

De onderstuurman overleed enkele dagen later. Beernts had de gruwelijke reis wel overleefd en ging later dat jaar aan boord van de *Sloterdijk*, op weg naar het eiland Ceylon, ofwel het huidige Sri-Lanka. Zoals eerder vermeld was kaneel hier het belangrijkste handelsproduct. Andere producten die hier werden verbouwd waren rijst en peper. Daarnaast kwamen hier parels, olifanten en de zogeheten kauri-schelpen vandaan. Daarmee konden in Afrika slaafgemaakten worden ‘gekocht’. Op Ceylon zelf waren ook veel slaafgemaakten aanwezig. Ze bewerkten het land, werden door de VOC ingezet bij het in- en uitladen van schepen en bedienden rijke Nederlanders in hun villa’s. De *Sloterdijk*, die op dat moment voer voor de kamer Amsterdam, had een – voor die tijd – enorm laadvermogen van 1150 ton. Beernts overleed in december 1753 in Azië, vlak voor zijn 54^e verjaardag.⁹⁶

Afbeelding 13

Twee kaneelschillers op Ceylon, getekend door de Nederlandse kunstschilder Esaias Boursse, 1662.⁹⁷

Leiuwe Leiuwesz Posthuma, scheepsjongen bij de VOC

De jongste VOC-opvarende uit Makkum was Leiuwe Leiuwesz Posthuma, die zich in 1754 als scheepsjongen aansloot bij de compagnie. Zijn exacte leeftijd is niet bekend, maar scheepsjongens waren jonger dan zeventien jaar. Aan boord moest hij allerlei klusjes doen. De tocht van Posthuma begon op de *Langewijk*, vanuit Texel.

In april 1755 kwam de *Langewijk* aan in Batavia. Posthuma zette zijn tocht voort met de *Huis ten Donk*, op weg naar de Bengalen; een regio die tegenwoordig in Bangladesh en het noorden van India ligt. De VOC voer al sinds 1634 naar dit gebied en bezocht hier een aantal handelsposten, waarvan Chinsura de belangrijkste was. Deze plaats lag op ruim honderd kilometer afstand van de kust en was te bereiken via

een vertakking van de Ganges delta. Veel grote schepen van de VOC konden niet helemaal tot Chinsura komen, vanwege de verzanding van de rivier. Zij stopten dan halverwege. Uit Chinsura haalde de VOC voornamelijk suiker en rijkelijk versierde kleden. Andere vestigingen in de Bengalen waar de VOC regelmatig kwam waren onder meer Kasimbazar (zijde) en Bihar (opium en salpeter). In Kasimbazar had de VOC een eigen weverij, waar honderden mensen te werk gesteld waren. De Engelsen waren in de Bengalen de voornaamste concurrent van de compagnie. Zij hadden de stad Calcutta al in handen toen Posthuma als scheepsjongen naar de Bengalen reisde. In 1757, kort nadat Posthuma was vertrokken, kregen zij ook de macht in de rest van het gebied. Vanaf dat moment brokkelde de invloed van de VOC hier geleidelijk af.⁹⁸

In februari 1757 keerde Posthuma aan boord van de *Huis ten Donk* terug naar De Republiek. Onderweg werd een tussenstop gemaakt in de Valsbaai ten noordoosten van Kaap de Goede Hoop. Er waren toen 102 opvarenden aan boord, inclusief Posthuma zelf. In oktober 1757 kwam het schip aan in Goeree, omdat de lading bestemd was voor de VOC-kamers van Rotterdam en Delft.⁹⁹

Asurus Bakker, korporaal bij de WIC

In mei 1785 werd Asurus Bakker uit Makkum voor drie jaar als korporaal aangenomen bij de WIC op St. Eustatius. Een korporaal had de leiding over een groep soldaten. De rang van korporaal lag tussen die van de soldaat en de onderofficier.¹⁰⁰

St. Eustatius had in de achttiende eeuw rond de negenduizend inwoners, waarvan de helft tot slaaf was gemaakt. Het eiland was zeer belangrijk voor de WIC. Het was één van de belangrijkste locaties waar de slavenscheepen van de WIC aanmeerden om slaafgemaakten uit Afrika te 'verkopen'. Zij werden vervolgens gedwongen om op lokale plantages te werken. Bijvoorbeeld de suikerplantages, waarvan er op St. Eustatius veel waren.¹⁰¹ Tegenwoordig zijn op St. Eustatius nog steeds sporen van het slavernijverleden te vinden. Zo worden er nog steeds zogeheten 'slavenkralen' aangetroffen. Dit zijn blauwe kraaltjes die destijds door Venetiaanse glasblazers in Amsterdam werden vervaardigd. De WIC gebruikte ze om in West-Afrika slaafgemaakten te 'kopen'.¹⁰²

Over Bakker zelf is geen verdere informatie gevonden, behalve dat zijn naam wordt genoemd in registers van militair WIC-personeel dat eind jaren 1780 op St. Eustatius was gestationeerd. In het trouwregister van de Hervormde gemeente Makkum komt wel een 'Assweerus Gerbrants Bakker' voor, die in 1751 trouwde met Maria Barents van Veen uit Amsterdam. Mogelijk gaat het om dezelfde persoon, of wellicht een familielid.¹⁰³

Afbeelding 14

Asurus Bakker uit Makkum in een register met in St. Eustatius gestationeerd WIC-personeel, 1785.¹⁰⁴

Mewes Jans Bakker, opperstuurman bij de VOC

Mewes Jans Bakker (1764-1825) werd in januari 1764 geboren in de Kerkstraat in Makkum, als zoon van Jan Cornelis en Ijtje Mewes. Eind achttiende eeuw vertrok Bakker als zendeling naar Zuid-Afrika. Hij stelde zich als doel om slaafgemaakten tot het christendom te bekeren. Zuid-Afrika was geen onbekend terrein voor Bakker, want tot 1795 werkte hij op schepen van de VOC, die doorgaans een tussenstop maakten in Kaap de Goede Hoop.

In 1794 vertrok Bakker als opperstuurman van het fluitschip *Vertrouwen* richting Batavia. In de zomer van 1795 werd het schip op de terugreis in Kaap de Goede hoop in beslag genomen door de Engelsen. Zij hadden dat jaar het gezag in de Kaapkolonie verkregen, nadat de Nederlandse stadhouder Willem V de plaatselijke bestuurders in de Kaap had opgedragen om het gezag aan de Engelsen over te dragen. Willem V was zelf naar Engeland gevlucht, omdat in Nederland de Bataafse Republiek was uitgeroepen. Hoewel het schip later toestemming kreeg om de reis naar Nederland voort te zetten, besloot Bakker in Zuid-Afrika te blijven. Hij wilde zich inzetten voor het bekeren van slaafgemaakten tot het christendom. Zelf was Bakker een volger van Nadere Reformatie. Dit was een stroming binnen de gereformeerde kerk. Bakker sloot zich aan bij het *Zuid-Afrikaanse Zendelinggenootschap* en kreeg in 1799 ook de taak om de financiën van deze organisatie te beheren. Zijn functie als zendeling werd eind achttiende eeuw tevens vastgelegd bij het *Nederlandsch Zendelinggenootschap*.

Bakker wilde de slaafgemaakten die hij bekeerde ook dopen. De directie van het *Nederlandsch Zendelinggenootschap* voelde daar aanvankelijk niet veel voor. De verkoop van gedoopte slaafgemaakten was sinds 1770 verboden, waardoor het *Nederlandsch Zendelinggenootschap* vreesde dat het ongunstig zou zijn voor de 'eigenaren'. Later bedacht het genootschap zich en mocht Bakker toch slaafgemaakten dopen. In 1800 keerde Bakker terug naar Makkum om zijn echtgenote Engeltje Jans Bommel (1763-1818) en dochter Ietje op te halen. Het gezin vestigde zich in Zuid-Afrika, waar Bakker nog tot aan zijn overlijden in 1824 de kost verdiende als zendeling. Op enig moment had Bakker zelf twee slaafgemaakten in zijn 'bezit', zo blijkt uit een boedelinventaris. Het betrof een zekere 'Clara van de Caap', die door Bakker werd ingezet als dienstmeisje, en een man met de naam 'September van de Caap'. Uit een dagboek dat Bakker in deze periode bijhield komt naar voren dat hij de slavernij in Zuid-Afrika als een 'noodzakelijk kwaad' zag.¹⁰⁵

2.4 VOC- en WIC opvarenden uit Workum

Sipke Pytters, matroos bij de VOC

Sipke Pytters werd in 1664 geboren in Workum en bracht zijn jeugd door op het Noard. Het VOC schip *Raadhuis van Middelburg* bracht hem in 1717 naar Batavia, met meer dan 200 bemanningsleden aan boord. Daarnaast was aan boord een tot slaafgemaakte vrouw aanwezig, die vermoedelijk 'eigendom' was van een passagier. Aan de vrouw was de naam 'Rosetta van Makassar' gegeven. Na aankomst in Batavia zette het schip in een konvooi met twee andere VOC-schepen koers naar de Bengalen, en vervolgens naar Malakka (op het Maleisische schiereiland). In de Bengalen - de regio die zich uitstrekt over het huidige India en Bangladesh - waren verschillende handelsposten te vinden die de VOC schepen bezochten. Bijvoorbeeld Kasimbazar (zijde) en Bihar (opium en salpeter). Het was een gevaarlijk gebied, want de Ganges en de zijrivieren kenden een snelle stroming. In Malakka haalde de VOC onder meer zijde, opium, tabak, kruiden, parfum, thee en goud. In 1718 kwam Pytters weer aan in De Republiek, aan boord van hetzelfde schip. In 1719 stierf hij tijdens een andere reis op zee.¹⁰⁶

Feye de Haan, scheepstimmerman bij de WIC

Feye de Haan uit Workum werd in juli 1783 naar de 'kust van Guinea' gezonden, aan boord van het WIC schip *De Jonge Jan*. Zoals eerder vermeld vielen onder 'de kust van Guinea' destijds verschillende forten aan de zogeheten 'Goudkust' in het huidige Ghana. De Haan was voor zes jaren als scheepstimmerman aangenomen.¹⁰⁷

De Jonge Jan was in dienst van de kamer Amsterdam en voer onder leiding van schipper Jan Riems. Het schip was een zogeheten brik; ofwel een klein en snel zeilschip met twee masten. De reis begon op Texel, waar de bemanning aanmonsterde en Nederlandse goederen werden ingeladen. De Haan had voordat hij aan boord ging al 42 gulden ontvangen. Om ervoor te zorgen dat zoveel mogelijk opvarenden de tocht overleefden, had de WIC voor deze reis de nodige maatregelen getroffen. Zo schreef bewindhebber Jan Bernd Bicker op 1 juli 1783: 'Tot gebruyk op deze reizje hebben wij ook mede gegeven een bijzondere kist met medicamenten. Het overschot van dien, zal, ten behoeve van het hospitaal ter kustgebruykt, ende dienvolgens van den schipper afgevordert moeten worden.' De kist bevatte allerlei kruiden, extracten, elixirs en mineralen, waaronder kaneel, salmiak, opium en lavendel.¹⁰⁸

De eerste bestemming van het schip was Elmina.¹⁰⁹ Als scheepstimmerman moest De Haan zorg dragen voor het onderhoud van *De Jonge Jan* en voor de aan boord aanwezige sloepen.¹¹⁰ De WIC was zeer tevreden over de werkzaamheden van De Haan. Op de monsterrol van *De Jonge Jan* staat bij de naam 'Feye de Haan' de volgende notitie: 'Hij wordt voor zeer bekwaam gehouden.'¹¹¹ De Haan was 'procuratiehouder'. Dit betekende dat hij door de WIC gemachtigd was om namens deze bepaalde handelingen te verrichten, in het kader van zijn functie als scheepstimmerman.¹¹²

Het schip *De Jonge Jan* kwam in september 1783 in Elmina aan. Daar werd het Nederlandse handelswaar uitgeladen en geïnspecteerd. In december 1783 rapporteerde de directeur-generaal van Elmina, Pieter Volkmar, in een brief aan de kamer Amsterdam 'dat de goedere wel geconditioneerd bevonden werden. Sedert is 't geheele schip geloste, binnen de bepaalden tijd, en de goederen meest al wel

bevonden. Eenige stukken vlaggedoek te kort bevonden, maar die men reeden heeft te geloven dat in 't Vaderland gebleeve zijn.'¹¹³ Vervolgens moest het schip in gereedheid worden gebracht voor het vervoer van de slaafgemaakten. Hierbij was een belangrijke rol weggelegd voor scheepstimmerman De Haan en zijn assistenten. Zij waren degenen die het ruim moesten vertimmeren. Zo moest er een schot worden gemaakt om de mannen en vrouwen van elkaar te scheiden. Ook werden er stellingen gecreëerd waarop de slaafgemaakten tijdens de reis moesten liggen.¹¹⁴

Vlak voor kerst 1783 vertrok *De Jonge Jan* vanuit Elmina met 170 slaafgemaakten richting Suriname. Aan boord bevond zich tevens een lading goud en ivoor uit Afrika.¹¹⁵ Voor de slaafgemaakten was de reis van Elmina naar Suriname een verschrikkelijke tocht. Ze waren vastgeketend, waardoor ze amper konden bewegen. Het eten was eenzijdig. In het ruim was het klam en benauwd. Onderweg braken ziektes uit. Zo nu en dan werden slaafgemaakten op het dek gelucht, maar op zulke momenten werden ze vaak het slachtoffer van pesteringen door bemanningsleden. Deze dwongen de slaafgemaakten bijvoorbeeld om voor hen te dansen.¹¹⁶ Op de reis van *De Jonge Jan* van Elmina naar Suriname, die in totaal 38 dagen duurde, stierven 23 slaafgemaakten. Eind januari 1784 arriveerde het WIC-schip in Zuid-Amerika.¹¹⁷ Eenmaal daar werden de nog levende slaafgemaakten 'verkocht' aan plantagehouders.¹¹⁸

Eind april 1784 bevond *De Jonge Jan* zich bij het Braamspunt in Suriname; een baai vlak voor de stad Paramaribo, zo meldde schipper Jan Riems aan de *Sociëteit van Suriname*. Dit was een Nederlandse organisatie die de kolonie Suriname beheerde. Vanaf het Braamspunt vertrok het schip naar de Republiek, met Feye de Haan aan boord. De WIC-schepen *Unie*, *De Jongste David* en *Vrouwe Adriana Petronella* zetten op hetzelfde moment koers richting Nederlandse bodem. Vermoedelijk voeren de schepen in een konvoi met *De Jonge Jan*.¹¹⁹

Afbeelding 15

Het tussendek van de brik *La Marie-Séraphique*, om een voorbeeld te geven van de wijze waarop slaafgemaakten in de achttiende eeuw van Afrika naar Noord- en Zuid Amerika werden vervoerd.¹²⁰

3. Ondernemers in Hindeloopen, Workum, Stavoren en Makkum en de slavernij

In de zeventiende- en achttiende eeuw bestond tussen veel ondernemingen en het slavernij systeem een indirect verband. Dit doordat er destijds verschillende gewilde producten in omloop waren die werden verbouwd door slaafgemaakten. Bijvoorbeeld suiker, tabak, katoen en koffie, die verbouwd werden in delen van Noord- en Zuid-Amerika en in het Caribisch gebied. Nadat de goederen aan boord van VOC- en WIC schepen naar de Republiek waren vervoerd, werden ze ingekocht door kooplieden en particulieren. Niet iedereen zal zich volledig bewust zijn geweest van de duistere kant van de goederen. Desondanks faciliteerden mensen door de inkoop, bewerking en verkoop van deze producten de slavernij. De populariteit van plantageproducten hield de constante toestroom ervan in stand. In dit hoofdstuk wordt aan de hand van enkele verhalen van zeventiende- en achttiende-eeuwse ondernemers in Hindeloopen, Workum, Stavoren en Makkum geïllustreerd hoe de slavernij toen al in veel beroepen en praktijken was doorgedrongen.

3.1 De Hindelooper klederdracht

In de tweede helft van de zeventiende eeuw werden de zogeheten 'sitsen' een rage in Europa. Sitsen waren kleurrijke, bedrukte katoenen stoffen die oorspronkelijk uit India kwamen. De VOC bracht ze naar de Republiek.¹²¹ De sitsen belandden ook in Hindeloopen, waar inwoners aanvankelijk vooral kleding van wol en linnen droegen. De stoffen uit India werden in de achttiende eeuw zo populair in het Zuiderzee stadje, dat ze onlosmakelijk verbonden raakten met de Hindelooper cultuur.¹²² De populariteit van de sitsen kwam door het schitterende uiterlijk van deze stoffen. De felle kleuren konden daarnaast goed worden behouden, ondanks vele wasbeurten of langdurige blootstelling aan zonlicht.¹²³

Sitsen werden in de zeventiende- en achttiende eeuw vervaardigd in factorijen aan de Coromandelkust in India, waar ze met de hand werden beschilderd.¹²⁴ Het duurde echter niet lang voordat werkplaatsen in de Republiek zelf begonnen met het creëren van sitsen. Daarvoor gebruikten zij geïmporteerd katoen, dat ze bewerkten met een drukblok. Het katoen werd door de VOC uit India geïmporteerd, of door WIC-schepen meegenomen vanuit Zuid-Amerika.¹²⁵

Het is niet duidelijk in hoeverre slaafgemaakten betrokken waren bij de katoenteelt in India. Hierover is zeer weinig informatie te vinden. Het is daarentegen wel bekend dat Afrikaanse slaafgemaakten in grote aantallen werkzaam waren op katoenplantages in Zuid-Amerika. Ook in Nederlandse koloniën.¹²⁶ Bijvoorbeeld in Suriname, maar ook in het naastgelegen Guyana, waar zich tot eind achttiende eeuw Nederlandse plantagekoloniën bevonden waar katoen werd geteeld voor de Nederlandse markt.¹²⁷ Op de katoenplantages werden slaafgemaakten op een verschrikkelijke manier behandeld. Zowel mannen als vrouwen, jong en oud, werden gedwongen om bijna dag en nacht katoen te plukken. Wie tegenstribbelde kreeg te maken met zware lijfstraffen. Bijvoorbeeld zweepslagen. Achter het katoen dat in de Republiek werd bewerkt tot sitsen, ging dus veel leed schuil.¹²⁸

De sitsen werden door Hindeloopers zelf gekocht. Veelal in Amsterdam, waar ze werden aangeboden door textielhandelaren. Hindeloopen had geen zeehaven. Daarom voeren Hindelooper grootschippers veelal in opdracht van Amsterdamse reders. Hun echtgenotes voeren vaak per beurtschip mee naar Amsterdam om

de mannen uit te zwaaien. Daar kwamen ze in aanraking met de rijkelijk gedecoreerde sitsen. Eenmaal thuis creëerden ze hier kledingstukken van. In 1749 waren er tenminste dertien vrouwen in Hindeloopen die als naaister de kost verdienden.

De kleding die van de sitsen werd gemaakt, werd vooral door vrouwen en meisjes gedragen. Aan de klederdracht werden symbolische betekenissen gegeven. Zo werden in het dagelijks leven vooral de rood gekleurde stoffen gedragen, terwijl de blauwe stoffen bedoeld waren voor tijden van rouw. Er waren zelfs kledingstukken aan de hand waarvan je kon herkennen of iemand gehuwd was. De sitsen bleven in Hindeloopen lange tijd populair. Plaatselijke ambachtslieden zoals schilders - waarvan er in Hindeloopen rond het midden van de achttiende eeuw tenminste vijf waren - werden erdoor geïnspireerd. Zo werden talloze meubelstukken en accessoires gedecoreerd met dezelfde bloempatronen. Pas in de tweede helft van de negentiende eeuw verdween de sits in Hindeloopen uit het straatbeeld.¹²⁹

Afbeelding 16

Babyjasje uit de Hindelooper streekdracht, gemaakt van een sits, tweede helft van de achttiende eeuw.¹³⁰

3.2 Casper Wax, koekenbakker te Hindeloopen

In Hindeloopen waren in de zeventiende en achttiende eeuw meerdere bakkers actief. Er waren in die tijd verschillende soorten bakkers. Bijvoorbeeld broodbakkers, koekenbakkers, banketbakkers en beschuitbakkers. Vooral de bakkers van zoetigheden maakten gebruik van suiker. In de achttiende eeuw kwam suiker met grote vrachten naar de Republiek. Het was niet meer een kostbaar product dat slechts door de allerrijksten kon worden geconsumeerd, hoewel het gebruik ervan zich nog wel voornamelijk beperkte tot welgestelden. Daarnaast was het vooral bedoeld voor speciale gelegenheden. De suiker was grotendeels afkomstig van suikerrietplantages in de Nederlandse koloniën in Zuid-Amerika. Slaafgemaakten teelden het suikerriet, moesten deze oogsten en vervolgens verwerken in kookpannen, zodat het onderweg niet verrotte.¹³¹

Het werk op de suikerrietplantages was zwaar en ging gepaard met mensonterende omstandigheden. De slaafgemaakten kregen amper tijd om uit te rusten en werden tijdens het werken mishandeld. Sommigen

werden zo wanhopig dat ze zelfmoord pleegden; door zich in de pannen met kokende suikersiroop te laten vallen. Schepen van de WIC brachten slaafgemaakten vanuit West-Afrika naar de plantages in Zuid-Amerika, om vervolgens grote hoeveelheden ruwe suiker mee te nemen naar De Republiek.¹³² Daar werd de ruwe suiker in raffinaderijen bewerkt tot witte suiker, die geschikt was voor consumptie.¹³³

Afbeelding 17

Gezicht op een veld met suikerriet op de plantage Visserszorg in Suriname. De plantage werd in de jaren 1740 gesticht.¹³⁴

Rond het midden van de achttiende eeuw waren in Hindeloopen ongeveer negen bakkers werkzaam. Tenminste één daarvan was een koekenbakker. Het betrof Casper Wax. Het bakken van koeken en taarten was zijn specialiteit. Suiker was één van de belangrijkste ingrediënten. Het is niet te zeggen of een eenvoudige ambachtsman zoals Wax zich ooit bewust was van het gruwelijke verhaal achter de suiker die hij in zijn baksels verwerkte. Wat wel vast staat is dat het gebruik ervan door koekenbakkers zoals Wax het leed achter de suikerteelt mede in stand heeft gehouden.¹³⁵

Om meer te weten te komen over Wax, wiens achternaam soms ook wordt gespeld als 'Waks', zijn archiefstukken van Tresoar en het Gemeentearchief Súdwest-Fryslân doorzocht. Het blijkt dat Wax in meerdere bronnen uit Hindeloopen wordt vermeld. In 1741 duikt hij op in het trouwregister van de hervormde gemeente Hindeloopen. Hij trad toen in het huwelijk met Immetje Martens, die ook in de stad woonde.¹³⁶ Bij de volkstelling van 1744 werden Wax, zijn vrouw en twee kinderen genoemd. De namen van de kinderen zijn niet bekend.¹³⁷

Wax blijkt ook actief te zijn geweest in het bakkersgilde. Het gildewezen heeft in het zeevarende stadje Hindeloopen nooit gebloeid, maar het bakkersgilde was hier wél lange tijd actief. Deze hield in de periode 1714-1798 een administratie bij die bewaard is gebleven. De notulen hebben betrekking op de

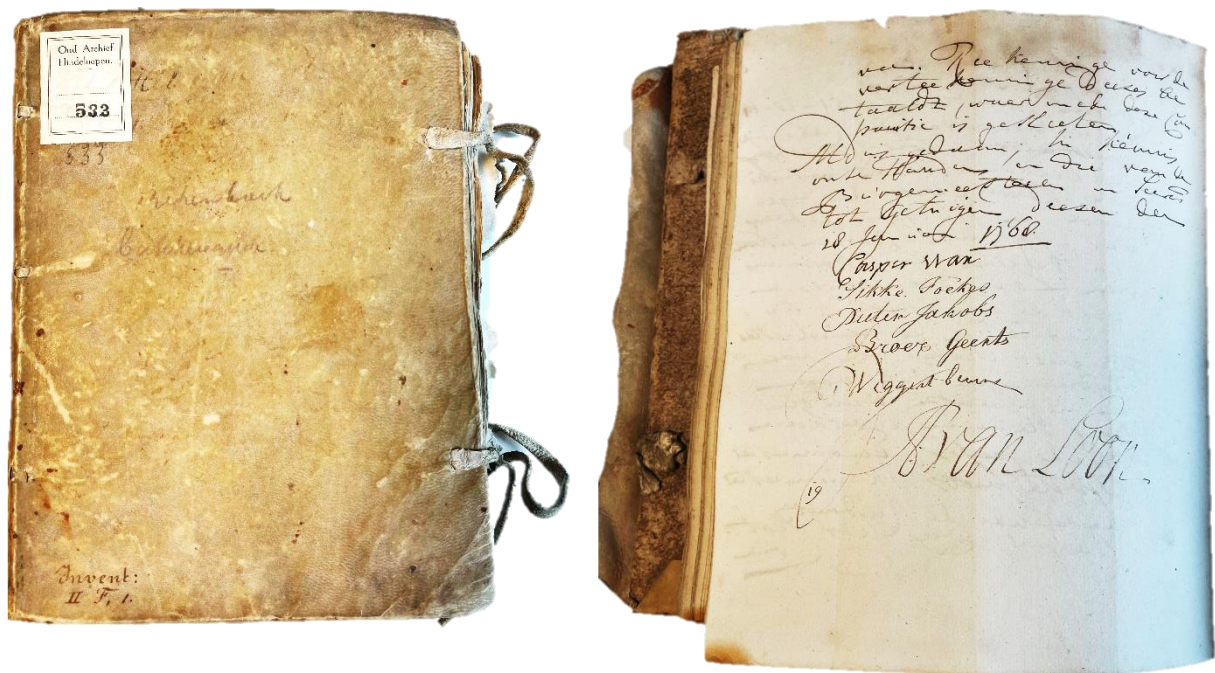
jaarlijkse bijeenkomsten van de bakkersgilde, waar de balans werd opgemaakt en een nieuwe gilde- en keurmeester werden verkozen. In de notulen van januari 1741 wordt Wax voor het eerst genoemd. Die maand kreeg hij van het bakkersgilde een 'gildebrief'. Dit was een officieel document dat aan nieuwe leden werd uitgereikt. Hiermee kon hun lidmaatschap worden aangetoond.

Uit de notulen komt naar voren dat het bakkersgilde van Hindeloopen in de tijd van koekenbakker Wax doorgaans vergaderde in 'De Witte Zwaan.' Dit was een herberg die in de jaren 1740- en 50 werd geëxploiteerd door Jilling Sybrens. Het was een accommodatie met een eenvoudige uitstraling. Het bakkersgilde gaf regelmatig goederen aan Sybrens, als tegenprestatie voor het feit dat de gilde in de voorkamer van de herberg mocht vergaderen. Zo werd regelmatig melding gemaakt van de levering van 'bier, tobak en piepen' aan de 'hospes in de Witte Swan.' Met 'hospes' wordt gastheer Sybrens bedoeld. Tabak werd in de achttiende eeuw deels naar de Republiek vervoerd vanuit Nederlandse plantagekoloniën in het Caribisch gebied en Suriname, waar het werd verbouwd door slaafgemaakten.¹³⁸

Elk jaar betaalden koekenbakker Wax en de andere leden contributie aan het bakkersgilde. Wax betaalde meestal een gulden. Dergelijke bijdragen moesten enerzijds worden betaald om lid te blijven en anderzijds om de gilde financieel te ondersteunen. Alleen al de levering van goederen aan de herbergier van 'De Witte Zwaan' kostte het bakkersgilde geregeld meer dan twintig gulden. Ook moest er door de leden 'maalgeld' worden betaald ten behoeve van de plaatselijke molenaar die het graan voor de bakkers tot meel verwerkte.¹³⁹

In 1749 duikt Wax op in het zogeheten quotisatiekohier van Hindeloopen. In het quotisatiekohier werd een overzicht gegeven van alle gezinshoofden in de stad, met daarbij hun inkomen, beroep, het aantal gezinsleden en de wijk waarin ze woonden. Bij Wax staat 'koekebakker, sober bestaen.' Het kohier laat zien dat de meeste inwoners van de stad rond het midden van de achttiende eeuw in armoede leefden. Wax werd in het kohier voor dertig gulden aangeslagen. Zijn gezin telde toen nog maar drie leden (inclusief Wax zelf). Dit duidt erop, dat één van zijn twee kinderen al was overleden. Het gezin woonde in de Zuider Espel van de stad. Hindeloopen was in die tijd opgedeeld in vier wijken en kende dus ook een 'Noorder Espel', 'Zuider Espel' en 'Wester Espel'.¹⁴⁰

De vermeldingen van Casper Wax in de notulen van het bakkersgilde gaan vanaf 1755 met onderbrekingen verder. In 1767 behaalde Wax bij de jaarlijkse verkiezing van de gildemeester de meeste stemmen. Als gildemeester was hij verantwoordelijk voor het bestuur van de gilde, maar ook voor de lidmaatschappen en de administratie. Daarnaast was hij dat jaar degene die de gilde moest vertegenwoordigen bij onderhandelingen met het stadsbestuur, kooplieden en andere gilden. Het jaar 1767 verliep onder leiding van Wax goed, met ontvangsten van 90 gulden en uitgaven van slechts 44 gulden. Toch behaalde hij in 1768 te weinig stemmen om de functie te kunnen voortzetten. Lange tijd werd Wax niet meer genoemd, tot 1772 en 1773, wanneer er voor de laatste keer een Casper Wax verschijnt in het lijstje met contribuanten. Deze keer vergezeld van een 'knecht,' wiens naam in het stuk niet wordt vermeld.¹⁴¹

Afbeelding 18

Het achttiende-eeuwse notulenboek van het bakkersgilde Hindeloopen, met daarin een pagina uit 1768 met daarop een vermelding van toenmalig gildemeester en koekenbakker Casper Wax.

3.3 Ettien Cornelis, kruidenierster te Workum

In de kruidenierswinkel van Ettien Cornelis in Workum werden droge levensmiddelen verkocht. Het ging dan voornamelijk om kruiden en specerijen zoals kaneel, kruidnagel en nootmuskaat, maar ook koffie, thee, cacao en rijst. In veel gevallen waren de producten afkomstig van plantages, waar slaafgemaakten onder dwang gewassen moesten verbouwen. Niet alleen in de Nederlandse koloniën in het Caribisch gebied en Zuid-Amerika, maar óók in Azië. In Indonesië was de slavernij in de zeventiende eeuw zelfs omvangrijker dan in de Amerika's. In Azië zette de VOC op grote schaal slaafgemaakten in. Onder andere voor de specerijenteelt. Hierbij was tevens sprake van uitbuiting van lokale boeren. De VOC dwong ze om alléén met De Republiek te handelen. Niet zelden ging de VOC daarbij over tot geweld, vooral als boeren tegenstribbelden. De plantage werd dan bijvoorbeeld verwoest, de boer werd aangevallen of soms zelfs gedood.¹⁴²

Ettien Cornelis, wiens voornaam in stukken ook wel wordt gespeld als 'Etje', 'Etjen' of 'Ettie', werd in 1687 geboren in Workum. Zij was een dochter van Cornelis Jans. In augustus 1713 trouwde de toen 26-jarige Ettien met haar 29-jarige stadsgenoot Pyter Hiddes.¹⁴³ Het echtpaar had een huis in hun bezit, gelegen in wijk nummer één. Deze wijk omvatte destijds de zuidkant van het Dwarsnoard, de oostkant van het Noard en de noordzijde van de Merk. Het echtpaar bewoonde hun huis zelf en exploiteerde samen de kruidenierswinkel. Zo nu en dan gingen ze de markt op om producten te verkopen. Ze leidden een sober bestaan. Pyter Hiddes overleed tussen circa 1746 en 1749. Vanaf dat moment ging Ettien Cornelis, toen ruim 60 jaar oud, alleen verder als kruidenierster en marktvrouw. Zij werd daarbij geassisteerd door zoon Hidde (geb. 1717).¹⁴⁴

Afbeelding 19

Gezicht op de Merk te Workum, zoals het er in 1782 ongeveer uitzag¹⁴⁵

3.4 Lieuwe Beerns, ververijwinkel te Workum

In de achttiende eeuw bevond zich in Workum tevens een ververijwinkel, die werd geleid door verver Lieuwe Beerns en zijn vrouw. De naam van de vrouw is niet bekend. In een ververijwinkel werden toentertijd stoffen, textiel, kleding en tapijten geverfd. Dit omvatte meestal het onderdompelen van het object in verfbaden en vaten met kleurstoffen. Vervolgens werd het object gedroogd en gereinigd, voordat het aan de klant terug werd gegeven.

Om materialen in diverse blauwtinten te verven werd in de ververijwinkel gebruik gemaakt van indigo. Dit is een diepblauwe kleurstof die in de tijd van Lieuwe Beerns werd gewonnen uit bepaalde plantensoorten. Het was in de achttiende eeuw een kostbaar product. Onder meer op Sint Eustatius waren destijds indigoplantages te vinden. Slaafgemaakten, veelal afkomstig uit Afrika, moesten daar de planten verbouwen waaruit de indigo werd gewonnen. Op Sint Eustatius waren rond het midden van de achttiende eeuw circa 80 plantages te vinden, waarop naast indigo ook suiker, koffie, tabak en katoen werd verbouwd. Het aantal slaafgemaakten op het eiland bedroeg toen rond de 5.000. Indigo werd echter ook door de VOC aangevoerd vanuit Azië. Onder meer van de Indonesische eilanden Semarang en Soerabaja.¹⁴⁶

Lieuwe Beerns overleed in oktober 1747, zo blijkt uit een journaal- en debiteurenboek over geleverde doodskisten in Workum. Het macabere archiefstuk wordt bewaard bij het Gemeentearchief Súdwest-Fryslân. In het boek worden zelfs details gegeven over de kist waarin Lieuwe Beerns werd begraven. Het ging om een 'twee duijms kyste gemaakt met schroeven en zes hangzels.' De kist kostte 22 gulden. Uit een ander archiefstuk blijkt dat de kerkklokken tijdens de begrafenis voor hem werden geluid. Daarvoor moesten de nabestaanden een gulden en tien stuivers betalen. Na zijn dood zette zijn weduwe de ververijwinkel voort, hoewel over haar verder geen gegevens zijn aangetroffen.¹⁴⁷

3.5 Fongerus Sipkes Domna, zilversmid te Stavoren

De Republiek kende in de zeventiende- en achttiende eeuw heel veel zilversmeden. Eén daarvan was Fongerus Sipkes Domna (1699-1776), die dit beroep in Stavoren uitoefende. Als zilversmid vervaardigde Domna allerlei objecten, die veelal werden gekocht door de rijkere inwoners van Stavoren en omgeving. Bijvoorbeeld kooplieden en welgestelde boeren. Domna maakte onder meer zilveren huwelijks-, memorie- en geboortelepels, zoutvaatjes, theepotten en brandewijnkommen, die al dan niet werden voorzien van persoonlijke inscripties.

In De Republiek waren geen zilvermijnen te vinden. Dit werd geïmporteerd uit Zuid-Amerika. Een groot deel van dit continent was destijds in handen van de Spanjaarden. Zij dwongen de inheemse bevolking van het continent om de zilver te delven, maar maakten daarbij ook gebruik van Afrikaanse 'slaven' die onder erbarmelijke omstandigheden naar Zuid-Amerika waren getransporteerd. Het werk was zwaar en gevaarlijk. Het zilvererts moest worden bewerkt met kwik, wat zeer giftig was en kon leiden tot kwikvergiftiging. Zilver was een belangrijk handelsproduct voor de WIC, die de Afrikaanse slaafgemaakten eerst naar Zuid-Amerika bracht en vervolgens zilver en andere producten meenam naar De Republiek.¹⁴⁸

Fongerus Sipkes Domna kwam oorspronkelijk uit Leeuwarden. Zijn ouderlijk huis stond op de Turfmarkt. Het gezin was lid van de hervormde gemeente aldaar. Domna trouwde in november 1722 met Sibbeltjen Tietes (1704-1781) uit Stavoren. Hij ging vervolgens bij zijn vrouw in Stavoren wonen. Zij kregen voor zover bekend één kind; dochter Niesjen. (geb. 1723). Domna was vanaf circa 1726 in Stavoren als zilversmid actief. Hij liet zijn werk aanvankelijk keuren in Leeuwarden en later in Sneek. Naast zilversmid was hij ook burgemeester van Stavoren. In die tijd was de functie van burgemeester anders als tegenwoordig. Zo kregen burgemeesters niet betaald voor deze functie, in tegenstelling tot nu. Ook hadden steden vaak meerdere burgemeesters tegelijkertijd. Dat gold ook voor Stavoren. Ze vertegenwoordigden de inwoners van de stad in het stadsbestuur, maar ook bij bepaalde gebeurtenissen. In juni 1765 liep Domna bijvoorbeeld als vertegenwoordiger van Stavoren mee in de begrafenisstoet van Maria Louise van Hessen-Kassel, beter bekend als Marijke Meu (1688-1765). Zij was de moeder van stadhouder Willem IV en werd dat jaar bijgezet in de grafkelder van de Friese Nassau 's in de Grote Kerk van Leeuwarden.¹⁴⁹

Een bekend object dat door Domna is vervaardigd, is een zoutvaatje dat hij maakte voor de in 1729 geboren Johanna Hancock. Zij was een dochter van de uit Amsterdam afkomstige Henricus Hancock (1687-1750), die van 1726 tot 1750 predikant was in de kerk van Stavoren. Johanna werd in juni 1729 gedoopt in deze kerk, waarbij ze werd vastgehouden door haar vader. Het zoutvaatje dat Domna voor haar maakte was een doopgeschenk. Het wordt bewaard bij het Fries Museum in Leeuwarden.¹⁵⁰ Achter zout ging in de tijd van Domna een weerzinwekkend verhaal schuil. Het werd gewonnen in de zoutpannen van Bonaire, Curaçao en Sint Maarten. Het werk werd hier verricht door Afrikaanse slaafgemaakten en was menonterend. Het werd wel gekenmerkt als 'de witte hel.' De slaafgemaakten stonden urenlang in het zoute water, in de brandende zon, terwijl ze grote zoutblokken stuk moesten hakken en in zakken moesten stoppen, zodat het door WIC schepen meegenomen kon worden naar Nederland. Het witte zout, in combinatie met het felle zonlicht, zorgde bij velen voor verblinding. Daarnaast leidde de urenlange blootstelling aan het zout bij slaafgemaakten tot wonden en andere huidproblemen. De Nederlandse bestuurders van de eilanden wisten van de gruwelijke omstandigheden, maar deden niets om de situatie te

verbeteren of beëindigen. Ze besloten zelfs om de zoutmijnen op Bonaire om te dopen tot een strafkolonie. Slaafgemaakten die zich in andere Nederlandse koloniën 'misdroegen' of verzetten, werden voor straf naar de zoutpannen overgebracht.¹⁵¹

Afbeelding 20

Het zoutvaatje dat Fongerus Sipkes Domna uit Stavoren in 1729 vervaardigde voor Johanna Hancock.¹⁵²

3.6 Aardewerkfabriek Tichelaar in Makkum

Op de Turfmarkt in Makkum bevond zich vanaf 1689 de aardewerkfabriek Tichelaar. In de zeventiende- en achttiende eeuw, die in deze publicatie centraal staan, hield de fabriek zich voornamelijk bezig met de productie van schotels en tegels. Deze werden gemaakt van Friese klei en werden onder meer gesierd door Bijbelse voorstellingen en spreuken. In de negentiende eeuw verschoof de focus van Tichelaar naar het sieraardewerk, zoals de tegeltableaus. Opvallend is dat diverse negentiende-eeuwse objecten van Tichelaar schilderingen hebben die gebaseerd zijn op het zeventiende- en achttiende-eeuwse koloniale verleden.

In de negentiende-eeuw lieten de schilders die het Makkumer aardewerk decoreerden zich onder meer inspireren door 'De Gouden Eeuw'. De periode van circa 1575 tot 1675. Maar terwijl De Republiek uitgroeide tot een wereldmacht en belangrijk handelscentrum, werden vele inheemse bevolkingen in de koloniën onderdrukt en uitgebuit. In negentiende-eeuws Nederland riep 'De Gouden Eeuw' echter vooral associaties op met exotische planten, bloemen, dieren en de imponerende schepen van de VOC en WIC. Dit zijn dan ook de taferelen die op diverse negentiende-eeuwse objecten van de Makkumer aardewerkfabriek belandden. Zo zijn er tegels met afbeeldingen van het VOC schip *De Halve Maen*, dat in 1609 Noord-Amerika bereikte, maar ook tabakspotten met opschriften zoals *St. Vincent*, *Havana* en *Virginia*. Plaatsen die bekend stonden om hun tabaksplantages, waar Afrikaanse slaafgemaakten gedwongen tewerkgesteld waren.¹⁵³

Afbeelding 21

Zeventiende/achttiende-eeuwse driemaster op een tegel van aardewerkfabriek Tichelaar te Makkum¹⁵⁴

4. De slaven van Workum

In het archief van Workum, dat wordt bewaard bij het Gemeentearchief Súdwest-Fryslân bevindt zich een bijzonder dossier. Er zitten allerlei stukken in, die gaan over inwoners van Workum die in andere landen tot slaaf werden gemaakt. In dit hoofdstuk worden de verhalen van deze Workumers verteld.

4.1 Douwe Oenes, tot slaaf gemaakt in Tunis

Begin jaren 1640 werd de uit Workum afkomstige Douwe Oenes ontvoerd naar Tunis, aldaar gevangen gezet en tot slaaf gemaakt. Het duurde niet lang voordat het bloedstollende verhaal het Friese stadje bereikte. Verschillende inwoners van de stad zetten zich in de jaren erna in voor de gevangen genomen Workumer, zo blijkt uit oude stukken die worden bewaard bij het Gemeentearchief Súdwest-Fryslân.

Douwe Oenes was een zoon van Oenes Sippes. Uit de zeventiende-eeuwse documenten die bij het archief worden bewaard, blijkt dat hij twee zussen had. Pier Oenesdr. en Siouck Oenesdr. (lees in plaats van dr. 'dochter').¹⁵⁵ Vermoedelijk was het schip waarop Douwe Oenes voer onderweg gekaapt door Barbarijse zeerovers. Barbarije was in die tijd de benaming voor de Noord-Afrikaanse rijken Tripoli (Libië), Tunis (Tunesië), Algiers (Algerije) en Marokko. Barbarijse zeerovers, die zowel op de Middellandse Zee als de Atlantische Oceaan actief waren, vormden in de zeventiende eeuw een grote uitdaging voor Europese regeringen.

Barbarijse piraten kaapten regelmatig Europese schepen en ontvoerden vervolgens de bemanningsleden. In veel gevallen werden zij in Noord-Afrika gevangen gezet en op markten als slaaf verkocht. Meestal in Algiers, want dat was destijds de meest welvarende stad in de regio. In deze stad belandden alleen al in de periode 1520-1660 zo'n 420.000 Europeanen, die door Barbarijse piraten tot slaaf waren gemaakt. De gevangenen belandden echter ook in andere Noord-Afrikaanse steden. Zoals Douwe Oenes uit Workum, die in Tunis terecht kwam. Slaven werden over het algemeen niet zomaar bevrijd, behalve als er losgeld werd betaald. Hoe rijker of machtiger de gevangene was, des te meer losgeld moest er worden betaald. Kleine koopvaardij- en vissersschepen waren het voornaamste doelwit van de Barbarijse zeerovers, omdat deze niet beschikten over kanonnen en soldaten, in tegenstelling tot de grote vaartuigen van bijvoorbeeld de VOC en WIC.¹⁵⁶

In april 1641 kwam een gezelschap bijeen op de secretarie van Workum. Er waren onder meer magistraten van de stad Workum en afgevaardigden van de rooms-katholieke kerk aanwezig. Ze spraken af ieder 200 Carolusgulden te doneren voor Douwe Oenes. Het geld was bedoeld om zijn rantsoen te betalen. Dit was de dagelijkse hoeveelheid voedsel die Douwe Oenes als gevangene kreeg. Het gezelschap hoopte echter ook dat het bedrag voor de Noord-Afrikanen voldoende was om Douwe Oenes vrij te laten. Het totaalbedrag dat door de bijeengekomen partijen werd betaald bedroeg 800 Carolusgulden. Twee maanden later, in juni 1641, werd nog afgesproken dat de partijen bereid waren iets meer te betalen, indien dat nodig bleek te zijn. Ze stelden het maximumbedrag vast op 1000 Carolusgulden.¹⁵⁷ Het is niet duidelijk of Douwe Oenes ooit uit zijn gevangenschap is bevrijd. In 1653 werd in Workum wel een Douwe Oenes begraven, maar het is niet te achterhalen of het om dezelfde persoon gaat.¹⁵⁸

Afbeelding 22

Gezicht op Tunis, omstreeks 1662-1668¹⁵⁹

4.2 Sipcke Foppes en Foecke Wyttses, ontvoerd naar Engeland

In 1666 werden twee inwoners van Workum ontvoerd naar Engeland, waar zij gevangen werden gezet. Het betrof Sipcke Foppes en Foecke Wyttses. De Republiek was in de periode 1665-1667 verwickeld in de Engels-Nederlandse oorlog. Als gevolg daarvan kaapten de Engelsen regelmatig Nederlandse schepen. Zo ook het schip van Sipcke Foppes en Foecke Wyttses, die als krijgsgevangenen naar Engeland werden gebracht.

Het is niet bekend of Sipcke Foppes en Foecke Wyttses tijdens hun gevangenschap zijn behandeld als slaven, hoewel de stukken die over hen gaan wel in het dossier van de tot slaaf gemaakte Workumers zijn opgenomen. Sipcke Foppes en Foecke Wyttses zaten vast in een Engels kasteel, dat in de bewaard gebleven brieven wordt aangeduid als 'liekasteel' en 'Lee Kastel'. Vermoedelijk werd hier Lee Castle bedoeld.

Sipcke Foppes en Foecke Wyttses werden uiteindelijk vrijgekocht met behulp van een vermogende weduwe uit Amsterdam. Het betrof Elisabet van Oostdijck (geb. circa 1633). Zij woonde op de Keizersgracht. Helaas kon niet worden achterhaald waarom juist zij de mannen heeft vrijgekocht.¹⁶⁰ Wel kwamen enkele persoonlijke gegevens over Elisabet boven water. Zij trouwde in 1650 met Johannes Arisz van Foreest (1623-1653, die slechts drie jaar na de trouwerij overleed. Elisabet was alleen achtergebleven met hun tweejarige dochter Hillegont. Het gezin was Remonstrants.¹⁶¹

In het archief van de voormalige gemeente Workum bevindt zich een handgeschreven briefje van Elisabet uit september 1666, waarin zij stelt 260 gulden te hebben ontvangen van Jacob Piebes uit Workum. Toen Elisabet het geld wilde overmaken naar een koopman in Engeland, bleek het bedrag met twaalf gulden te zijn verhoogd. Ook dit werd door Elisabet betaald, zo vertelt zij in haar brief. Nadat de koopman het geld had ontvangen, konden de twee ontvoerde Workumers worden bevrijd. Eind september 1666 keerden Sipcke Foppes en Foecke Wyttses terug naar De Republiek, zo blijkt uit de stukken.¹⁶² Sipcke Foppes overleed in 1680 in Workum. Het is niet bekend waar en wanneer Foecke Wyttses is overleden¹⁶³

4.3 Pieter Jansen, tot slaaf gemaakt in Algiers

Het schip waarop Pieter Jansen uit Workum begin jaren 1690 voer werd onderweg gekaapt door Barbarijse zeeroovers. Pieter Jansen was een zoon van Jan Pyttersen en Ariaentie Cornelis. Zijn vader kwam uit Workum. Zijn moeder uit Medemblik. Ze trouwden in maart 1666. Ten tijde van de ontvoering was de vader van Jansen al overleden. Vanaf het moment dat Ariaentie Cornelis het nieuws over haar zoon hoorde, zette ze alles op alles om hem terug te krijgen.

Vanaf 1694 kreeg Ariaentie Cornelis toestemming om in verschillende Friese steden en grietenijen een inzamelingsactie te houden voor haar zoon, zodat het losgeld kon worden betaald. De steun voor de moeder van Jansen was overweldigend. In het archief van Workum bevindt zich een register met daarin alle mensen die in de periode 1694-1697 doneerden. Onder de donateurs bevonden zich onder meer grietmannen, de Gedeputeerde Staten van Friesland, de Heren Rekenmeesters van Friesland, de magistraten van de steden Workum, Hindeloopen, Leeuwarden, Harlingen en Stavoren, kerken, kerkvoogden, diaconieën, én gewone burgers, die zich begaan voelden met het lot van Jansen. Sommigen lieten in het register een persoonlijke boodschap achter, zoals jonker Willem van Haren; de grietman van Het Bildt. Hij schreef: 'Verklare ik ondergetekende geconsenteerd te hebben aen weduwe Ariaentie Cornelis om in de Grietenie van der Bildt een collecte te mogen doen tot losgeld van haer soon in slavernie tot Algiers gevangen sittende: waer toe belove te geven vier silveren Ducatons. Actum St. Anna den 22 julij 1695. W. van Haren.'¹⁶⁴

Ondertussen had Ariaentie Cornelis de aandacht van Louis d'Azevedo weten te trekken. Hij was een ambassadeur die bemiddelde tussen de Staten-Generaal en de Algerijnse *dei*. De *dei* was de titel die destijds werd gegeven aan de heersers van de regentschappen Algiers, Tripoli en Tunis. D'Azevedo (geb. circa 1675) was een Sefardische Jood wiens voorouders uit Portugal kwamen. Hij was koopman van beroep. Eind zeventiende eeuw woonde hij in Amsterdam.¹⁶⁵ In maart 1696 schreef hij:

'Ick ondergeschreven verclaere dat Ariaentie Cornelis opnieuw versocht heeft haer soon Pieter Jansen van Worcum te doen lossen uyt syn slavernij te Algiers, 't welck ick haer beloofd hebbe te doen, mits my een sufticante borge sal geeven woorden, somme van vyfthien hondert guldens, die ick bij gissing denck sal noodig hebben om syn vrydom te becomen.'¹⁶⁶

In mei 1696 kreeg Jansen de mogelijkheid om zelf een brief te schrijven naar zijn moeder. Op de achterkant van de brief staat 'An de eersame weeduwe Arianie Cornelis, wonnagtig in de Taen Straet tot Worckum in Vrislandt.'¹⁶⁷ Het is niet geheel duidelijk waar de 'Taen Straet' precies lag. In een archiefstuk uit 1768 wordt wel gesproken over een 'Hoff en Taanderij, de Dolte ten noordwesten, de Burevaart ten zuidwesten.' Wellicht had deze taanderij te maken met de 'Taen Straet'.¹⁶⁸ In de brief, die is geschreven in Algiers, schrijft Jansen het volgende:

' Actum in Algiers den 10 Mayo Anno 1696. Mijn seerwarde Moeder Areantie Cornelis en mijn broeder, beneffens (ook) mijn oom Hans Sijmons. Na groetenise soo dient deze, dat ik nog reedelijck gesondt ben, goed sij zofer, en voorhoopen het selvig van u oock te hooren. Waer het anders, het zou mij van herten speet weesen om te hooren. Oock soo sou het mij groote droufheydt verwecke. Het welck goed beeter honder

mael te groot is. U brief van den 20 apryl anno 95 is mij wel ter hant gekomen en hebbe oock den inhoudt daer uit verstaen, dat u nogh alle in een goede gesontheyt waert, het welck mijn nogh verhugde in de mijnen drouvyge staet. Aengande mijn verloostenge is nogh ver, of soo ick kan hooren aen u schrijven, het welck ick niet gedaght hadt. Oock soo valt het mij soo verdrietygh, dat ick bijna niet weet wat ik sal doen, want den ene plaegh is soo hast niet wegh of den ander komt weeder op handen. Nu weeder met mijn pateron, die is nu weeder drie of vyer duysent gulde. Daer worden wij soo om geplaght dat het onlyelyck is. Want sij hebbe drie of vier weken langh alle dagen 200 slagen onder de poten gegeven, soo dat ick hoop dat godt almagtygh en uytkomste sal gehoren te geven, en dat in korte. Het sij dan met vrijdom of anders met de dood. En gelieft mij hier ryspons op te schrijven, op dat ick magh weeten dat u dese brief heb ontfange, want dese brief gaet met een slaef van Harlingen. Jan Reyndersz laat sijn broeder groeten en is nogh gesondt, benefens (ook) alle andere goede vrynden en wel bekenden, en bevele u in de proffhesie des al mogende godt, en het welvaren over hondert duysent goe nagte en dagen.¹⁶⁹

Een poging van D'Azevedo om Jansen uit zijn benarde situatie te bevrijden mislukte op het laatste moment. In een document uit augustus 1697, dat is vertaald uit het Portugees en Italiaans, wordt meer informatie gegeven over de gebeurtenissen die hieraan voorafgingen. D'Azevedo kreeg hulp van zijn assistent Jacob de Paz, die door de Staten-Generaal als zodanig was benoemd. De Paz was een Sefardische Jood die in 1630 werd geboren in Livorno, Italië. In de jaren 1650 studeerde hij medicijnen in Leiden. De Paz woonden sinds 1671 in Algiers, als vertegenwoordiger van de handelsfirma *De Paz & Ferrera*. Deze firma had tevens een kantoor in Amsterdam. De Paz onderhield goede contacten met de plaatselijke Algerijnse bestuurders.¹⁷⁰

Bij onderhandelingen kreeg men de *dei* van Algiers – Hady Ahmed - zover om toestemming te geven voor de vrijlating van Jansen. Het was de bedoeling dat Jansen vanuit Algiers naar Marseille zou worden gebracht. In ruil daarvoor wilde de *dei* enkele Turkse en 'Moorsche' slaafgemaakten terug, die in Napels gevangen zaten. In juli 1696 gebeurde echter iets onverwachts. Terwijl Jansen op het punt stond om naar Frankrijk te worden overgebracht, was het transport van de Turkse en 'Moorsche' slaafgemaakten nog altijd uitgebleven. De *dei* rook onraad en trok zijn toestemming om Jansen uit te leveren op het laatste moment in, zo verklaarden ondergeschikten van De Paz in de brief uit 1697. Vervolgens was Jansen 'Moorsch geworden,' zo verklaarden de beide heren. Het is niet duidelijk of deze bekering vrijwillig was, of dat deze onder dwang plaatsvond.¹⁷¹ De inzamelingsactie voor Jansen werd in 1697 gestaakt.¹⁷²

Afbeelding 23

Prent van een schip dat door zeerovers wordt overmeesterd, 1682.¹⁷³

5. De Jacob Binckesstraat in Koudum

Hoewel dit stuk betrekking heeft op de plaatsen Hindeloopen, Stavoren, Workum en Makkum, is er toch voor gekozen om nog kort aandacht te besteden aan de Jacob Binckesstraat in het dorp Koudum. Binckes werd in 1637 geboren in Koudum. Hij begon zijn carrière als koopvaardijshipper, maar werd uiteindelijk zeeofficier en zou een cruciale rol vervullen in het opbouwen van het Nederlandse koloniale imperium.

Binckes trad begin jaren 1660 in dienst van de Admiraliteit van Amsterdam. Hij was in de tweede helft van de zeventiende eeuw bevelhebber op diverse schepen. In die hoedanigheid trok hij vaak naar de Amerika's en het Caribisch gebied, met als doel om Nederlandse kolonies en plantages te stichten. Plantages waar slaafgemaakten onder erbarmelijke omstandigheden producten moesten verbouwen voor de Nederlandse markt. Binckes veroverde achtereenvolgens Sint Eustatius (1673), Nieuw-Nederland (1673), Cayenne (1676) en Tobago (1676). Door de veroveringen van Binckes kreeg de WIC de ruimte om diens netwerk uit te breiden, ten koste van de Fransen. In het *Biographisch woordenboek der Nederlanden* uit 1854 wordt Binckes omschreven als 'een der moedigste, stoutste en voortreffelijkste Zeeofficieren uit het tijdperk van de Ruiter.'¹⁷⁴

De veroveringen van Binckes in 'West-Indië' brachten De Republiek economische voordelen, maar gingen vanuit het perspectief van de veroverde territoria gepaard met verwoesting, dood en verderf. Op de eilanden waar Binckes voet aan wal zette participeerde hij in plunderingen en het in brand steken van huizen. In 1673 veroverde Binckes het eiland Sint Eustatius. Dit werd een zeer belangrijk knooppunt in het Nederlandse slavernij-netwerk. Aan boord van de WIC schepen die het eiland veelvuldig bezochten zaten honderden mannen, vrouwen en kinderen die met geweld van hun familieleden waren gescheiden. Zij werden op Sint Eustatius 'verkocht' of aldaar tewerkgesteld op plantages. Bijvoorbeeld suiker-, tabak- en indigoplantages. Ook de oorspronkelijke eilandbewoners werden niet gespaard. Feiten die mogelijk waren gemaakt door de expeditie van 1673, waarin Binckes een leidinggevende rol had vervuld. In 1676 maakte Binckes bij de aanval op meerdere Franse eilanden zowel schepen als slaafgemaakten buit. Ze werden niet gezien als mensen, maar als gebruiksvoorwerpen.¹⁷⁵

Eind 1676 was Binckes actief op het eiland Tobago, waar de Nederlanders een kolonie wilden stichten met forten en plantages. Binckes liet hier een fort bouwen: Sterrenschans. Hij overleed in 1677 op Tobago tijdens een gewelddadige strijd, waarbij de Fransen het eiland terug veroverden van de Nederlanders. Bij de gevechten vielen in totaal circa 2.000 doden.¹⁷⁶ Onder wie vele slaafgemaakten die opgesloten zaten in het ruim van zinkende slavenschepen. Ook het schip van Binckes werd door de Fransen opgeblazen.¹⁷⁷

Jacob Binckes, naar wie de straat in Koudum is vernoemd, is de Friese geschiedenis ingegaan als een 'verzwegen zeeheld.' Uit het voorgaande komt echter een ander beeld naar voren. Bij de heldenstatus van Binckes kunnen vraagtekens worden gezet.

Conclusie

In dit onderzoek is gezocht naar een antwoord op de vraag: ‘Welke verbanden zijn er te leggen tussen de Zuiderzee-plaatsen Hindeloopen, Workum, Stavoren en Makkum en het Nederlandse slavernijverleden in de periode 1602-1795?’ Het belangrijkste doel van dit onderzoek was om inzicht te krijgen in de eigen rol in deze gebeurtenissen.

In dit onderzoek is aan de hand van persoonlijke portretten geïllustreerd hoe de slavernij in de zeventiende- en achttiende eeuw in vele facetten van de maatschappij doordrong. Ook in de samenlevingen aan de Zuiderzee. Uit het onderzoek is gebleken dat Hindeloopen, Workum, Stavoren en Makkum hier in de zeventiende en achttiende eeuw op verschillende manieren mee te maken kregen. Veel inwoners van deze plaatsen trokken op schepen van de WIC en VOC naar koloniale gebieden. Daar kwamen zij in aanraking met slaafgemaakten. Aan boord van schepen, in havens of in koloniale nederzettingen.

Daarnaast waren in De Republiek zelf allerlei producten in omloop die door ‘slaven’ waren vervaardigd. Bijvoorbeeld tabak, koffie, suiker, zilver en katoen. Hierdoor zijn ook verbanden te trekken tussen lokale ondernemers en de slavernij. Hoewel niet iedereen zich bewust zal zijn geweest van het weerzinwekkende verhaal achter de handelswaren, kan desalniettemin worden gesteld dat het inkopen en bewerken van de producten een factor was die het leed in stand hield. Hierbij moet uiteraard wel worden opgemerkt dat dit niet alleen het geval was onder de inwoners van de voornoemde Zuiderzeeplaatsen. In heel Nederland vonden de plantageproducten gretig aftrek onder de bevolking.

Sommige mensen kwamen zelf in de slavernij terecht. Het betrof tenminste twee personen uit Workum, genaamd Pyter Janssen en Douwe Oenes. Beiden bevonden zich op schepen die werden gekaapt door Noord-Afrikaanse zeerovers. Notabelen uit Workum zetten zich vervolgens in om de twee vrij te krijgen. In het geval van Pyter Janssen werd steun gevonden bij bestuurders en geestelijken uit heel Friesland.

Tevens bleek dat de grietman van Wonseradeel, Tjaard van Aylva, rond het midden van de achttiende eeuw aandelen bezat in de VOC. Deze waren ten tijde van zijn overlijden 12.000 gulden waard. De focus van de VOC lag niet op de handel in slaafgemaakten, maar de grootschalige inzet van deze mensen was wel een cruciaal element in de handelsactiviteiten van de compagnie. Er zijn geen aanwijzingen gevonden dat bewindslieden van Hindeloopen, Workum en Stavoren een rol speelden bij het slavernijverleden.

Als laatste is nog het verhaal van Jacob Binckes uit Koudum behandeld, naar wie een straat in Koudum is genoemd. Koudum behoorde weliswaar niet tot dit onderzoek, maar toch is in dit document nog kort stilgestaan bij deze ‘verzwegen zeeheld.’ Een status waarbij vraagtekens kunnen worden gezet, zo bleek tijdens het speurwerk. In het kader van de veroveringen van Binckes werden slaafgemaakten als buit over de oceanen vervoerd en werd Sint Eustatius een belangrijk knooppunt in het Nederlandse WIC-imperium.

Bijlage 1 – Overzicht VOC- en WIC opvarenden

VOC opvarenden 1699-1794 Stavoren

Naam	Herkomst	In dienst	Uit dienst	Reden uit dienst	Schip	Functie(s)
Abbe Rinkeesz	Stavoren	13-01-1722	1728	Gerepatrieerd	Johanna	Bosschieder
Abbe Rinkeesz	Stavoren	08-05-1729	12-10-1729	Overleden	Johanna	Bosschieder
Age Melisz Smit	Stavoren	07-12-1773	1774	Gerepatrieerd	Bredenhof	Jongen (jonger dan 17 jaar, allerlei karweitjes aan boord)
Age Epkes	Stavoren	19-10-1785	22-07-1786	Overleden	Texelstroom	Matroos
Agge Baukes	Stavoren	29-11-1723	01-12-1724	Overleden	Kommerrust	Matroos
Agge Doedes	Stavoren	11-05-1720	10-07-1720	Overleden	Wijnendaal	Matroos
Agge Sipkes	Stavoren	10-06-1748	19-11-1748	Overleden	Dishoek	Onder(scheeps)timmerman
Agie Pieter de Vries	Stavoren	12-12-1784	20-10-1785	Overleden	Barbestein	Soldaat
Albert Heresz	Stavoren	27-12-1719	1722	Gerepatrieerd	Elisabeth, Noorderkwartier	Matroos
Albert Ibes	Stavoren	02-06-1721	16-03-1722	Overleden	Hillegonda	Onder(scheeps)timmerman
Albert Jansse	Stavoren	27-06-1776	11-02-1777	Kamer Amsterdam	Vrijheid	Bosschieder
Albert Jansse	Stavoren	04-11-1775	19-05-1777	Overleden	Vrijheid	Matroos
Albertus Hartmans	Stavoren	09-08-1786	19-06-1787	Overleden	Berkshoven	Matroos
Amon Cornelisz	Stavoren	02-11-1770	1772	Gerepatrieerd	Hoolwerf, Bleijenburg	Jongmatroos
Anderies Willemsz	Stavoren	28-11-1683	28-03-1685	Weggelopen	Faam	Matroos
Andries Andriesz	Stavoren	21-12-1701	31-07-1705	Overleden	Huis te Hemert	Bosschieder
Andries Barends	Stavoren	05-11-1732	1734	Gerepatrieerd	Flora	Bosschieder
Andries Lambertsz	Stavoren	08-05-1729	25-09-1729	Overleden	Kommerrust	Matroos
Anna Clasis Visser	Stavoren	01-05-1780	19-07-1780	Overleden	Morgenster	Bosschieder
Anne Tiemes	Stavoren	09-08-1789	31-08-1794	Onduidelijk, laatste vermelding	Vrouwe Agatha	Jongmatroos
Anne Timmes	Stavoren	20-09-1786	1789	Gerepatrieerd	Berkhoud, Standvastigheid	Hoogloper (helper van de matrozen)
Anne Willems	Stavoren	05-05-1794	1794	Absent bij afvaart	Buitenverwachting	Bosschieder
Arend Arendsz	Stavoren	09-01-1744	1751	Schip vergaan	Ruiter, Geldermalsen	Timmerman
Ate Ulders	Stavoren	02-01-1776	1777	Schip vergaan	Merenberg, Duivenbrug	Matroos

Ater Rimerse	Stavoren	17-01-1693	1697	Gerepatrieerd	Nichtevecht, Nederland	Matroos
Auke Doijtjes	Stavoren	18-08-1778	12-11-1779	Overleden	Bleijenburg	Matroos
Bonne Hesselsz	Stavoren	11-01-1711	28-06-1714	Overleden	Brug	Commandeur van de Soldaten
Bouke Ages	Stavoren	12-05-1772	31-12-1772	Overleden	Ridderkerk	Jongmatroos
Claas Pietersse Visser	Stavoren	29-12-1777	23-05-1782	Overleden	Triton, Beekvliet	Matroos
Claas Mansvelt	Stavoren	19-01-1717	1718	Gerepatrieerd	Westerdijkshorn	Bosschieter
Claas Wietses	Stavoren	18-06-1765	02-02-1766	Kamer Amsterdam	Huis te Bijweg	Jongmatroos
Clemens Snoek	Stavoren	26-11-1732	1734	Gerepatrieerd	Voorduin	Bosschieter
Cornelis de Leeuw	Stavoren	14-01-1732	30-06-1737	Vermist geraakt	Kommerrust	Bosschieter
Cornelis Brouwer	Stavoren	25-12-1772	16-07-1773	Kamer Amsterdam	Duivenbrug, Landskroon	Bosschieter
Cornelis Jansse	Stavoren	23-07-1780	05-10-1783	Overleden	Ceres	Matroos
Cornelis Wint	Stavoren	26-12-1699	1704	Gerepatrieerd	Horstendaal, Vrijburg	Matroos
Corst Meijer	Stavoren	12-01-1704	1712	Gerepatrieerd	Geelvink, Generale Vrede	Soldaat
Cristoffel Rosendaal	Stavoren	20-09-1748	1752	Gerepatrieerd	Getrouwigheid	Onderstuurman
David Samuels	Stavoren	13-12-1768	1771	Gerepatrieerd	Vrouwe Kornelia Hillegonda, Westerveld	Jongmatroos
David Vroowerk	Stavoren	26-08-1775	12-01-1778	Overleden	Hoolwerf	Kwartiermeester
Dirck Harmense	Stavoren	26-12-1699	1703	Gerepatrieerd	Oosterstein	Matroos
Dirck Jansz	Stavoren	01-06-1691	08-04-1692	Overleden	Huis te Zilverstein	Bosschieter
Dirk Claas Arents	Stavoren	15-09-1774	1776	Gerepatrieerd	Jonge Lieve, Bartha Petronella	Schieman
Dirk Alesz	Stavoren	21-07-1720	02-01-1721	Overleden	Bleijenburg	Onder(scheeps)timmerman
Dirk Gerritsz	Stavoren	10-05-1705	10-06-1710	Overleden	Hof van Ilpendam	Matroos
Dirk Jochemsz	Stavoren	10-02-1724	23-02-1732	Overleden	Theodora	Bosschieter
Dirk Machiel	Stavoren	12-10-1783	05-02-1785	Overleden	Bleijenburg	Jongmatroos
Dirk Oetses	Stavoren	18-07-1731	06-08-1732	Overleden	Proostwijk	Matroos
Douwe Hages	Stavoren	20-01-1769	08-01-1770	Overleden	Gouverneur-generaal	Hooploper
Douwe Jansz	Stavoren	19-12-1695	13-01-1697	Overleden	Assendelft, Geelvink	Matroos
Essel Hoeges	Stavoren	12-05-1735	16-01-1737	Onduidelijk, laatste vermelding	Opperdoes	Matroos
Evert Croeger	Stavoren	05-06-1701	26-12-1703	Overleden	Geelvink	Bosschieter

Evert Poulusz	Stavoren	19-05-1707	11-11-1708	Overleden	Unie	Bosschieter
Floris Jacobs	Stavoren	15-05-1702	1705	Gerepatrieerd	Zandhorst, Horstendaal	Bosschieter
Floris Jacobsen	Stavoren	26-05-1713	04-05-1714	Overleden	Generale Vrede	Matroos
Floris Jacobsz	Stavoren	19-05-1707	1712	Gerepatrieerd	Beverwijk, Prins Eugenius	Bosschieter
Fokke Sijbrands	Stavoren	25-12-1772	1775	Gerepatrieerd	Vreeburg, Tempel	Matroos
Foppe Heins	Stavoren	28-04-1751	1753	Gerepatrieerd	Eendracht	Bosschieter
Frans Reijnes	Stavoren	06-01-1779	1779	Absent bij afvaart	Mars	Matroos
Fredrik Gerritse Meulenaar	Stavoren	27-04-1712	13-06-1716	Overleden	Arendsduin	Bosschieter
Fredrik Arnoldus	Stavoren	19-11-1703	1714	Gerepatrieerd	Huis ter Haan, Beverwaard	Bosschieter
Gartelje Reijnt	Stavoren	13-01-1771	19-02-1771	Overleden	Borssele	Bosschieter
Gerrit van Doorneveld	Stavoren	01-04-1724	1728	Gerepatrieerd	Noordbeek, Land van Beloften	Matroos
Gerrit Beens	Stavoren	07-11-1726	1728	Gerepatrieerd	Karsenhof	Bosschieter
Gerrit Haijkes	Stavoren	08-03-1720	1726	Gerepatrieerd	Haringtuin, Oostrust	Jongmatroos
Gerrit Hendricksz	Stavoren	01-06-1691	04-07-1692	Overleden	Huis te Zilverstein	Bosschieter
Gerrit Jansz	Stavoren	1679-06-01	Onbekend	Onbekend	Wapen van Zierikzee	Bosschieter
Goltje Reijns	Stavoren	24-11-1767	1767	Absent bij afvaart	Kronenburg	Matroos
Graat Pietersz	Stavoren	09-11-1680	15-08-1682	Onbekend, laatste vermelding	Sumatra	Bosschieter
Haring Pietersse	Stavoren	13-12-1768	07-11-1780	Overleden	Ruiteveld	Matroos
Hendrik Pietersz	Stavoren	26-04-1689	1699	Gerepatrieerd	Waalstroom, Unie	Matroos
Hendrick Annes	Stavoren	01-06-1691	1695	Gerepatrieerd	Lek, Merestein	Bosschieter
Hendrick Hendricksz	Stavoren	21-12-1684	1685	Onbekend, laatste vermelding	Ridderschap van Holland	Matroos
Hendrik Agos	Stavoren	27-08-1780	12-05-1781	Kamer Amsterdam	Trompenburg, Slot ter Hoge	Bosschieter
Hendrik Agos	Stavoren	23-08-1780	14-05-1783	Vermist geraakt	Trompenburg	Matroos
Hendrik Annesse	Stavoren	19-12-1695	17-03-1699	Overleden	Bantam	Matroos
Hendrik Jansen	Stavoren	19-11-1697	07-03-1700	Overleden	Bambeek	Bosschieter
Hendrik Meertenz	Stavoren	25-04-1715	17-09-1716	Overleden	Slot Aldegonde	Matroos
Hendrik Pietersz	Stavoren	15-05-1732	1740	Gerepatrieerd	Reigersbroek, Gunterstijn	Timmerman
Hendrik Pietersz	Stavoren	09-01-1723	1727	Gerepatrieerd	Castricum, Huis te Assenburg	Onder(scheeps)timmerman

Hidde Hendriks	Stavoren	05-05-1794	26-12-1794	Onbekend, laatste vermelding	Zuidpool	Matroos
Hien Rijngras	Stavoren	01-03-1764	01-07-1765	Overleden	Vosmaar	Boschieter
Hilleke Jeeps	Stavoren	23-09-1767	21-03-1768	Overleden	Huis Om	Matroos
Huijbert Dirksz	Stavoren	31-12-1694	08-07-1698	Overleden	Vecht	Onder(scheeps)timmerman
Ijde de Boer	Stavoren	08-05-1729	05-10-1729	Overleden	Johanna	Boschieter
Iakle Koijske	Stavoren	03-05-1696	20-07-1699	Overleden	Berkel	Onder(scheeps)timmerman
Ibert Hiddes	Stavoren	01-06-1691	1698	Schip vergaan	Purmer, Spare (ook Spaar of Spaarne)	Hooploper
Ileke Ieeps	Stavoren	01-12-1765	1767	Gerepatrieerd	Oranjezaal, Jonkvrouwe Kornelia Jakoba	Matroos
Isack Christoffelsz	Stavoren	01-06-1691	27-04-1692	Overleden	Purmer	Boschieter
Jacob Annes Spenner	Stavoren	26-08-1775	12-06-1776	Overleden	Hoolwerf	Timmerman
Jacob Geerse Backer	Stavoren	25-10-1792	11-08-1793	Overleden	Zwaan	Onderzeilmaker
Jacob Jans Hanibal	Stavoren	07-10-1684	Onbekend	Niet ingevoerd	Eenhoorn	Matroos
Jacob Johannis Jansen	Stavoren	09-03-1684	Onbekend	Niet ingevoerd	Spaarpot	Matroos
Jacob Florisz	Stavoren	04-12-1729	31-08-1732	Onbekend, laatste vermelding	Cornelia	Matroos
Jacob Goose	Stavoren	15-05-1758	02-06-1760	Vermist geraakt	Visvliet	Boschieter
Jacob Jansz	Stavoren	06-05-1687	28-02-1688	Overleden	Rad van Avontuur	Matroos
Jacob Steenbarends	Stavoren	14-01-1732	24-06-1733	Overleden	Kommerrust	Matroos
Jacob Guiliaam Dierink	Stavoren	15-02-1721	1729	Gerepatrieerd	Nieuwvliet, Hogersmilde	Hooploper
Jan Hendriksz de Zee	Stavoren	03-05-1718	1724	Gerepatrieerd	Huis te Foreest, Magdalena	Matroos
Jan Jellisz de Wilde	Stavoren	09-02-1721	1722	Gerepatrieerd	Den Dam, Strijkebolle	Schieman
Jan Willem Belsch	Stavoren	15-11-1772	14-07-1773	Kamer Hoorn	Foreest, Holland	Matroos
Jan Willem Betsz	Stavoren	21-02-1764	1765	Gerepatrieerd	Walcheren, Vrouwe Petronella	Boschieter
Jan Willem Bets	Stavoren	15-11-1765	1772	Gerepatrieerd	Nieuw Rhoon, Huis te Bijweg	Matroos
Jan Willem Betsch	Stavoren	20-10-1772	06-08-1775	Overleden	Foreest	Matroos
Jan Abramsz	Stavoren	30-10-1731	18-11-1731	Overleden	Kasteel van Woerden	Matroos
Jan Andriesz	Stavoren	18-12-1732	28-12-1736	Overleden	Nieuw Walcheren, Steenhoven	Matroos
Jan Bonties	Stavoren	15-12-1700	1705	Gerepatrieerd	Overnes, Taxisboompje	Hoogbootsman

Jan Claasz	Stavoren	22-09-1698	1703	Gerepatrieerd	Spiegel, Horstendaal	Bosschieter
Jan Dircks	Stavoren	06-05-1684	12-10-1684	Overleden	Westeramstel	Bosschieter
Jan Doeties	Stavoren	17-08-1693	31-12-1695	Overleden	Spierdijk	Matroos
Jan Douwes	Stavoren	08-11-1775	05-08-1776	Overleden	Blok	Hooploper
Jan Eversz	Stavoren	21-11-1720	1725	Gerepatrieerd	Margareta, Stadwijk	Matroos
Jan Evertsz	Stavoren	15-01-1726	1727	Gerepatrieerd	Stadwijk, Stabroek	Bosschieter
Jan Hendriks	Stavoren	25-10-1765	1767	Gerepatrieerd	Jonge Thomas	Matroos
Jan Hendrik Hutting	Stavoren	31-10-1774	29-12-1775	Kamer Amsterdam	Huis ter Meijen, Rodenrijs	Matroos
Jan Jacobsz	Stavoren	01-06-1691	1693	Gerepatrieerd	Lek, Handboog	Bosschieter
Jan Jacobz	Stavoren	19-12-1695	01-08-1696	Overleden	Spiegel	Schieman
Jan Jacobz	Stavoren	24-12-1684	1689	Gerepatrieerd	Emmenes, Schelde	Bosschieter
Jan Jans	Stavoren	15-05-1702	1706	Gerepatrieerd	Zandhorst, Generale Vrede	Matroos
Jan Jurriaensz	Stavoren	28-11-1683	18-11-1686	Weggelopen	Post	Bosschieter
Jan Jurrien	Stavoren	02-10-1775	1777	Gerepatrieerd	Buitenleven	Matroos
Jan Jurriens	Stavoren	15-11-1777	1779	Schip vergaan	Jonge Samuel, Woestduin	Matroos
Jan Reijndertsz	Stavoren	02-06-1695	02-03-1698	Overleden	Brandenburg	Bosschieter
Jan Scheltes	Stavoren	06-01-1779	11-02-1780	Overleden	Zeepaard	Onder(scheeps)timmerman
Jan Tjeerts	Stavoren	30-12-1771	22-01-1772	Overleden	Woestduin	Matroos
Jarich Gerrits	Stavoren	15-10-1683	26-02-1684	Overleden	Emmenes	Onbekend
Jarig Simons	Stavoren	05-05-1794	26-12-1794	Onbekend, laatste vermelding	Zuidpool	Matroos
Jelle Jansz Spanjaart	Stavoren	02-05-1698	06-02-1701	Overleden	Huis te Loo	Hoogbootsmanmaat
Jelle Jansz	Stavoren	26-04-1689	1692	Gerepatrieerd	Bantam, Mijdrecht	Bosschieter
Jeremias Hiddes	Stavoren	23-08-1780	08-10-1782	Onbekend, laatste vermelding	Hoop	Bosschieter
Jeroen Jansse	Stavoren	22-01-1775	26-11-1790	Ontslagen	Huis ter Meijen	Bosschieter
Jeroen Jansz	Stavoren	25-12-1772	1774	Gerepatrieerd	Vreeburg, Landskroon	Matroos
Jochum Rombout	Stavoren	21-12-1701	03-05-1734	Overleden	Horstendaal	Matroos
Jochum Jeltens	Stavoren	07-05-1682	10-02-1683	Overleden	Oostenburg	Bosschieter
Johan Hendrik Huttingh	Stavoren	22-01-1775	04-07-1795	Vrijburger geworden	Huis ter Meijen	Matroos

Johannes Abrahaams de Vrijs	Stavoren	27-10-1790	17-02-1791	Overleden	Sparenrijk	Onder(scheeps)timmerman
Johannes Baltus	Stavoren	06-01-1760	17-03-1762	Overleden	Snoek	Bosschieter
Johannes Jellis	Stavoren	07-11-1763	1767	Gerepatrieerd	Immagonda, Jonkvrouwe Kornelia Jakoba	Bosschieter
Jonas Meertensz	Stavoren	27-06-1716	1725	Gerepatrieerd	Limburg, Barbestein	Matroos
Lenaert de Cridts	Stavoren	07-10-1684	Onbekend	Niet ingevoerd	Eenhoorn	Onbekend
Lieuwe Jacobsz	Stavoren	16-10-1734	18-11-1736	Overleden	Petronella Alida	Bootsman
Lijn Gerritsz	Stavoren	15-05-1726	07-11-1727	Overleden	Jacoba	Bosschieter
Lijn Timons	Stavoren	17-11-1703	14-04-1705	Overleden	Sint Jan	Timmerman
Machiel Jansen	Stavoren	14-07-1773	06-07-1777	Overleden	Borssele	Bosschieter
Machiel Jansse	Stavoren	04-09-1769	24-05-1773	Gerepatrieerd	Noord-Beveland, Willem de Vijfde	Matroos
Marten Klikkenberg	Stavoren	01-02-1699	1713	Gerepatrieerd	Roskam, Bentveld	Matroos
Marten Pietersz	Stavoren	19-01-1717	1723	Gerepatrieerd	Westerdijkshorn, Kommerrust	Matroos
Meeuwis Rolwagen	Stavoren	11-09-1781	16-04-1783	Overleden	Ganges	Schiemansmaat
Meijndert Koen	Stavoren	09-12-1744	1745	Gerepatrieerd	Brouwer	Soldaat
Otto Gillisz	Stavoren	06-04-1646	06-12-1646	Onbekend, laatste vermelding	Witte Olifant	Halfwaak
Paulus Jetses	Stavoren	15-05-1702	20-04-1703	Overleden	Zandhorst	Bosschieter
Paulus Kuiper	Stavoren	29-05-1727	23-04-1728	Overleden	Noorderkwartier	Onder(scheeps)timmerman
Piebe Jonkes Jonkman	Stavoren	19-10-1785	23-09-1788	Overleden	Vrouwe Katharina Johanna	Matroos
Pieter Carels	Stavoren	15-05-1702	17-05-1706	Overleden	Zandhorst	Matroos
Pieter Engel	Stavoren	14-01-1732	26-01-1732	Overleden	Kommerrust	Bosschieter
Pieter Jansz	Stavoren	01-05-1723	1728	Gerepatrieerd	Strijkebolle, Oostrust	Bosschieter
Pieter Nagel	Stavoren	01-01-1723	1725	Gerepatrieerd	Wendela, Haarlem	Bosschieter
Pieter Reijndertsz	Stavoren	10-03-1737	04-10-1738	Onbekend, laatste vermelding	Goidschalxoord	Jongmatroos
Pieter Sijbrandsz	Stavoren	11-11-1729	1731	Gerepatrieerd	Duifje	Bosschieter
Pieter Sijbrandsz	Stavoren	04-01-1732	1735	Gerepatrieerd	Goudriaan	Bosschieter
Pieter Sijbrants	Stavoren	01-06-1691	21-01-1692	Overleden	Purmer	Bosschieter
Pieter Wiebes	Stavoren	26-09-1774	1778	Gerepatrieerd	't Loo, Bot	Jongmatroos

Pieter Harmens ter Meer	Stavoren	28-04-1774	08-02-1775	Overleden	Bot	Kwartiermeester
Pieter Hiddes Bleeker	Stavoren	19-10-1786	03-03-1787	Overleden	Eensgezindheid	Matroos
Pieter Naamen Terhaer	Stavoren	10-03-1774	1774	Absent bij afvaart	Ouwerkerk	Matroos
Pieter Olkes Visser	Stavoren	12-12-1784	15-08-1786	Overleden	Java	Matroos
Pieter Willems de Vries	Stavoren	25-12-1772	09-01-1773	Overleden	't Loo	Onder(scheeps)timmerman
Reijnderd Reijns	Stavoren	16-06-1704	1711	Gerepatrieerd	Vosmaar, Barneveld	Matroos
Remmert Jacobs	Stavoren	11-09-1781	30-04-1782	Absent bij afvaart	Ganges	Matroos
Remmert Steversz	Stavoren	21-05-1731	28-11-1731	Overleden	Wapen van Hoorn	Kwartiermeester
Rijn Nelisz Smit	Stavoren	23-08-1776	03-12-1777	Overleden	Bredenhof	Jongen (jonger dan 17 jaar, allerlei karweitjes aan boord)
Roemer Aukes de Vries	Stavoren	02-07-1758	01-06-1759	Vrijburger geworden	Eendracht	Bosschieter
Roulof Hendriks	Stavoren	29-12-1765	26-07-1775	Overleden	Huis Om	Jongmatroos
Sander Jacobsz	Stavoren	01-02-1681	Onbekend	Onbekend	Makassar	Adelborst
Sander Jansz	Stavoren	18-05-1725	1727	Gerepatrieerd	Magdalena	Matroos
Sander Jansz	Stavoren	02-01-1728	27-04-1728	Overleden	Hillegonda	Matroos
Sibbele Thomas Bakker	Stavoren	01-06-1789	1790	Gerepatrieerd	Luchtbol	Jongen (jonger dan 17 jaar, allerlei karweitjes aan boord)
Sijble Thomas Bakker	Stavoren	15-01-1793	1795	Gelicht (schip in beslag genomen door Engeland)	Ceylon, Kromhout	Bosschieter
Siebold Harms de Boer	Stavoren	17-12-1791	30-08-1792	Onbekend, laatste vermelding	Unie	Matroos
Siebolt Harmens	Stavoren	18-12-1785	03-08-1787	Weggelopen	Draak	Bosschieter
Sietse Berends Smits	Stavoren	08-08-1791	07-05-1792	Overleden	Huisduinen	Matroos
Siewert Hendricks	Stavoren	15-12-1700	19-07-1714	Overleden	Overnes	Matroos
Siewert Jansz	Stavoren	26-06-1721	1726	Gerepatrieerd	Heinkensand, Noordbeek	Bosschieter
Sijbrand Pietersz	Stavoren	19-01-1725	02-09-1726	Overleden	Witsburg	Metselaar
Sijtje Heeres	Stavoren	14-10-1682	25-12-1683	Overleden	Purmer	Bosschieter
Simon Hessel Blokjes	Stavoren	23-10-1753	29-07-1756	Overleden	Buitenzorg	Matroos
Simon Gosses	Stavoren	08-01-1780	12-01-1781	Overleden	Ritthem	Opperzeilmaker
Simon Veddes	Stavoren	16-06-1704	12-02-1706	Overleden	Vosmaar	Matroos

Sippe Abrahamsz	Stavoren	02-11-1723	17-11-1723	Overleden	Stadwijk	Matroos
Steven Melisz Smit	Stavoren	07-12-1773	10-02-1775	Onbekend, laatste vermelding	Bredenhof	Jongen (jonger dan 17 jaar, allerlei karweitjes aan boord)
Tiberius Tjepkes	Stavoren	14-01-1745	26-11-1745	Overleden	Vreeland	Jongen (jonger dan 17 jaar, allerlei karweitjes aan boord)
Tiebbe Tiebbest	Stavoren	29-04-1722	30-04-1724	Overleden	Oostrust	Onder(scheeps)timmerman
Tiebe Tiboutsz	Stavoren	12-06-1722	11-02-1723	Kamer Amsterdam	Oostrust	Onder(scheeps)timmerman
Tiert Tiaertsz Compaan	Stavoren	10-05-1728	1733	Gerepatrieerd	Heesburg, Landskroon	Matroos
Tijmen Ankes	Stavoren	06-09-1790	16-12-1791	Kamer Amsterdam	Willem de Vierde, Luchtbol	Hooploper
Tijmen Aukes	Stavoren	02-10-1790	1791	Gerepatrieerd	Willem de Vierde, Luchtbol	Hooploper
Tommas Mooijweer	Stavoren	01-05-1765	1768	Gerepatrieerd	Huis te Bijweg, Vredenhof	Bootsmansmaat
Toppe Heijn	Stavoren	09-07-1754	14-09-1755	Overleden	Langewijk	Bosschieter
Ulke Hilkes	Stavoren	01-07-1716	07-01-1718	Overleden	Noordbeek	Onder(scheeps)timmerman
Volckert Sijbrantsz	Stavoren	19-05-1707	30-09-1708	Overleden	Unie	Bosschieter
Wabe Jacobsz	Stavoren	01-01-1731	12-08-1734	Overleden	Hillegonda	Onder(scheeps)timmerman
Wiebe Harmense Bootes	Stavoren	02-10-1769	09-01-1770	Overleden	Vrouwe Elisabeth	Matroos
Wiebe Jacobsz	Stavoren	23-01-1745	24-12-1747	Overleden	Huis ter Duine	Bosschieter
Wiebe Ootes	Stavoren	19-03-1725	23-11-1725	Overleden	Rijksdorp	Matroos
Wijbrandt Rentsken	Stavoren	08-01-1705	02-01-1706	Overleden	Zandhorst	Militair
Willem Pieters	Stavoren	15-05-1702	1704	Gerepatrieerd	Zandhorst, Brandenburg	Matroos

VOC opvarenden 1699-1794 Hindeloopen

Naam	Herkomst	In dienst	Uit dienst	Reden uit dienst	Schip	Functie(s)
Andries Lukasz	Hindeloopen	30-01-1727	10-01-1732	Weggelopen	Hogersmilde	Bosschieter
Coenraadt Breuning	Hindeloopen	25-06-1766	22-07-1777	Overleden	Luxemburg, Renswoude	Matroos
Gerrit Jacobs	Hindeloopen	08-08-1787	02-06-1789	Overleden	Geertruida	Hooploper
Guilljaem Niels	Hindeloopen	14-12-1682	Onbekend	Onbekend	Burcht van Leiden	Onbekend
Hendrik Kameut	Hindeloopen	17-08-1778	06-09-1778	Overleden	Hindeloopen	Matroos
Hisse Iersses Bakker	Hindeloopen	25-11-1792	Onbekend	Onbekend	Blitterswijk	Soldaat

Homme Sijbrands	Hindeloopen	26-10-1730	20-10-1733	Overleden	Zorgwijk	Konstabelsmaat
Jacob Dirks	Hindeloopen	27-08-1790	20-07-1791	Overleden	Indus	Bosschieter
Jacob Ossenbergh	Hindeloopen	20-02-1791	13-05-1792	Overleden	Christoffel Columbus	Matroos
Jan Ludewich	Hindeloopen	15-07-1721	1728	Gerepatrieerd	Stadwijk, Strijkebolle	Soldaat
Jeltje Wiepkens	Hindeloopen	30-03-1735	29-08-1736	Overleden	Land van Beloften	Hooploper
Pieter Gerritse	Hindeloopen	04-09-1769	1774	Gerepatrieerd	Noord-Beveland, Overhout	Matroos
Pieter Walenks	Hindeloopen	20-01-1769	26-02-1773	Weggelopen	Gouverneur-Generaal	Matroos
Reindert Luwers	Hindeloopen	02-06-1787	04-09-1797	Weggelopen	Zeevaart (Holland)	Soldaat
Rievert Barns	Hindeloopen	06-06-1760	05-12-1761	Overleden	Wildrijk	Bosschieter
Rinver Tjeerds	Hindeloopen	30-12-1754	29-03-1758	Overleden	Rozenburg	Bosschieter
Sieuwert Kerks	Hindeloopen	21-04-1750	30-06-1751	Overleden	Admiraal Tromp	Bosschieter
Simon Roeper	Hindeloopen	01-06-1737	16-07-1737	Overleden	Schellag	Bosschieter
Sipke Douwes	Hindeloopen	01-06-1691	1695	Gerepatrieerd	Huis te Zilverstein, Moerkapel	Bosschieter
Tjeert Jabbes	Hindeloopen	10-11-1746	09-01-1747	Overleden	Rooswijk	Bosschieter
Tjeert Mees	Hindeloopen	19-08-1765	04-06-1766	Overleden	Bartha Petronella	Jongmatroos
Vokel Sijmons	Hindeloopen	18-01-1790	31-08-1794	Onduidelijk	Hoornweg	Matroos
Volkert Eelkes	Hindeloopen	17-12-1791	1794	Gerepatrieerd	Buitenverwachting, Rozenburg	Bosschieter
Volkert Eelkes	Hindeloopen	19-01-1710	1712	Schip vergaan	Beverwijk, Zuiddorp	Matroos

VOC opvarenden 1699-1794 Makkum

Naam	Herkomst	In dienst	Uit dienst	Reden uit dienst	Schip	Functie(s)
Aelske Gerrits	Makkum	06-05-1769	04-01-1770	Kamer Amsterdam	Compagnies Welvaren, Bleiswijk	Soldaat
Age Douwes	Makkum	19-05-1759	28-10-1759	Overleden	Zuiderburg	Bosschieter
Aldrik Stok	Makkum	17-01-1775	27-03-1776	Overleden	Voorberg	Jongmatroos
Andries Siebes Roeloff	Makkum	02-10-1790	08-12-1791	Overleden	Willem de Vierde	Hooploper
Andries Jacobsz	Makkum	25-06-1746	1751	Gerepatrieerd	Gerechtigheid, Kievitsheuvel	Bosschieter

Andries Preut	Makkum	18-01-1790	23-11-1791	Overleden	Nieuwstad	Kanonniër
Anne Ipes	Makkum	29-06-1787	25-01-1791	Overleden	Stavenisse	Matroos
Antonie Agis	Makkum	04-06-1768	01-01-1775	Onbekend, laatste vermelding	Westerveld, Pallas	Matroos
Bauke Cornelisse Rotje	Makkum	04-07-1751	1753	Gerepatrieerd	Hercules	Hooploper
Bauke Cornelisse Rotje	Makkum	12-06-1753	16-08-1756	Overleden	Leiden	Matroos
Bauke Tjeerts	Makkum	1760	28-12-1760	Absent bij afvaart	Stralen	Bosschieter
Benediktus Caspers	Makkum	12-10-1769	16-07-1770	Overleden	Veldhoen	Matroos
Bernardus Jelgersse Kwast	Makkum	29-12-1765	03-08-1766	Overleden	Borsssele	Matroos
Bodde Jansse	Makkum	16-10-1763	22-08-1764	Overleden	Ruiteveld	Matroos
Bonke Bleekert	Makkum	10-01-1746	23-06-1747	Overleden	Zeelandia	Bosschieter
Bouke 't Zeerds	Makkum	02-02-1756	1760	Gerepatrieerd	Sloterdijk, Scholtenburg	Bosschieter
Bouke Edels	Makkum	16-02-1746	1746	Absent bij afvaart	Sparenrijk	Bosschieter
Bouwe Wotses	Makkum	27-01-1761	15-08-1761	Overleden	Meermin	Bosschieter
Bruijn Janse	Makkum	14-12-1763	10-02-1764	Overleden	Velsen	Onder(scheeps)timmerman
Claas Harings Kalf	Makkum	16-12-1791	25-06-1792	Overleden	Faam	Bosschieter
Claas Witses de Boer	Makkum	10-03-1737	1741	Schip vergaan	Binnenwijzend, Abbekerk	Bosschieter
Claas de Boer	Makkum	29-12-1730	1736	Gerepatrieerd	Berkenrode	Matroos
Claas Daniels	Makkum	19-12-1787	1791	Gerepatrieerd	Wirtzlust	Hooploper
Claas Hessels	Makkum	18-05-1710	1715	Gerepatrieerd	Generale Vrede, Popkensburg	Bosschieter

Claas Pieterse	Makkum	25-12-1766	26-07-1767	Overleden	Noord-Beveland	Bosschieter
Claas Postema	Makkum	28-12-1752	31-05-1756	Vermist geraakt	Getrouwigheid	Bosschieter
Claas Postuma	Makkum	02-10-1770	12-02-1777	Overleden	Lam	Matroos
Claas Siemons	Makkum	08-04-1784	26-03-1785	Overleden	Onzekere	Matroos
Claas Sikkesz	Makkum	19-02-1721	1722	Gerepatrieerd	Wendela	Bosschieter
Claas Ulkens	Makkum	12-12-1783	1785	Gerepatrieerd	Berkhout, Hoorn	Matroos
Cobes Geritse	Makkum	15-06-1761	16-09-1762	Overleden	Voorland	Bosschieter
Cornelis Janse Bakker	Makkum	05-05-1794	1794	Absent bij afvaart	Zuidpool	Matroos
Cornelis Andriesse	Makkum	01-12-1758	22-10-1760	Overleden	Kronenburg	Matroos
Cornelis Andriesz	Makkum	30-11-1753	1758	Gerepatrieerd	Nieuw Nieuwerkerk, Mariënbos	Bosschieter
Cornelis Doeden	Makkum	09-12-1744	30-06-1751	Vermist geraakt	Huis te Spijk	Matroos
Cornelis Jansen	Makkum	24-08-1771	1775	Gerepatrieerd	Botland, Willem de Vijfde	Matroos
Cornelis Jansen	Makkum	23-09-1775	16-01-1781	Overleden	Zilveren Leeuw	Matroos
Cornelis Jansse	Makkum	03-11-1775	02-07-1776	Kamer Zeeland	Zilveren Leeuw, Diana	Bosschieter
Dirk Cornelisse Rotje	Makkum	04-07-1751	02-04-1753	Overleden	Hercules	Hooploper
Dirk Thiebesz	Makkum	19-02-1721	1723	Gerepatrieerd	Hogenes	Matroos
Dirk Tiedes	Makkum	10-08-1764	1766	Gerepatrieerd	Noord-Beveland	Bosschieter
Dirk Tiedes	Makkum	29-12-1769	28-06-1770	Kamer Amsterdam	Pallas, Jonge Thomas	Matroos
Dirk Tiedes	Makkum	13-11-1768	16-01-1771	Overleden	Pallas	Matroos

Douwe Tjeerds Prent	Makkum	05-08-1787	28-07-1788	Kamer Zeeland	Oud Haarlem, Geertruida	Matroos
Douwe Frederiksz	Makkum	21-05-1731	18-11-1731	Overleden	Rijksdorp	Bosschieter
Douwe Lollis	Makkum	25-05-1770	24-06-1771	Overleden	Duivenburg	Matroos
Douwe Pietersz	Makkum	18-12-1719	21-01-1724	Overleden	Johanna	Matroos
Douwe Tierks	Makkum	05-11-1738	28-06-1740	Overleden	Ananas	Matroos
Eeltje Bodes	Makkum	14-05-1773	13-12-1773	Kamer Delft	Vrouwe Anthoinetta Koenrardina, Vrouwe Elisabeth	Matroos
Elang Edses	Makkum	11-06-1789	21-11-1790	Overleden	Draak, Recht Door Zee	Bosschieter
Eling Gerrigt de Jongeboer	Makkum	09-07-1754	28-04-1755	Overleden	Langewijk	Kwartiermeester
Eve Annes	Makkum	31-12-1754	02-07-1755	Overleden	Akerendam	Bosschieter
Evert Lolles	Makkum	15-11-1765	31-03-1766	Overleden	Vredelust	Jongmatroos
Evert Minnes	Makkum	06-05-1769	14-02-1770	Overleden	Bleiswijk	Matroos
Fokke Fokkes	Makkum	13-10-1755	03-02-1756	Overleden	Ruiteveld	Roerslotenmaker
Franco Gerrits Cruijtenburgh	Makkum	25-11-1776	1778	Gerepatrieerd	Ganges	Jongmatroos
Frans Bouwens	Makkum	10-07-1786	24-10-1787	Overleden	't Loo	Soldaat
Frans Obbesz	Makkum	21-11-1720	07-07-1724	Gerepatrieerd	Doornik, Midloo	Matroos
Gabbe Pouwels	Makkum	30-10-1731	20-12-1732	Overleden	Kasteel van Woerden	Matroos
Gabe Adix	Makkum	23-01-1734	27-07-1734	Overleden	Gaasperdam	Bosschieter
Gabe Jansz	Makkum	10-11-1746	04-05-1749	Overleden	Hoop	Matroos

Geerloff Sierkes	Makkum	22-04-1749	1750	Gerepatrieerd	Baarzande	Bosschieter
Geerloff Tjerks	Makkum	09-03-1753	1757	Gerepatrieerd	Amstelveen, Leiden	Bosschieter
Gerbrand Sjerts	Makkum	01-06-1746	31-01-1750	Overleden	Ouwerkerk	Bosschieter
Gerbrand Tiers	Makkum	01-01-1738	1745	Gerepatrieerd	Proostwijk, Knappenhof	Matroos
Gerrit Ziesses Geelo	Makkum	11-07-1792	1794	Gerepatrieerd	Recht Door Zee, Rozenburg	Matroos
Gerrit Aggesz	Makkum	11-11-1729	1732	Gerepatrieerd	Westerbeek, Vis	Bosschieter
Gerrit Dirks	Makkum	08-06-1771	15-01-1772	Overleden	Beekvliet	Matroos
Gerrit Dirks	Makkum	25-04-1766	24-11-1766	Kamer Amsterdam	Vredelust, Vrouwe Kornelia Hildegonda	Matroos
Gerrit Dirks	Makkum	15-11-1765	1769	Gerepatrieerd	Vredelust, Jonge Samuel	Matroos
Gerrit Dirkse	Makkum	04-09-1769	1771	Gerepatrieerd	Noord-Beveland, Westfriesland	Matroos
Gerrit Geerloff	Makkum	15-10-1763	07-12-1763	Overleden	Keukenhof	Onder(scheeps)timmerman
Gerrit IJtzens	Makkum	24-05-1792	31-08-1794	Onbekend, laatste vermelding	Hilversbeek	Matroos
Gerrit Jacobs	Makkum	25-04-1766	28-04-1766	Overleden	Vrouwe Kornelia Hildegonda	Matroos
Gerrit Rits	Makkum	07-10-1758	24-03-1759	Overleden	Schagen	Matroos
Haije Haijes	Makkum	08-05-1788	16-05-1789	Overleden	Texelstroom	Soldaat
Hans Swetters	Makkum	09-04-1746	31-12-1747	Overleden	Kerkwijk	Matroos
Hans Teunisse	Makkum	16-12-1775	1778	Gerepatrieerd	Vrouwe Johanna Margaretha	Jongmatroos
Harke Sietjes	Makkum	05-05-1773	25-07-1773	Overleden	Vrouwe Geertruida	Hooploper
Harme Fokes	Makkum	30-10-1731	29-04-1732	Overleden	Kasteel van Woerden	Matroos

Hendrik Annes	Makkum	05-08-1761	01-02-1762	Overleden	Visvliet	Matroos
Hendrik Rinses	Makkum	27-01-1761	22-09-1771	Overleden	Stralen	Jongmatroos
Hessel Meeuwes de Vries	Makkum	04-07-1751	1753	Gerepatrieerd	Nieuw Nieuwerkerk	Bosschietter
Hielke Cornelis	Makkum	11-09-1787	1789	Gerepatrieerd	Schelde, Gouverneur-Generaal Maatsuijker	Matroos
Hijn Feddesz Doot	Makkum	30-06-1730	29-05-1731	Kamer Amsterdam	Meerlust, Haaksburg	Matroos
Hilke Cornelis	Makkum	19-12-1787	04-07-1788	Kamer Amsterdam	Schelde, Gouverneur-Generaal Maatsuijker	Bosschietter
Holle Sioersz	Makkum	03-05-1724	03-01-1726	Overleden	Baanman	Bosschietter
Huijbrandt Barentse	Makkum	22-01-1703	31-03-1706	Onbekend, laatste vermelding	Drechterland	Matroos
Huijte Jacobsz	Makkum	24-01-1712	28-09-1718	Overleden	Zuiderbeek	Bosschietter
Inte Hobbes	Makkum	04-05-1774	20-01-1775	Overleden	Morgenster	Jongmatroos
Jacob Douwens de Vries	Makkum	05-06-1725	23-10-1725	Overleden	Schuitwijk	Kwartiermeester
Jacob Janse de Vries	Makkum	27-12-1743	1745	Gerepatrieerd	Krabbendijke	Bosschietter
Jacob Aukens	Makkum	07-12-1777	30-10-1777	Overleden	Barbara Theodora, Vrijheid	Jongmatroos
Jacob Sipkes	Makkum	05-10-1751	1756	Gerepatrieerd	Huis te Rensburg, Jager	Bosschietter
Jacob Temming	Makkum	18-01-1790	10-02-1790	Overleden	Makassar	Matroos
Jacob Wijlkes	Makkum	01-06-1734	24-09-1736	Overleden	Hof niet Altijd Zomer	Matroos
Jacobus Willem van Sloterdijk	Makkum	27-10-1790	1792	Gerepatrieerd	Sparenrijk, Standvastigheid	Sousluitenant
Jan Philip Tak	Makkum	11-03-1749	1755	Gerepatrieerd	Gustaaf Willem, Kattendijke	Huistimmerman

Jan Pietersz de Haas	Makkum	23-08-1776	1777	Gerepatrieerd	Bredenhof, Juno	Matroos
Jan Watse Stelle	Makkum	27-12-1793	25-11-1794	Onbekend, laatste vermelding	Alblasserdam	Bosschieter
Jan de Roos	Makkum	05-12-1759	1761	Gerepatrieerd	Velsen	Bosschieter
Jan de Roos	Makkum	12-12-1761	12-02-1762	Overleden	Amelisweert	Bosschieter
Jan Dirksz	Makkum	20-01-1730	1733	Gerepatrieerd	Beekvliet, Kasteel van Woerden	Bosschieter
Jan Gosselsz	Makkum	21-05-1731	12-07-1731	Overleden	Jacoba	Bosschieter
Jan Hendrikse	Makkum	17-12-1763	20-04-1766	Overleden	Liefde	Bosschieter
Jan Hendriksz	Makkum	22-06-1728	06-12-1732	Overleden	Buis	Matroos
Jan Hendriksze	Makkum	22-10-1758	05-05-1761	Weggelopen naar de Engelsen	Scholtenburg	Bosschieter
Jan Joris	Makkum	06-10-1750	17-12-1752	Overleden	Elswoud	Bosschieter
Jan Jorisz	Makkum	14-11-1745	1748	Gerepatrieerd	Lekkerland, Hoop	Bosschieter
Jan Jorisz	Makkum	01-01-1744	1745	Gerepatrieerd	Sijbekarspel	Matroos
Jan Robijns	Makkum	30-04-1766	09-01-1767	Overleden	's Lands Welvaren	Matroos
Jan Siebouts	Makkum	27-12-1762	1765	Gerepatrieerd	Jonge Lieve	Bosschieter
Jelle Pieters Dijck	Makkum	17-10-1786	1789	Vermist geraakt	Huisduinen	Matroos
Jentje Pietersz	Makkum	09-12-1744	28-12-1744	Overleden	Domburg	Bosschieter
Jepte Rense	Makkum	01-10-1792	13-06-1793	Onbekend, laatste vermelding	Delft	Matroos
Jerg Lodewijk Steen	Makkum	16-02-1746	1748	Gerepatrieerd	Sparenrijk	Bosschieter
Johannes Rijntjes de Vos	Makkum	07-12-1756	1758	Gerepatrieerd	Amelisweert, Ruiteveld	Bosschieter

Johannes Rijntjes de Vos	Makkum	15-12-1762	14-11-1763	Kamer Zeeland	Noord-Beveland, Radermacher	Matroos
Johannes Hogendorp	Makkum	27-10-1740	17-03-1741	Overleden	Wapen van Hoorn	Onder(scheeps)timmerman
Johannes Hoogendorp	Makkum	17-06-1774	10-03-1775	Overleden	Ritthem	Matroos
Johannes Wietkes	Makkum	27-01-1761	01-01-1762	Overleden	Meermin	Bosschieter
Joris Cornelisse	Makkum	13-11-1768	27-07-1769	Overleden	Huis te Bijweg	Matroos
Joseph Mulder	Makkum	19-12-1757	1760	Gerepatrieerd	Lycochton, Walcheren	Bosschieter
Jouke Ipesz	Makkum	15-05-1726	27-08-1731	Overleden	Meerlust	Bosschieter
Jurriaan Fietes Hooijbaar	Makkum	29-12-1777	1779	Gerepatrieerd	Bovenkerker Polder	Bosschieter
Jurriaan de Groot	Makkum	16-05-1767	27-08-1768	Overleden	Damzicht	Matroos
Klaas Harmsz	Makkum	30-10-1731	01-09-1732	Overleden	Kasteel van Woerden	Matroos
Leiuwe Leiuwes Posthuma	Makkum	09-07-1754	1757	Gerepatrieerd	Langewijk, Huis ten Donk	Jongen (jonger dan 17, allerlei karweitjes aan boord)
Lieuwe Meeuwes	Makkum	03-10-1752	1756	Gerepatrieerd	Kasteel van Tilburg	Bosschieter
Lieve Lieuwes	Makkum	23-11-1764	15-05-1769	Weggelopen	Oosthuizen	Jongmatroos
Lieven Meuwes Blom	Makkum	04-10-1758	31-07-1759	Overleden	Noord-Beveland	Bosschieter
Marten de Vries	Makkum	21-11-1731	31-07-1759	Overleden	Herstelling	Kwartiermeester
Marten Albertus	Makkum	12-12-1761	1761	Absent bij afvaart (opvarende overleden)	Liefde	Soldaat
Marten Jansz	Makkum	10-03-1737	19-05-1737	Overleden	Streefkerk	Bosschieter
Mirk Dirksz	Makkum	09-04-1746	12-09-1746	Overleden	Tolsduin	Onder(scheeps)timmerman
Morrik Jacobsz	Makkum	15-01-1758	26-01-1758	Overleden	Slot van Kapelle	Matroos

Nanne Reijnkes	Makkum	02-06-1755	31-08-1760	Onbekend, laatste vermelding	Welgelegen	Bosschieter
Obbe Claasz	Makkum	07-01-1747	1750	Schip vergaan	Hogersmilde	Bosschieter
Oeble Jansz	Makkum	20-05-1754	28-12-1754	Overleden	Kievitsheuvel	Matroos
Okke Siriks	Makkum	01-06-1734	1736	Gerepatrieerd	Hof niet Altijd Zomer, Petronella Alida	Matroos
Otte Claasz	Makkum	09-07-1754	13-11-1754	Overleden	Langewijk	Bosschieter
Otto Dirksz	Makkum	05-11-1738	22-11-1747	Overleden	Strijen	Matroos
Pieter Anders	Makkum	27-12-1793	25-11-1794	Onbekend, laatste vermelding	Alblasserdam	Bosschieter
Pieter Boukes	Makkum	30-12-1757	01-02-1758	Overleden	Giessenburg	Jongmatroos
Pieter Boukes	Makkum	26-05-1757	1757	Absent bij afvaart	Spaarzaamheid	Jongmatroos
Pieter Christiaansz	Makkum	03-06-1763	18-09-1763	Overleden	Lekkerland	Bosschieter
Pieter Claasz	Makkum	29-09-1700	29-12-1700	Onbekend, laatste vermelding	Noordgouw	Bosschieter
Pieter Claesz	Makkum	29-05-1729	1743	Gerepatrieerd	Land van Beloften, Huis te Marquette	Matroos
Pieter Hendriks	Makkum	05-10-1779	1780	Gerepatrieerd	Katwijk aan den Rijn	Bosschieter
Pieter Jansen	Makkum	08-09-1790	27-01-1791	Overleden	Zwaan	Matroos
Pieter Jansz	Makkum	27-11-1743	07-10-1745	Overleden	Hector	Bosschieter
Pieter Juriaanse	Makkum	24-05-1792	1792	Absent bij afvaart	Hilversbeek	Onder(scheepstimmerman)
Pieter Sijbesz	Makkum	19-02-1721	13-05-1721	Overleden	Hogenes	Matroos
Pieter Simes	Makkum	08-01-1749	11749	Absent bij afvaart	Hartekamp	Bosschieter
Pieter Zeeman	Makkum	23-10-1753	1755	Gerepatrieerd	Luxemburg	Bosschieter

Poppe Tjallings de Vries	Makkum	04-09-1769	1771	Gerepatrieerd	Noord-Beveland, Westfriesland	Matroos
Poppe Tjallings de Vries	Makkum	10-06-1767	1769	Gerepatrieerd	Nijenborg, Jonge Samuel	Matroos
Reijn Barentse de Vries	Makkum	04-07-1751	1753	Gerepatrieerd	Hercules, Langewijk	Onderstuurman
Reindert Claassen	Makkum	21-01-1772	11-05-1772	Overleden	Ritthem	Matroos
Rijn Jansz	Makkum	29-11-1723	1727	Gerepatrieerd	Bentveld, Castor en Pollux	Matroos
Rijn Walters	Makkum	25-07-1747	20-12-1747	Overleden	Zaamslag	Matroos
Rijntje Pieters de Graaff	Makkum	12-05-1772	01-07-1772	Overleden	Westerveld	Matroos
Riske Herman Seba	Makkum	27-12-1793	27-04-1794	Weggelopen	Eendracht	Matroos
Romke de Boer	Makkum	11-09-1781	23-11-1782	Overleden	Ganges	Matroos
Serk Sijbrandts Kuijper	Makkum	21-10-1761	1766	Gerepatrieerd	Oudkarspel, Lapienenburg	Jongmatroos
Sierk Sijmesz	Makkum	06-11-1744	1746	Gerepatrieerd	Hof van Delft, Kleverskerke	Bosschieter
Sierk Sijmesz	Makkum	07-01-1747	17-08-1747	Overleden	Weltevreden	Bosschieter
Sietje Outjes	Makkum	29-01-1752	1754	Gerepatrieerd	Huis ten Donk	Matroos
Sietje Wiebrands	Makkum	04-04-1789	1790	Gerepatrieerd	Vlijt	Matroos
Sietje Wiebrands	Makkum	02-06-1790	22-05-1790	Weggelopen	Vlijt	Matroos
Sietse Teijssens	Makkum	01-05-1788	21-06-1790	Overleden	Slot ter Hoge	Matroos
Sijbrand Eelkes	Makkum	12-06-1722	1727	Gerepatrieerd	Agatha, Vis	Timmerman
Sijbrand Sierps	Makkum	15-11-1765	1767	Gerepatrieerd	Jonge Lieve	Matroos
Sijmen Claasz	Makkum	19-12-1751	31-03-1753	Overleden	Immagonda	Bosschieter

Sijouke Jansz	Makkum	07-01-1747	07-10-1747	Overleden	Hogersmilde	Matroos
Sjert Gerbrant	Makkum	14-12-1763	1766	Gerepatrieerd	Schoonzicht, Baarzande	Bosschieter
Sjoeke Rijntjes	Makkum	18-12-1785	1787	Gerepatrieerd	Stralen, Schoonderloo	Matroos
Sjoerd Haring de Jong	Makkum	27-10-1790	1792	Gerepatrieerd	Sparenrijk, Alblasserdam	Bosschieter
Sjoert Klases de Jong	Makkum	18-11-1779	26-05-1784	Overleden	Behemoth	Onder(scheeps)timmerman
Sjouke Rintjes	Makkum	14-05-1788	17-11-1788	Weggelopen	Vredenburg	Bosschieter
Tabe Joris	Makkum	16-02-1746	06-04-1746	Overleden	Sparenrijk	Bosschieter
Teke Lolkes	Makkum	16-12-1775	08-01-1777	Overleden	Honkoop	Bosschieter
Tite Hendriksz	Makkum	30-01-1727	17-09-1729	Weggelopen	Adrichem	Matroos
Tjeerd Jacobs de Jong	Makkum	19-12-1787	29-07-1790	Onbekend, laatste vermelding	Wirtzlust	Hooploper
Tjeert Boukes	Makkum	21-12-1767	1769	Gerepatrieerd	Zuid-Beveland, Walenburg	Matroos
Ulke Johannes	Makkum	03-06-1708	15-10-1708	Overleden	Belvliet	Bosschieter
Watse Lolkes	Makkum	11-09-1787	1790	Gerepatrieerd	Schelde, Arend	Matroos
Watse Lolkes	Makkum	01-09-1787	17-06-1788	Kamer Amsterdam	Schelde, Hoop	Bosschieter
Watse Wopkens	Makkum	04-06-1768	1770	Schip vergaan	Vrouwe Petronella Maria	Matroos
Willem Barentsz	Makkum	22-05-1750	30-12-1753	Overleden	Oosthuizen	Matroos
Wipke Jilders	Makkum	25-06-1746	09-12-1746	Overleden	Gerechtigheid	Matroos
Witse Claasz	Makkum	30-01-1727	1732	Gerepatrieerd	Hogersmilde, Spiering	Bosschieter
Witse Claasz	Makkum	05-11-1732	1736	Gerepatrieerd	Coxhoorn, Oostrust	Bosschieter

Witse Claasz	Makkum	10-03-1737	1741	Gerepatrieerd	Gunterstijn, Horssen	Bosschieter
--------------	--------	------------	------	---------------	-------------------------	-------------

Noten

¹ Nationaal Archief (NA), Inventaris van het archief van de Tweede West-Indische Compagnie (WIC), (1624), 1674-1791 (1800), inv.nr. 905, Brieven van de kamers Noorderkwartier en Stad en Lande, 1761 jan. 7 – 1773 dec. 2, Factura van Vivres en Behoeften geladen op 't schip De Vriendschap, augustus 1772; inv.nr. 977, Afschriften van de correspondentie van het hoofdfort met buitenforten, en van de dagregisters van het hoofdfort, 1773 jan. 1 – 1773 juni 30, Dagregister gehouden in den jaere 1773 zedert primo Januarij tot Junij, geschreven door den adsistent L. van Bergen van der Grijp.

² 'Cultuurhistorische IJsselmeerbiografie,' *Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed*, 10, 35.

³ Peter Karstkarel, 'Hindelopen,' *Friesland Wonderland*.

⁴ 'Cultuurhistorische IJsselmeerbiografie,' *Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed*, 10, 35.

⁵ Dillon Heuser, *Onderzoeksrapport slavernijverleden van Hoorn*, juni 2023, 4-7.

⁶ Jan Brandes, *West-Indiëvaarder onder zeil, circa 1779-1787*, Rijksmuseum, Amsterdam.

⁷ NA, Inventaris van het archief van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC), 1602-1795 (1811), inv.nr. 414, Resolutieboek van de kamer Amsterdam, 1759, besluiten van 15 mei 1759.

⁸ NA, Inventaris van het archief van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC), 1602-1795 (1811), inv.nr. 436, Resolutieboek van de kamer Amsterdam, 1781, besluit van 4 september 1781.

⁹ Anoniem, *Portret van Tjaard van Aylva*, RKD- Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis.

¹⁰ Stadsarchief Amsterdam, toegangsnr. 5075, Archief van de Notarissen ter Standplaats Amsterdam, inv.nr. 54, Hendrik Schaeff, inv.nr. 1314, Akte van 6 januari 1640.

¹¹ 'Woordenlijst – Personeel en organisatie,' *De VOC Site*.

¹² Henk den Heijer, *De geschiedenis van de WIC* (Zutphen: 1994); 'Witte handel in zwarte mensen,' *NOS*.

¹³ NA, toegangsnr. 1.05.01.02, Inventaris van het archief van de Tweede West-Indische Compagnie (WIC), (1624) 1674-1791 (1800), inv.nr. 1276C, Losse papieren aangaande de West-Indische Compagnie, Cort verhael van de diensten ende nuttigheden die desen staet heeft genoten van de West-Indische Compagnie 't sedert den jaere 1623 tot den 35 incluys, 1636.

¹⁴ NA, toegangsnr. 1.05.01.02, Inventaris van het archief van de Tweede West-Indische Compagnie (WIC), (1624) 1674-1791 (1800), inv.nr. 1276C, Losse papieren aangaande de West-Indische Compagnie, Cort verhael van de diensten ende nuttigheden die desen staet heeft genoten van de West-Indische Compagnie 't sedert den jaere 1623 tot den 35 incluys, 1636.

¹⁵ 'Tijger,' *De VOC Site*.

¹⁶ Nationaal Archief (NA), toegangsnr. 1.04.02, Inventaris van het archief van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC), 1602-1795 (1811), inv.nr. 14465, Gerechtigheid: Grootboek 1758; inv.nr. 14495, Bredenhof: Grootboek 1773-1774.

¹⁷ *VOC Schip*, Gerrit Groenewegen, 1786, prent, Rijksmuseum, Amsterdam; 'Schepen van de VOC,' *Website VOC Kenniscentrum*.

¹⁸ Tresoar, toegangsnr. 28, Collectie doop-, trouw-, lidmaten- begraafboeken, inv.nr. 684, Doopboek Hervormde gemeente Stavoren 1750-1811, Doop van Steeven, Geert, Age, Cornelis, Doutien en Rein, kinderen van Meelis Steevens en Emke Geerts.

-
- ¹⁹ 'Dutch-Asiatic Shipping in the 17th and 18th centuries,' *Website Resources Huygens ING*, reis 4178.1 van Texel naar Batavia, 07-12-1773.
- ²⁰ 'Het leven aan boord van een VOC-schip,' *Website Zeeuws Archief*.
- ²¹ Barbara Henkes, *Sporen van het slavernijverleden in Fryslân* (Groningen: Uitgeverij Passage, 2021), 111.
- ²² 'Bredenhof (1771), Reisgegevens,' *De VOC Site*.
- ²³ Barbara Henkes, *Sporen van het slavernijverleden in Fryslân* (Groningen: Uitgeverij Passage, 2021), 82-109, 111.
- ²⁴ Bibliotheek Nashonal Korsou, 'Slavernij in koloniaal Indonesië,' *Issuu*.
- ²⁵ *Gezicht op de stad Batavia*, Robert Sayer, 1754, ingekleurde ets, Rijksmuseum, Amsterdam.
- ²⁶ NA, Inventaris van het archief van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC), 1602-1795 (1811), inv.nr. 14495, Bredenhof: Grootboek 1773-1774.
- ²⁷ 'Ambon,' *Website VOC Kenniscentrum*; 'Amboina,' *De VOC Site*.
- ²⁸ Marciëlle van der Kraan, 'De VOC pleegde genocide voor nootmuskaat en kruidnagel,' *Leids Universitair Weekblad Mare*, 30 maart 2023.
- ²⁹ 'Victoria, fort (Ambon),' *Website Atlas of Mutual Heritage*.
- ³⁰ Bibliotheek Nashonal Korsou, 'Slavernij in koloniaal Indonesië,' *Issuu*.
- ³¹ NA, Inventaris van het archief van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC), 1602-1795 (1811), inv.nr. 14499, Vrouwe Kornelia Hillegonda: Grootboek 1775-1776.
- ³² Jhr. Josias Cornelis Rappard, *Straat in Ambon*, lithografie, Koninklijk Instituut voor de Tropen/Tropenmuseum, Amsterdam.
- ³³ NA, Inventaris van het archief van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC), 1602-1795 (1811), inv.nr. 14264, Rodenrijs: Grootboek 1774-1775.
- ³⁴ Tresoar, toegangsnr. 28, Collectie doop-, trouw-, lidmaten- begraafboeken, inv.nr. 0684, Doopboek Herv. gem. Stavoren, Jan Hendrik Hutting.
- ³⁵ 'The Dutch East India Company's shipping between the Netherlands and Asia 1595-1795,' *Huygens Instituut*.
- ³⁶ Harm Stevens, *De VOC in bedrijf 1602-1799*, (Amsterdam: Walburg Pers, 1998), 27-29.
- ³⁷ Roelof van Gelder, *Het Oost-Indisch avontuur. Duitsers in dienst van de VOC 1600-1800* (Nijmegen: SUN, 1997), 151-154.
- ³⁸ Jan Brandes, *Dekzicht van een VOC-schip naar de grote mast, circa 1778-1787*, tekening, Rijksmuseum, Amsterdam.
- ³⁹ 'Komst van slavernij naar de Kaap de Goede Hoop,' *MijnGelderland*, 2022.
- ⁴⁰ Ad Aarts, *De Kaapkolonie: van VOC-verversingsstation naar exploitatie- en strafkolonie* (Utrecht, Universiteit Utrecht, 2023), 61-71.
- ⁴¹ Robert Sayer, *Gezicht op Kaap de Goede Hoop te Zuid Afrika*, 1754, prent, Rijksmuseum, Amsterdam.
- ⁴² NA, Inventaris van het archief van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC), 1602-1795 (1811), inv.nr. 6614, Huis ter Meijen: Grootboek, journaal, memorie betreffende meegegeven scheepskleding, scheepsboeken en andere zaken, met cognossement, 1775.
- ⁴³ 'Galle,' *Atlas of Mutual Heritage*.
- ⁴⁴ Lubbert Jan van Eck, 'Slavernij in achttiende-eeuws Ceylon,' *MijnGelderland*.

⁴⁵ 'Colombo,' *Atlas of Mutual Heritage*.

⁴⁶ NA, Inventaris van het archief van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC), 1602-1795 (1811), inv.nr. 6614, Huis ter Meijen: Grootboek, journaal, memorie betreffende meegegeven scheepskleding, scheepsboeken en andere zaken, met cognossement, 1775.

⁴⁷ 'Semarang,' *Atlas of Mutual Heritage*.

⁴⁸ 'Java's Noord-Oostkust,' *De VOC Site*.

⁴⁹ 'Vrijburger,' *Encyclo.nl*.

⁵⁰ *The Java Half-Yearly Almanac and Directory for 1815* (Batavia: A.H. Hubbard, 1815).

⁵¹ NA, Inventaris van het archief van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC), 1602-1795 (1811), inv.nr. 14271, Jonge Samuel: Grootboek 1777-1778.

⁵² 'Jonge Samuel (1761),' *De VOC Site*.

⁵³ NA, Inventaris van het archief van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC), 1602-1795 (1811), inv.nr. 13344, Stukken betreffende de lading van het verongelukte schip Woestduin, 1779.

⁵⁴ 'The Dutch East India Company's shipping between the Netherlands and Asia 1595-1795: Details of voyage 8026.5 from Batavia,' *Website Huygens Instituut*.

⁵⁵ 'Slavernijverleden: Sporen van slavernij in de provincie Utrecht,' *Website Canon van Nederland*.

⁵⁶ 'Slavernij in de Republiek 1 – de wet van 1776,' *Website Cultuursporen*.

⁵⁷ Peter van Druenen, 'Van mensenredder tot vuurtorenwachter: De Vlissingse zeeheld Frans Naerebout,' *Zeeuwse Ankers*.

⁵⁸ NA, Inventaris van het archief van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC), 1602-1795 (1811), inv.nr. 14271, Jonge Samuel: Grootboek 1777-1778.

⁵⁹ Cornelis de Jonker, Het schip Woestduin loopt vast op de Noorderrassen, circa 1780-1830, aquarel, Rijksmuseum, Amsterdam.

⁶⁰ 'Zuiddorp,' *De VOC Site*; 'Beverwijk,' *De VOC Site*; NA, Inventaris van het archief van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC), 1602-1795 (1811), inv.nr. 5604, Beverwijk: Grootboek en journaal, 1710.

⁶¹ Wendy van Duivenvoorde, 'VOC schip Zuytdorp spoorloos verdwenen op zee,' *Scheepshistorie 14* (2012), 92-101.

⁶² Idem.

⁶³ Marcel Modde, 'Wrak VOC-schip Zuytdorp wordt nader onderzocht,' *Provinciaalse Zeeuwse Courant*, 17 november 2012.

⁶⁴ Wendy van Duivenvoorde, 'VOC schip Zuytdorp spoorloos verdwenen op zee,' *Scheepshistorie 14* (2012), 92-101.

⁶⁵ NA, Inventaris van het archief van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC), 1602-1795 (1811), inv.nr. 5604, Beverwijk: Grootboek en journaal, 1710.

⁶⁶ Linker afbeelding afkomstig uit: Wendy van Duivenvoorde, 'VOC schip Zuytdorp spoorloos verdwenen op zee,' *Scheepshistorie 14* (2012), 100. Rechter afbeelding: Kevwhelan, *Zuytdorp Cliffs, Western Australia*, Flickr, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Zuytdorp_Cliffs.jpg.

⁶⁷ Tresoar, toegangsnr. 28, Collectie doop-, trouw-, lidmaten- begraafboeken Hindeloopen, inv.nr. 0358, Doopboek Hervormde gemeente Joure, Westermeer en Snikzwaag, 1643-1743, doopakte van 20 december 1739.

⁶⁸ Gemeentearchief Súdwest-Fryslân, Archief van de gemeente Hindeloopen 1600-1816, inv.nr. 299, Speciënkohieren van 1751 en 1752; Tresoar, toegangsnr. 28, Collectie doop-, trouw-, lidmaten-begraafboeken Hindeloopen, inv.nr. 0412, doopakte van 22 november 1750; 'Stamboom Van Gorcum,'*Genealogieonline.nl*.

⁶⁹ NA, Inventaris van het archief van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC), 1602-1795 (1811), inv.nr. 6478, Luxemburg: Grootboek en journaal, 1766-1767.

⁷⁰ 'De geschiedenis van de Banda-eilanden,' Website *Scheepvaart Museum Amsterdam*.

⁷¹ Idem.

⁷² Uitgever A.P. van Langenhuijsen, *Vier eilanden in de Molukken/Gezigt van Banda*, 1841, Rijksmuseum, Amsterdam.

⁷³ NA, Inventaris van het archief van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC), 1602-1795 (1811), inv.nr. 6478, Luxemburg: Grootboek en journaal, 1766-1767.

⁷⁴ Tresoar, toegangsnr. 30-19, Burgerlijke Stand Hindeloopen, inv.nr. 2001, Huwelijksregister 1812, akte 0007.

⁷⁵ Tresoar, toegangsnr. 28, Collectie doop-, trouw-, lidmaten- begraafboeken Hindeloopen, inv.nr. 0412, Doopboek hervormde gemeente Hindeloopen, doopakten van 7 december 1738 en 16 december 1739; Trouwakte 5 november 1752; Stadsarchief Amsterdam, toegangsnr. 5075, Notariële archieven, inv.nr. 9225, akte 322072; toegangsnr. 343, Boetes op begraven, inv.nr. 583, Jaapje Douwes; Gemeentearchief Súdwest-Fryslân, Archief van de stad Hindeloopen 1600-1816, inv.nr. 282-285, Speciekhieren, 1739-1742; inv.nr. 358 Lijst van gecorrigeerde hoofdgelden in Hindeloopen, 1749.

⁷⁶ NA, Inventaris van het archief van de Tweede West-Indische Compagnie (WIC), (1624), 1674-1791 (1800), inv.nr. 15, Registers van resoluties van de Vergadering van Tienen, 1768 okt. 24 – 1772 nov. 27, Bevorderingen, 24 juni 1772.

⁷⁷ Aniek de Kort, 'Elmina was centrum Nederlandse slavenhandel,' *Historisch Nieuwsblad*, 26 juli 2023; NA, Inventaris van het archief van de Tweede West-Indische Compagnie (WIC), (1624), 1674-1791 (1800), inv.nr. 291, Ingekomen brieven van de kust van Guinea, 1770-1772, Lijst der overledene perzoonen zeeder primo Januarij tot 10 October 1773.

⁷⁸ Stadsarchief Amsterdam, toegangsnr. 5075, Notariële archieven, inv.nr. 10865, akte 283186.

⁷⁹ NA, Inventaris van het archief van de Tweede West-Indische Compagnie (WIC), (1624), 1674-1791 (1800), inv.nr. 905, Brieven van de kamers Noorderkwartier en Stad en Lande, 1761 jan. 7 – 1773 dec. 2, Factura van Vivres en Behoeften geladen op 't schip De Vriendschap, augustus 1772; inv.nr. 977, Afschriften van de correspondentie van het hoofdfort met buitenforten, en van de dagregisters van het hoofdfort, 1773 jan. 1 – 1773 juni 30, Dagregister gehouden in den jaare 1773 zedert primo Januarij tot Junij, geschreven door den adsistent L. van Bergen van der Grijp.

⁸⁰ NA, Inventaris van het archief van de Tweede West-Indische Compagnie (WIC), (1624), 1674-1791 (1800), inv.nr. 977, Afschriften van de correspondentie van het hoofdfort met buitenforten, en van de dagregisters van het hoofdfort, 1773 jan. 1 – 1773 juni 30, Dagregister gehouden in den jaare 1773 zedert primo Januarij tot Junij, geschreven door den adsistent L. van Bergen van der Grijp.

-
- ⁸¹ NA, Inventaris van het archief van de Tweede West-Indische Compagnie (WIC), (1624), 1674-1791 (1800), inv.nr. 291, Ingekomen brieven van de kust van Guinea, 1770-1772, Lijst der overledene perzoonen zeeder primo Januarij tot 10 October 1773; Rapport aan de presidentiële kamer Amsterdam, april 1773.
- ⁸² 'Mouri,' *Atlas of Mutual Heritage*.
- ⁸³ NA, Inventaris van het archief van de Tweede West-Indische Compagnie (WIC), (1624), 1674-1791 (1800), inv.nr. 496, Ingekomen brieven met bijlagen van de Kust van Guinee, 1773 jan. 20 – 1774 apr. 14, Aanbevelingsbrief van Willem Sulyard van Leefdael aangaande de kandidaat ingenieur Jan Friderich Trenks, januari 1774.
- ⁸⁴ Reynoud Borremans, *Aanzicht van Elmina*, 1664-1665, pentekening, Nationaal Archief, Den Haag.
- ⁸⁵ NA, Inventaris van het archief van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC), 1602-1795 (1811), inv.nr. 13032, Vrede: Grootboek 1749.
- ⁸⁶ NA, Inventaris van het archief van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC), 1602-1795 (1811), inv.nr. 13036, Gustaaf Willem: Grootboek, 1749.
- ⁸⁷ Idem.
- ⁸⁸ 'The Dutch East India Company's shipping between the Netherlands and Asia 1595-1795,' Huygens Instituut, Voyage 7433.1.
- ⁸⁹ 'Welkom aan boord! Rang en functies aan boord van een VOC-schip,' ISgeschiedenis.
- ⁹⁰ 'Hercules,' *De VOCsite*.
- ⁹¹ Jan Brandes, Dekzicht van een Oost-Indiëvaarder met stuurman aan het roer, Jan Brandes, 1779-1787, Amsterdam, Rijksmuseum.
- ⁹² GA SwF, Archief van de grietenij- en gemeente Wonseradeel 1581-1922, inv.nr. 1719, Speciën kohier Makkum 1751.
- ⁹³ Tresoar, toegangsnr. 28, Collectie doop-, trouw-, lidmaten- en begraafboeken, inv.nr. 0808, Doopakte Beern Willems, 1699; inv.nr. 0813, Trouwakte van Willem Barents en Tettie Eeuwes, 30 januari 1729; inv.nr. 0809, Doopaktes Beernt Willems, Beernt Willems en Baarent Willems, 1731, 1733 en 1741.
- ⁹⁴ Idem
- ⁹⁵ NA, Inventaris van het archief van de Tweede West-Indische Compagnie (WIC), (1624), 1674-1791 (1800), inv.nr. 14449, Oosthuizen: Grootboek 1750-1751.
- ⁹⁶ NA, Inventaris van het archief van de Tweede West-Indische Compagnie (WIC), (1624), 1674-1791 (1800), inv.nr. 14449, Oosthuizen: Grootboek 1750-1751.
- ⁹⁷ Esaias Boursse, Twee kaneelchillers aan het werk, Esaias Boursse, 1662, Amsterdam, Rijksmuseum.
- ⁹⁸ NA, Inventaris van het archief van de Tweede West-Indische Compagnie (WIC), (1624), 1674-1791 (1800), inv.nr. 14771, Langewijk: Grootboek 1754-1755; 'Bengalen,' VOC Kenniscentrum.
- ⁹⁹ NA, Inventaris van het archief van de Tweede West-Indische Compagnie (WIC), (1624), 1674-1791 (1800), inv.nr. 14771, Langewijk: Grootboek 1754-1755.
- ¹⁰⁰ NA, Inventaris van het archief van de Tweede West-Indische Compagnie (WIC), (1624), 1674-1791 (1800), inv.nr. 635, Ingekomen brieven met bijlagen van Sint Eustatius, Sint Maarten en Saba, en Suriname, 1784 au. 21 – 1787 juli 31.
- ¹⁰¹ Bart Braun, 'Sint Eustatius is een historisch juweeltje voor de wetenschap,' Leids Universitair Weekblad Mare, 14 maart 2019.

¹⁰² Bart Braun, 'Sint Eustatius is een historisch juweeltje voor de wetenschap,' Leids Universitair Weekblad Mare, 14 maart 2019.

¹⁰³ Tresoar, toegangsnr. 28, Collectie doop-, trouw-, lidmaten-, begraafboeken, inv.nr. 0814, Trouwregister Hervormde gemeente Makkum, Trouwakte Assuerus Gerbrants Bakker en Maria Barents van Veen, 26 september 1751.

¹⁰⁴ NA, Inventaris van het archief van de Tweede West-Indische Compagnie (WIC), (1624), 1674-1791 (1800), inv.nr. 635, Ingekomen brieven met bijlagen van Sint Eustatius, Sint Maarten en Saba, en Suriname, 1784 au. 21 – 1787 juli 31.

¹⁰⁵ 'Boekbesprekingen en aankondigingen,' *Neerlandica extra Muros*, jaargang 1992, pagina 61; Barbara Henkes, *Sporen van het slavernijverleden in Fryslân* (Groningen: Uitgeverij Passage, 2021), 113.

¹⁰⁶ 'Raadhuis van Middelburg,' *De VOC site*; 'Malakka,' *De VOC site*, 'Bengalen,' *De VOC site*; Nationaal Archief, Inventaris van het archief van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC), 1602-1795 (1811), inv.nr. 12776, Raadhuis van Middelburg: Grootboek 1717; Barbara Henkes, *Sporen van het slavernijverleden in Fryslân* (Groningen: Uitgeverij Passage, 2021), 111.

¹⁰⁷ NA, Inventaris van het archief van de Tweede West-Indische Compagnie (WIC), (1624), 1674-1791 (1800), inv.nr. 910, Brieven van de Kamer Amsterdam aan de Kust van Guinea, Monsterrol van de Jonge Jan, 1 juli 1783; Dirk van der Meer, *De Goudkust na de slavenhandel: Plannen om de Nederlandse bezittingen ter kust van Guinea rendabel te maken* (Universiteit Utrecht: Doctoraalscriptie, 1990), 3. 8.

¹⁰⁸ Nationaal Archief, toegangsnr. 1.05.03, Inventaris van het archief van de Sociëteit van Suriname (1650) 1682-1795 (1796), inv.nr. 208, Journalen van de Gouverneurs. Afschriften. 1778 januari 16 – 1784 januari 13, Verslag van 17 augustus 1782; Inventaris van het archief van de Tweede West-Indische Compagnie (WIC), (1624), 1674-1791 (1800), inv.nr. 910, Brieven van de Kamer Amsterdam aan de Kust van Guinea, Brief van J.B Bicker en D.J van Hogendorp, 1 juli 1783; inv.nr. 67, Van de Vergadering van Tienen en van de Kamer Amsterdam, Amerika en Afrika, 1780 februari 25 – 1784 december 31, Monsterrol van *De Jonge Jan*.

¹⁰⁹ Nationaal Archief, Inventaris van het archief van de Tweede West-Indische Compagnie (WIC), (1624), 1674-1791 (1800), inv.nr. 910, Brieven van de Kamer Amsterdam aan de Kust van Guinea, Brief aan de Directeur-Generaal van Elmina P. Volkmar, 27 augustus 1783.

¹¹⁰ 'Oppertimmerman,' *De VOC Site*.

¹¹¹ Nationaal Archief, Inventaris van het archief van de Tweede West-Indische Compagnie (WIC), (1624), 1674-1791 (1800), inv.nr. 910, Brieven van de Kamer Amsterdam aan de Kust van Guinea, Monsterrol van de Jonge Jan, 1 juli 1783.

¹¹² Nationaal Archief, Inventaris van het archief van de Tweede West-Indische Compagnie (WIC), (1624), 1674-1791 (1800), inv.nr. 910, Brieven van de Kamer Amsterdam aan de Kust van Guinea, Brief van J.B Bicker en D.J van Hogendorp, 1 juli 1783.

¹¹³ Nationaal Archief, Inventaris van het archief van de Tweede West-Indische Compagnie (WIC), (1624), 1674-1791 (1800), inv.nr. 297, Ingekomen brieven van de kust van Guinea, 1782-1783, brief aan de kamer Amsterdam van de WIC, 16 december 1783.

¹¹⁴ 'Aan boord van de slavenschepen,' *Website Zeeuwse Ankers*.

¹¹⁵ 'Reis 10748 Jonge Jan van Texel naar Suriname via Elmina, 1783-1784,' Database *Slavevoyages.org*.

¹¹⁶ 'Aan boord van de slavenschepen,' *Website Zeeuwse Ankers*.

-
- ¹¹⁷ 'Reis 10748 Jonge Jan van Texel naar Suriname via Elmina, 1783-1784,' Database *Slavevoyages.org*.
- ¹¹⁸ 'Aan boord van de slavenschepen,' *Website Zeeuwse Ankers*.
- ¹¹⁹ Nationaal Archief, Inventaris van het archief van de Sociëteit van Suriname (1650) 1682-1795 (1796), inv.nr. 412, Resoluties van commissarissen van Kleine Zaken, Notulen van de vergadering van 25 mei 1784; inv.nr. 379, Ingekomen brieven en papieren van de Gouverneur en andere overheidspersonen, 1784 januari 17 – 1784 juni 30.
- ¹²⁰ De brik La Marie-Séraphique, tekening, Musée d'histoire de Nantes.
- ¹²¹ 'Erfgoed,' *De katoen drukkerij Volmolen Amersfoort*.
- ¹²² 'Hindelooper dracht,' *Museum Hindeloopen*.
- ¹²³ 'Indian cotton textiles in the eighteenth century Atlantic economy,' *LSE*, 27 juni 2013.
- ¹²⁴ Barbara Henkes, Sporen van het slavernijverleden in Fryslân (Groningen: Uitgeverij Passage, 2021), 108.
- ¹²⁵ Julia Dijkstra, 'Mysterieus motief: sits en de West-Indische compagnie,' *Modemuze*, 7 maart 2017.
- ¹²⁶ Marianne Wildschut, 'Het zware leven van de slaven op Suriname,' *Historisch Nieuwsblad*, 23 mei 2006.
- ¹²⁷ Bram Hoonhout, 'De vergeten Nederlandse slavernijgeschiedenis in Guyana,' *Universiteit Leiden*, 28 februari 2020.
- ¹²⁸ Dr. Karwan Fatah-Black et al., 'Witte handel in zwarte mensen,' *NOS special*.
- ¹²⁹ 'Hindelooper dracht,' *Museum Hindeloopen*; 'De ontwikkeling van de Hindelooper schilderkunst,' *Museum Hindeloopen*; Tresoar, toegangsnr. 5, Gewestelijke bestuursinstellingen van Friesland 1580-1795, inv.nr. 6478, Quotisatiekohier Hindeloopen 1749.
- ¹³⁰ Onbekende vervaardiger, Babyjasje, ca. 1760-ca. 1800, Rijksmuseum, Amsterdam.
- ¹³¹ Barbara Henkes, Sporen van het slavernijverleden in Fryslân (Groningen: Uitgeverij Passage, 2021), 44, 62.
- ¹³² Han Dirk Hekking, 'Suiker: bittere handel, zoete oorsprong,' *Financieel Dagblad*, 2023.
- ¹³³ Barbara Henkes, Sporen van het slavernijverleden in Fryslân (Groningen: Uitgeverij Passage, 2021), 44, 62.
- ¹³⁴ Jacob Marius Adriaan Martini van Geffen, *Gezicht op een veld met suikerriet plantage Visserszorg*, 1859, Amsterdam, Rijksmuseum.
- ¹³⁵ Tresoar, toegangsnr. 5, Gewestelijke Bestuursinstellingen van Friesland 1580-1795, inv.nr. 6478, Quotisatiekohier Hindeloopen 1749.
- ¹³⁶ Tresoar, toegangsnr. 28, Collectie doop-, trouw-, lidmaten- en begraafboeken, inv.nr. 0413, Trouwregister Hervormde gemeente Hindeloopen, 1709-1741.
- ¹³⁷ Tresoar, onbekende toegang, inv.nr. 1631, Omschrijvinge van familiën in Friesland, 1744.
- ¹³⁸ Gemeentearchief Súdwest-Fryslân, Archief van Hindeloopen 1600-1816, inv.nr. 533, Administratieboek van het bakkersgilde, 1714-1751.
- ¹³⁹ Gemeentearchief Súdwest-Fryslân, Archief van Hindeloopen 1600-1816, inv.nr. 533, Administratieboek van het bakkersgilde, 1714-1751.
- ¹⁴⁰ Tresoar, toegangsnr. 5, Gewestelijke Bestuursinstellingen van Friesland 1580-1795, inv.nr. 6478, Quotisatiekohier Hindeloopen 1749.
- ¹⁴¹ Gemeentearchief Súdwest-Fryslân, Archief van Hindeloopen 1600-1816, inv.nr. 534, Administratieboek van het bakkersgilde, 1752-1798.

-
- ¹⁴² 'Het verdwenen beroep van de kruidenier,' *Isgeschiedenis*; Matthias van Rossum, 'De onbekende slavernij in Nederlands Indië,' *Geschiedenis Magazine*, 14 november 2019.
- ¹⁴³ Tresoar, toegangsnr. 28, Collectie doop-, trouw-, lidmaten- en begraafboeken, inv.nr. 0852, Doopboek Hervormde gemeente Workum 1658—1692, Doopakte van Ettie, dochter van Cornelis Jans, november 1687; Doopakte van Pyter, zoon van Hidde Pyters, 9 februari 1684; inv.nr. 0860, Trouwregister Hervormde gemeente Workum 1704-1736, Trouwakte van Etje Cornelis en Pyter Hiddes, 6 augustus 1713.
- ¹⁴⁴ Gemeentearchief Súdwest-Fryslân, Archief van Workum 1539-1815, inv.nr. 259, Huizenregister 1746; 'Wijkindeling van Workum,' Warkums Erfskip; Tresoar, toegangsnr. 5, Gewestelijke bestuursinstellingen van Friesland 1580-1795, inv.nr. 6485, Quotisatiekohier Workum 1749.
- ¹⁴⁵ Dirk de Jong, naar Jacobus Versteegen, *Gezicht op het Marktplein te Workum*, 1782, Rijksmuseum, Amsterdam.
- ¹⁴⁶ Laura van Baars, Johan van Heerde en Merijn van Nuland, 'Hoe zag de slavernij eruit in Suriname en op de Antillen?' *Trouw*, 19 december 2022; S. Kalff, 'Uit de geschiedenis van St. Eustatius,' *De West-Indische Gids*, 8ste Jaargang (1926-1927), 410.
- ¹⁴⁷ Gemeentearchief Súdwest-Fryslân, Archief van het Weeshuis te Workum, inv.nr. W43, Journalen-debiteuren boeken betreffende geleverde doodskisten, 1741-1756; Archief van Workum 1539-1815, inv.nr. 909, Ontvangstboeken betreffende het klokluiden voor begrafenissen, 1726-1784; Tresoar, toegangsnr. 5, Gewestelijke bestuursinstellingen van Friesland, 1580-1795, inv.nr. 6485, Quotisatiekohier Workum 1749.
- ¹⁴⁸ Eva Firet, Paul de Jong, 'Slaaf van het zilver,' *Hart Amsterdam*, 29 mei 2013.
- ¹⁴⁹ Tresoar, toegangsnr. 28, Collectie doop-, trouw-, lidmaten- en begraafboeken, inv.nr. 1008, Lidmatenregister Hervormde Gemeente Leeuwarden, 1581-1805; 'Fongerus Domna,' Oud Staveren.
- ¹⁵⁰ 'Zoutvat van Johanna Hancock,' *Ottema-Kingma Stichting*.
- ¹⁵¹ 'Kabra Blauw Zoutvaatje is hét aandenken van het Herdenkingsjaar Slavernijverleden.' *Nationaal Instituut Nederlands Slavernijverleden en Erfenis*.
- ¹⁵² Zoutvat van Johanna Hancock, 1729, Leeuwarden, Fries Museum.
- ¹⁵³ Barbara Henkes, *Sporen van het slavernijverleden in Fryslân* (Groningen: Uitgeverij Passage, 2021), 113.
- ¹⁵⁴ Tichelaar, *Driemaster*, circa 1920-1945, Otterlo, Nederlands Tegelmuseum.
- ¹⁵⁵ Gemeentearchief Súdwest-Fryslân, Archief van Workum 1539-1815, inv.nr. 1556, Akte over het doneren van gelden ten behoeve van het rantsoen en de vrijlating van Douwe Oenes, 23 april 1641.
- ¹⁵⁶ Waterlands Archief, 'Verzoekschrift voor Pieter Vroom in 'Barbaarse slavernij,' *Historiek*, 9 oktober 2014.
- ¹⁵⁷ Gemeentearchief Súdwest-Fryslân, Archief van Workum 1539-1815, inv.nr. 1556, Akte over het doneren van gelden ten behoeve van het rantsoen en de vrijlating van Douwe Oenes, 23 april 1641; Akte over het verhogen van gedoneerde gelden ten behoeve van het rantsoen en de vrijlating van Douwe Oenes, 23 juni 1641.
- ¹⁵⁸ Gemeentearchief Súdwest-Fryslân, Archief van Workum 1539-1815, inv.nr. 907, Ontvangstboeken betreffende het klokluiden voor begrafenissen, 1650-1693.
- ¹⁵⁹ Reinier Nooms, *Gezicht op Tunis*, 1662-1668, Amsterdam, Rijksmuseum.
- ¹⁶⁰ Gemeentearchief Súdwest-Fryslân, Archief van Workum 1539-1815, inv.nr. 1556, Briefje van Elisabet van Foreest, 20 september 1666.

-
- ¹⁶¹ Stadsarchief Amsterdam, toegangsnr. 5001, Ondertrouwregister, inv.nr. 680, 1648-1650; inv.nr. 301, Doopakte Hillegont van Foreest, 1651.
- ¹⁶² Gemeentearchief Súdwest-Fryslân, Archief van Workum 1539-1815, inv.nr. 1556, Briefje van Elisabet van Foreest, 20 september 1666; Akte van notaris David Doornick inzake de vrijlating van Sipcke Foppes en Foecke Wyttses, 2 oktober 1666.
- ¹⁶³ Gemeentearchief Súdwest-Fryslân, Archief van Workum 1539-1815, inv.nr. 907, Ontvangstboeken betreffende het klokluiden voor begrafenissen, 1650-1693.
- ¹⁶⁴ Gemeentearchief Súdwest-Fryslân, Archief van Workum 1539-1815, inv.nr. 1557, Collecteboekje betreffende het opbrengen van losgeld voor de vrijlating van Pieter Jansen, 1694-1697.
- ¹⁶⁵ 'Azevedo,' *Encyclopedia.com*.
- ¹⁶⁶ Gemeentearchief Súdwest-Fryslân, Archief van Workum 1539-1815, inv.nr. 1556, Akten betreffende het opbrengen van losgeld voor de vrijlating van als slaaf behandelde zeelieden, 1641-1697.
- ¹⁶⁷ Gemeentearchief Súdwest-Fryslân, Archief van Workum 1539-1815, inv.nr. 1556, Brief van Pieter Jansen aan Ariaentie Cornelis, 1696.
- ¹⁶⁸ J.J. Jansen, W.T. Beetstra en R. de Wit, *Historische straatnamen van Workum (Workum: Straatnamencommissie Nijefurd in samenwerking met Het Sleeswijckhuys, 1998)*, 17.
- ¹⁶⁹ *Idem*.
- ¹⁷⁰ John Meilink, 'Het verhaal van Hollandse slaven in Algiers,' In *Barbarije*.
- ¹⁷¹ Gemeentearchief Súdwest-Fryslân, Archief van Workum 1539-1815, inv.nr. 1556, Verklaring van Aron de Paz en Alvarenga en Lousada, september 1697.
- ¹⁷² Gemeentearchief Súdwest-Fryslân, Archief van Workum 1539-1815, inv.nr. 1557, Collecteboekje betreffende het opbrengen van losgeld voor de vrijlating van Pieter Jansen, 1694-1697.
- ¹⁷³ Jan Luyken, *Schip door zeerovers overmeesterd te Congo*, 1682, Rijksmuseum, Amsterdam.
- ¹⁷⁴ A.J. van der Aa, *Biographisch woordenboek der Nederlanden. Deel 2* (Haarlem: J.J. van Brederode, 1854), 558.
- ¹⁷⁵ 'Jacob Binckes,' *Wikipedia*; 'Geschiedenis van Sint Eustatius,' *Wikipedia*.
- ¹⁷⁶ 'Koudumer zeeheld veroverde New York op de Engelsen, nu in Fries Scheepvaartmuseum,' *Maritiem Portal*, 5 februari 2018; 'Tobago Wars,' *The Caribbean History Archives*, 8 september 2011.
- ¹⁷⁷ Erwin Boers, 'Fries profijt van de slavernij,' *Leeuwarder Courant*, 24 april 2021.